

בסיעתא דשמיא

קונטרס

תמצית מסקנות הדף

על

תלמוד בבלי

מסכת בכורות

לסיכום ולחזרה מהירה על עיקרי המסקנות העולות מן הגמרא

לפי סדר הדפים

ובסופו ליקוטים, הערות ודברי הרחבה

אדר א' התשפ"ד

מהדורה זו מוקדשת
להצלחת עם ישראל וחייליו בכל מקום שהם
במלחמתם באויב הרצחני אשר פתח בפוגרומים אכזריים ביהודים בחג שמיני עצרת
תפילתנו לנאולה שלמה ברחמים
ולביעור האויב "כְּאִשֶּׁר יִבְעַר הַנֶּלֶל עַד־תָּמוּז"
לע"נ הנרצחים הרבים הי"ד, ולשחרור החטופים לשלום

תמצית מסקנות הדף – מסכת בכורות

בסיעתא דשמיא

מהדורה ראשונה - מרחשון-טבת התשע"ב | מהדורה שנייה - אדר ב'-אייר התשע"ט | מהדורה זמנית עם שילובים ממהדורה שלישית (לחצי-המסכת הראשון), ללומדי הדף היומי, תשרי התשפ"ז

הזכויות שמורות, והרשות נתונה להעתיק לצרכי לימוד תוך שמירה עליהן
לתיקונים, להערות ולקבלת עדכון וחומר נוסף: יעקב מתלון, hluach@gmail.com

הבהרה: הדברים נועדו לסיכום הסוגיות לפי הפרשנות המקובלת, ולא לפסיקת הלכה, המצריכה עיון בפוסקים כראוי

פתיחה

כידוע, הסיכום וסידור הדברים חשובים ביותר לקניין הלימוד, "עד שתהא סדורה בפהם" (עירובין נד:), וכדברי ריש לקיש (תענית ח:): "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו". וכן בירושלמי הוריות (פ"ג ה"ה): "הסודרן (זהו שהמשניות והברייתות סדורין בפיו - פני משה) קודם לפילפלן (המפולפל ומחודד ואין הלימוד סדור בפיו כל כך)". הרגיל בדרך זו ודאי חש שמלבד התרומה המכרעת של הסיכום ושל הסידור לזכירת הלימוד, תרומתם משמעותית להבנת הסוגיה.

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני להגיש לפני הלומדים את הסיכום **למסכת בכורות**. הסיכום ערוך לפי סדר הדפים; אין מטרתו לפקט את מהלך הסוגיה עם המשא-והמתן שבה, אלא להביא את המסקנות מהמהלך המרכזי של הסוגיה - על-פי פירוש רש"י - באופן קצר ותמציתי. המטרה היא לצאת עם מסקנה מהדף - מה הנושא, מהן הדעות השונות ומה ההכרעה (אם יש).

אין מטרת הסיכום המוגש כאן 'לחסוך' מהלומד את סידור הדברים בעצמו. מומלץ ללומד לחבר בעצמו סיכום בדרכו שלו, ואם ירצה יוכל להשוות עם סיכום זה (ובמקרה שטעיתי אבקש שיודיעני). וכך יוכל להפיק ממנו את מרב התועלת. כמו כן, יוכל הלומד להסתייע בצייונים שבהערות השוליים, ולהשוות את מסקנת הסוגיה עם הנאמר בתלמוד הבבלי.

רווח של שורה ריקה בא לפני משנה חדשה.

הזחה מורה על הסתעפות חדשה בתוך הסוגיה הקודמת, כהמשך ישיר.

כוכבית (*) באה לפני פרט (או משפט) הלוקח מהעמוד הבא (אם הוא מרוחק יותר צוינו בסוף הפרט 'המיובא' הדף והעמוד). לא סומנו בכוכבית פרטים המתבארים בהמשך הישיר והטבעי של הסוגיה, המתגלגלת לעמוד הבא.

במשנה שפרטיה נידונים לאורך מספר דפים, בד"כ תסוכם כל פסקה במשנה בדף שבו נידונה, ולא בדף שבו נמצאת המשנה. בהערות השוליים הובאו השלמות לסוגיה ממסקנות סוגיות אחרות שבתלמוד הבבלי, כאשר הדבר נוגע באופן ישיר ומפורש לסוגיה הנידונה. לא צוינו סוגיות מקבילות שבהן אין שינויים של ממש, או שהשינויים הם במהלך הסוגיה או בפרטים הנספחים לסוגיה שלא הובאו בגוף הסיכום. יש לציין כי רבים מהצייונים נזכרים בפירושי רבותינו שעל המסכת.

לסיכום צורפו, בסופו, 'הערות חיצוניות', שבמקורן הן בקובץ נפרד - ובהן הרחבות שאין מקומן בגוף הסיכום, הערות על הנאמר בגוף הסיכום או ציונים והשוואות, שיטות מפרשים וכדומה, שאינם מתאימים לבוא בגוף הסיכום לפי האופי שלו. אין קריטריונים לנושאים שההערות עוסקות בהם, אלו בעיקר דברים שעלו במהלך הלימוד, ובד"כ נוגעים למסקנות העולות מן הסוגיה. יש לציין כי לא כל הדברים נכתבו אחרי עיון ממצה (כתובת למשלוח תיקונים והארות: hluach@gmail.com).

מסכת בכורות

4.....	הלוקח עובר חמורו - פרק ראשון (ב.-יג.).
6.....	הלוקח עובר פרתו - פרק שני (יג.-יט:)
8.....	הלוקח בהמה - פרק שלישי (יט:-כו:)
9.....	עד כמה - פרק רביעי (כו:-לא.).
11.....	כל פסולי המוקדשין - פרק חמישי (לא.-לז.).
13.....	על אלו מומין - פרק שישי (לז.-מג.).
15.....	מומין אלו - פרק שביעי (מג.-מו.).
16.....	יש בכור - פרק שמיני (מו.-נב:).
18.....	מעשר בהמה - פרק תשיעי (נג.-סא.).
21.....	הערות - מסכת בכורות

הלוקח עובר חמור - פרק ראשון (ב-יג.)

- ב.: הקונה מגוי עובר חמור, המוכר לו, השתף עמו, המקבל ממנו (לחלוק בוולדות) והנותן לו - פטורים מבכורה ("כל-בכור בישא-ל").
 ר' יהודה: השותף והמקבל חייבים (*כל-ל" כלשהו), ונותנים לכהן חצי-שווי, והנותן לגוי בקבלה - כל דמיו (קנס).
 [אסור למכור לגוי בהמה-גסה או עברה (*ע"ז יד:). ר' יהודה מתיר שבורה; ובן בתירה סוס. המוכר והנותן לו - נקנס לפדותה, עד פי 10 בדמיה *וי"א פי 100, לא נפשט האם דווקא (ויש חילוק מעבד) או שלא (וכן בעבד). המוכר לגוי בהמה (לא הרה) לוולדותיה-בלבד - לא נפשט (שלמה, אך לזמן). אסור לעשות שותפות עם גוי (עלול להישבע בע"ז).]
- ג. מידת השותפות הפוטרת - באם ("וכל-מקנן תזכר", רב פפא) או בעבר ("כל-בכור") - רבא: בדבר שבלעדיו היא טרפה; רב חסדא: נבלה (כדעה שטרפה יכולה לחיות, *חולין נז:); רב הונא, ר' יוחנן (*וסוגיין; גג:); אפי' מום קל, כאזון (ומתקין ר"נ).
 ג: רב מרי בר רחל הקנה האזניים לגוי אך נהג קדושה (*לא:); ונתן לכהן. ומת מקנהו (כי הפקיעו מקדושת כהן; אחרים טעו בקניין).
- ד. במדבר, הלויים והכהנים (ובהמותיהם) הפקיעו קדושת בכורי ישראל, אדם ובהמה (הוקשו). לכן כהנים ולויים פטורים מפדיון הבן (ק"; כולם, ולדורות, "והיוילי הלויים"; ע' מזו). ומפטר-חמור (הוקש "אין פדה תפדה...", רבא); וחייבים בבכור-טהורה.
 ד: ר' חנינא: שזה אחד של לוי פטר כמה חמורים של ישראלים ("ואת-בהמת הלויים תחת בהמתם"; לא נמנו עודפים בבהמה).
 במצרים קדשו בכורות (אדם ובהמה), וכן במדבר עד המניין. ר"ל: מאז לא קדשו עד הכניסה לארץ ("והיה כייבאך... והעברת");
 ר' יוחנן: קדשו ("והיה"). תנדר": "והיה כייבאך... והעברת" - עשה מצווה זו שבשכילה תיכנס לארץ.
- ה. ריב"ז² בתשובה לקונטרס: 22,300 לויים נמנו - 300 מתוכם בכורים, והם לא פדו בכורי ישראל, לכן לא נכללו בסיכום. משה רבנו גזר נאמן ובקי, ובכסף פקודי העדה המנה-שליקודש כפול (50 סלע; וביחזקאל 60, שהוסיפו 1/6=1%).
- ה: מן הטמאות יש בכורה רק לחמורים (ריה"ג: 2 פטר חמור; *כלל ופרט "וכל-מקנן תזכר...") - גזרת הכתוב; סיעו ביציאת מצרים.
 [ר"א: "רפידים" ו"שטים" כך שמוותם (ר"א), ו"ותקראן לעם" נקרו ערומות; ר' יהושע: לשונות רפיון-ידיים, שטות וקרי.]

פרה ילדה כמין חמור, אתון ילדה כמין סוס, רחל ילדה כמין גדי (*יו:), או להפך - פטור מבכורה (פעמיים "פטר חמור", וה"ה לטהורה, קדושת-הגוף; ריה"ג, רב יהודה: "אין בכור-שור..." בטהורה, וה"ה לפטר-רחם (קדושת-דמים)).

דומה לאמו במקצת - *ולר' שמעון ראשו-ורבו (ו:); גדי בן רחל חייב (לריה"ג "אין"), *וכן חמור בן פרה; ולא נפשט סוס בן אתון (ואם חייב -) סוס בן פרה.

- ו.: דינם לאכילה - כל הנולד מן הטמאה אסור ("אין את-זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה"). טמא מן הטהורה³ - כשר ("הגמל... טמא הוא"; *ר' אליעזר: אף שאביו מין טמא); ר' שמעון אוסר (2 "הגמל"), אא"כ דומה לאמו-הקשה בראשו וברובו (כשיטתו לבכורה); *ר' יהושע: אם דומה-במקצת לאמו כשר, לא כשאביו 'טמא' (=גמל בן פרה; "שזה כשבים").
 חלב בהמה-טמאה אסור (2 "הגמל", ולר"ש "את-"), ושל טהורה מותר ("אין זבת חלב"; "שברו ואכלו... וחלב"; ישי שלח לבניו)⁴.
 ז. רב ששת: מי רגליים, של סוס ושל גמל מותרים (צלולים), ושל חמור לא, שעכורים (מגופו); וי"א: אפי' צלולים, כר' יעקב.*
 ז: דבש דבורים מותר - רבנן: שאינו מתמצה מגופן אלא מצוף פרחים, וכן דבש גזין וצרעין [אך לטמאה צריך מחשבה]; ר' יעקב: גזרת הכתוב, ורק של דבורים ("את-זה תאכלו מכל שרץ העוף" ולא טמא, אלא דבש דבורים, שאין לו שם לוי).
 כעין ביציאת-זכר ברחם יחמורה (רב ספרא: זהו זרע איל שנקרש), ועור שחמור נולד בו (ר"ה, ותנ"ה) - מותרים (פרש"י).

¹ וכן גוי שהפריש פטר-חמור (רש"י: שה לפדיונו) - מודיעים לו שהוא פטור ואין בו קדושה כלל (מנחות סז. [מרש"י שם משמע שהתגיר אח"כ]).

² וכן (חולין כו: [רש"י: רבן גמליאל; ר' הערתנו החיצונית שם]); ביצירת העוף "ישקצו המים" ↔ "מן-האדם!" א: מן הבצה; ב: מן המים, והוזכר שהובא לקריאת שם.

³ כשידוע שנולד מטהורה; וחזיר היונק מרחל ספק להלן (כד:). ר"ש מודה בטמא שנמצא במעי טהורה-שנשחטה ("פרסה... בהמה..."); אך לא דמות יונה ("פרסת"). חולין סט.: אדם במעי בהמה - לא נפשט לר"מ (נדה כג:), ולרבנן לרש"י אסור, לתוס' מותר. השסועה, במעי טהורה - רב אוסר, שמואל מתיר (שם כד. ע"ש, ור' הערתנו מ. מ.). הנולד מן הטרפה - ולד (חולין נח. ותמורה לא). - ר' אליעזר אוסר (אף לאכילה. אך ערש"י תמורה ל:; ור' הערתנו החיצונית שם), ור' יהושע מכשיר אף לקרבן (לרב אחא, שטרפה חיה, כשקודם נטרפה, חלקו בזה וזה גורם; לרבינא, שאינה חיה, כשנטרפה מעוברת, וב'עבר יך אמו). אממר: ביצי טרפה אסורות (לכו"ע, שמערת בגופה), ושהקנה משנטרפה מותרות (רב אחא: זה וזה גורם מותר, אא"כ התעברה מהקרקע; רבינא: בספק-טרפה, כששוב הטילה הותרו הראשונות). אפרוח ביצת-טרפה (תמורה לא). - רב הונא: מודים שאסור לקרבן (מגופה גדל); אך תניא: מודה ר"א שמותר (הביצה הסריחה). לגבי חלב ר' בסמוך. עוד לגבי ביצים - של טמא אסורות ("ואל בת העצנה"; חולין סד:; ע"ש סג-סד: הלכותיהן), ומכאן שביצי טהור מותרות (רמב"ן ד. ר"א ש: מ"ואת-הבנים תקח-לך" ולא לכלבין, חולין קמ:).

⁴ של טרפה - אסור (חולין קטז:). של בהמה שהוציאה ידה מרחם אמה (ונולדה בשחיטת אמה) - לא נפשט, שמא אסור מפני שאין לאיסור-היד היתר בשחיטה (שם סט.). של אשה, בכלי - מותר. ר' אליעזר: תינוק יונק עד 24 חודש, ואח"כ אסור; ר' יהושע: אם לא הפסיק מאז 3 ימים, ממשיך עד גיל 4-5; רב יוסף: כן הלכה (כתובות ס.).

⁵ [רב: פרש שור-נסקל מותר, אך פרש עגלי-ע"ז אסור בהנאה (רוצה בנפשו); ו"לא-ידבק בידך מאומה". ע"ז לד: ותמורה ל:). ר' ישמעאל: כהן מותר לגמוע חלב מקבת עולה; וחכמים אסורו (ע"ז שם. וע"ז חולין קטז: ורש"י). רבא: מעוברת הוקצתה לע"ז או נעבדה - ולדה מותר (רק אמו נאסרה); וי"א: אסור (נפקה רצוי. תמורה שם).]

דג טהור בָּלַע טמא - הטמא אסור. טמא בָּלַע טהור - הטהור מותר; לא ראינו שבלע - רב ששת, ר"פ ורנב"י: אסור (שמא השריץ), והמשנה מתירה רק כשנמצא בוושט, במעיים, או שהוא גדול; רב אשי: מותר (לו השריץ היה זה מינו).

[דג טמא משריץ⁶, טהור מטיל ביצים. כל המוליד מניק, והמטיל מלקט מזון לילדיו; אך עטלף מטיל ומניק, ותשמישו בלילה ויולד בלילה. תרנגול משמש ביום ויולד ביום (הבודק בקן בעריו"ט, ובבוקר מצא - מותרת⁷). בניינים מתעברים מבני-אדם.

ח. כל שזכרותו מבחון - מוליד, מבפנים - מטיל ביצים. הכל משמשים פנים כנגד עורף; מלבד דג, נחש ואדם, פנים בפנים (דיברה אתם שכינה); ומגמל, אחר באחור. *ריב"ל: טהורה וטמאה אין מתעברות זו מזו, וכן גסה ודקה, וחייה ובהמה; אלא לר"א ורבנן שחלקו (ז). *לגבי כוי (חולין ע"ט). מינים ששוים באופן תשמישם ובמשך עיבורם, יולדים זה מזה⁸.

משך הַרְיוֹן - תרנגול 21 יום (ובאילן - לוח); כלב (ותאנה) 50 יום; חתול (ותות) 52; חזיר (ותפוח) 60; שועל ושרצים (ותבואה) 6 חֲדָשִׁים, בהמה דקה (וגפן) 5; גסה⁹ (וזית) 9; גסה-טמאה (ודקל) 12; זאב, ארי, דוב, נמר, ברדלס, פיל, קוף וקיפוף (ובנות שוח) - 3 שנים; אפעה (וחרוב משֻׁנָּטֵעַ) - 70 שנה; נחש (י"א מוכססים) - 7 שנים (כפי שנתקלל חמור מחתול).

ח: בוויכוח רמזים ומשלים (על סגולת ישראל) ניצח רבי יהושע את זקני אתונה, והביאם לפני הקיסר, וכלו והלכו לאבדון.]

ט. אתון-מבִּכְרֶת יִלְדָה תאומים זכרים (ובכל מקרה שיש פטרי-חמור ואין ידוע איזהו) - נותן שָׁה אחד לכהן. לריה"ג, ש'אפשר לצמצם' שיצאו ראשיהם יחד (*יז). - ר' ירמיה: נותן 2 (כמו בטהורה ש"הֶזְכָּרִים לָהּ". אביי: 1, לא כטהורה; ואיתותב).

תאומים זכר ונקבה, ובכל ספק בקיומו של פטרי-חמור - מפריש שָׁה לעצמו¹⁰ *להפקיע האיסור, כר' יהודה; אך לר"ש א"צ.

טז-י: ר' יהודה *והלכה (רבינא; יא): פטרי-חמור אסור בהנאה¹¹ (צריך פדיון); ר' שמעון מתיר (שפדיונו מותר; "ולא תגז בקור צאנך"); גופו ודמיו. רבה, ר"נ ור"ל: מודה ר"ש שאחרי שנערף אסור בהנאה (גז"ש 'עריפה' מעגלה); ר' יוחנן/ר"א: חולק.

לְטוּמַאת אֲכָלִים בפטרי-חמור, חלקו רבנן ור"ש המטהר כל איסורי-הנאה ("מְכַלֵּה אֶשֶׁר יֵאָכֵל") - רבה: כשנערף, אף שחשב להאכילו; י"א: בנערף מטמא (כי מתירו), וחלקו כששחטו-לְהַתְלִימָה ולא חשב עליו, לרבנן השחיטה החשיבה.

י: [לקבל טומאת-אֲכָלִים, נבלת בהמה-טמאה צריכה מחשבה¹². וכן נבלת עוף-טהור ושמין בכפר; אך א"צ בשוק או נבלת בהמה-טהורה; ר"ש: נבלת גמל, ארנב, שפן וחזיר א"צ (יש סימן-טהרה). שחט עורב להתלמד - נימוס: דמו מכשיר לטומאה זרעים; רבי אלעזר: ואת בשרו (א: יש סימני טהרה [ואף ש'התעסק]; רבא: שחיטה ואסורו ה'חשיבו').]

י: קידש אשה בפטרי-חמור חי - מקודשת (בהפְּרֵשׁ שבין שווי ושווי הַשָּׁה). משנערף - אינה מקודשת (ר"נ: אף לר"ש).

הַשָּׁה לַפְּדִיּוֹן - *כבש ועז, זכר ונקבה, תם ובעל מום (ט). גדול וקטן. שווי המזערי - ר' יוסי בר' יהודה: סלע, ככל 'פדיון' ('יָכֹלֶה עֶרְכָּךְ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ"); רבנן: כלשהו (רב יוסף: אפי' מעה); ר' טרפון: עין יפה סלע, רעה 2 דינרים, בינונית 3; להלכה מורים 3, ובדיעבד כלשהו. באותו הַשָּׁה *יכול לַפְּדוֹת (אם חזר אליו) שוב ושוב (כפדיון שבמדבר; ד: ט).

יא. ר"ל: אם אין לו שָׁה לַפְּדוֹת - פודה את החמור בשווי, ובכל דבר (רבינא: אפי' לר' יהודה, אינו חמור מִהֶקְדֵּשׁ, ו'שָׁה' נאמר להקל).

רב הונא: הפודה פטרי-חמור של רעהו - פדוי, לבעליו; אף לר' יהודה, וכפי שהגונב פטרי-חמור משלם לבעליו כֶּפֶל (לא כהקדש).

השה-הפודה אינו קדוש. נכנס לדיר להַתְעַשֵּׂר - בישראל שהיו לו 10 סִפְקֵי פטרי-חמור ופָּדַם ב-10 טלאים, שמַעֲשֶׂרָם וכולם שלו.

ר"נ: ישראל שִׁנָּה 10 פטרי-חמורים מִסְבוֹ-כהן אשר יָרַשׁ מִסְבוֹ-ישראל - מפריש 10 טלאים ומַעֲשֶׂרָם והם שלו. וכן בַּטָּבֵל.

יא: [ר' חנינא: הקונה מגוי טבל - מקרקע-גוי וגמרו ארים יהודי - מַעֲשֶׂרוֹ (אין קניין לגוי להפקיע; *גיטין מז.), והמעשרות שלו ("כִּי-תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַמַּעֲשֵׂר"); אך תרומה-גדולה חייב לתת לכהן. הפקיד פירות אצל גוי - חייבים בתרומה (ודאי ה'חלפים'); ר' שמעון: מפריש מִסְפָּק ומשאיר אצלו (ר' אלעזר).]

⁶ ר' דוסתאי: ממש; ר' זירא: מטיל ביצים ובעודן במעיו בוקעות (ע"ז מ).

⁷ כשיש תרנגול זכר בסביבה (שנשמע קולו ואין נהר מפריד ללא גשר); אחרת מסתבר שהתעברה מחיכוך בקרקע ובמקרה כזה יולדת בלילה (ביצה ז).

⁸ אך מצאנו (חולין קכו). בועד מוֹנֵי כלאים, שהקליאו נחש וצב (=קרפדה, לפי רש"י), ויצא משם עוֹרָה (קטלני, ע"י ברכות לג). נס בתוך נס להיפדע מהרשעים.

⁹ בפחות מזה אסור הוולד באכילה משום נבלה; ולא נפשט האם יש יולדת ל-7 חֲדָשִׁים כבאדם (גדה כד.).

¹⁰ שהמוציא מחבור - כאן: הכהן - עליו הַקָּרְבָּן (ב"מ ו-ז; רש"י. וכן להלן יא., וע"י יח: בבהמה טהורה, מח: מט. בבכור אדם). וכן גר שספק האם נולד לו פטר החמור לפני הגיור או אחריו, צריך להפריש שָׁה (להפקיע האיסור, לר' יהודה) וישאירו לעצמו (חולין קלד: ורש"י; רמב"ן יז:). בספק האם ביכרה ע"ל (ט:).

¹¹ שער פטרי-חמור - ייקבר. אם נארג בבגד ובשק, ונקר (אין בטל ברוב) ואינו נשלף - יישרף (רב ששת, ריב"ז: כי נארג, ושמא יִהְיֶה ממנו; ר' ירמיה: לר' יהודה המתיר לשרוף את הנקברים. תמורה לד.).

¹² אמנם היא-עצמה מטמאת טומאה חמורה, וא"צ שום הַקָּשֶׁר; וכאן מדובר בפחות-מכזית, ולהצטרף עם פחות-מכביצה-אֲכָלִין (ר' חייא); רב חנינא: או כזית מִצָּפָה בצק (שארין הכזית מטמא במגע, ואמנם בגלל שטמא במשא א"צ ה'השכר-מים') ולהצטרף עם הבצק לכביצה (כרתות כא:).

- יב. אין פודים {שלא*בשווי; יא. בעגל, בחיה, בכוי {ספק}, בשחוטה, בטרפה ובכלאי תיש ורחל (בן בג בג, גז"ש "שה" מפסח¹³; אך לא דווקא זכר תמים בן שנה, ריבוי "תפדה"); ר' אליעזר מתיר בכלאים. בעז שנוולדה מרחל (נדמה' *) - לא נפשט; ולר"א פודים, אך לא כשנוולדה מפכה (אינה "שה"). בפסולי המוקדשין (שנפדו) - אין פודים ("צבץ וְכֹאֵל").
- בשה שנמצא (עבר) במעי אמו בשחיטתה - מר זוטרא: אין פודים (גז"ש "שה" מפסח); רב אשי: פודים.
- יב: רב חסדא: בבהמה הקנויה בפירות שמיטה - פודים ספק פטריחמור (לר' יהודה; *ט:), אך לא ודאי ("לֹאֲכָלָהּ" ולא לסחורה); [פטורה מבכורה ("לֹאֲכָלָהּ" ולא לשרפה), וחייבת במתנות כהונה. עיסת שמיטה חייבת בחלה ("לִדְרֹתֵיכֶם").]
- נתן לכהן את פטריחמור - לא ישהה אותו הכהן בלי לפדותו. הכהנים חשודים על כך, לכן אין לתת לכהן אא"כ פודהו בפניו.

מתי חל הפדיון? חכמים: בהפרשת השפה; ר' אליעזר: בנתינתו לכהן (כבכור אדם {נא:}), הוקשו לזה "אין פדה תפדה..." נפק"מ כשהופרש השפה, ומת הוא (האם בעליו חייב באחריותו ולו *הנבלה {יא:}) או החמור (האם ייקבר ולמי השפה).

פטר חמור נפדה מיד (*תפדה"; י:). ממתין 30 יום - ר"נ: לכתחילה; רבא: לר"א (שמקיש לאדם); רב ששת: זו עברה (ונדחה).

- יג. לא רצה לפדותו - עורפו בקופיץ מאחוריו (*לא באופן אחר; י: וקורבו. פדיון עדיף ("ואם לא תפדה וְעִרְפָּתָהּ") [וכן עדיפים¹⁴ יעידה באמה עבריה; יבום ביבמה (מאז שאי מתכוונים למצווה, עדיפה חליצה); והאדון בפדיון הקדש].

הדרן עלך הלוקח עבר חמור

הלוקח עובר פרתו - פרק שני (יג.-יט:)

בבכור בהמה טהורה¹⁵ גם כהן ולוי חייבים (*ד:).¹⁶ הקונה מגוי עבר פרתו, והמוכר לו - פטור (*ב:). וכן השותף¹⁷ עמו, המקבל ממנו (לולדות) והנותן לו; *ר' יהודה: חייב בדמיו (יתן לכהן חצי דמיו, והנותן לו בקבלה - כל דמיו {ב:}); *אמנם הבכור עצמו חולין ומותר בגיזה ובעבודה; "ולא תגז בקור צאנך" {ט:}; *רבא: הלכה כר"ק (ג:).

אופן קניין בהמה (מיטלטלין) מגוי ומכירה לו - ר"ל (ורב אשי): רק כסף; ר' יוחנן: משיכה ("לְעִמְיֹתָךְ... מִיַּד עֲמִיתְךָ" - הפוך מביהודי, ובהתאם לשיטותיהם בו מהתורה; *ב"מ מז:). אמרימר: משיכה (א: כר' יוחנן; ב: גם יהודי במשיכה, ו"לְעִמְיֹתָךְ" להתיר הונאת גוי, לאוסר גזלתו {ב"מ קיא: ב"ק קיג:}, ו"אליתונן איש את אחיו" למעט הקדש).

- יד. בהמה בעלת מוסקבוע שהוקדשה¹⁸, ונפדתה (חוץ מבכור ומעשר, שגופם קדוש גם במומם) - היא *כחולין לכל דבר (טו:); חייבת בבכורה ובמתנות כהונה, מותרת בגיזה ובעבודה, וחלבה מותר. *ואין עושה תמורה ("הע בטוב") *אף טרם נפדתה (טו:).

ולדה, שנולד אחרי הפדיון - מותר. נולד לפני הפדיון - אסור, אך נפדה בעודו תמים (לא יהיה הטפל חמור מן העיקר).

השוחטה בחוץ פטור. ר' אלעזר: בכמת יחיד בעת התריבמות - לוקה ("לא תזבח... אשר יהיה בל מוס").

יד:

¹³ לרביא (ב"ק עז: עח.) מבניין אב (מ"ש ע"ש), רש"י חולין עח: שכל "שה" למעט כלאים (מהריק"ש בב"ק: לא לכן בג בג; לב אריה בחולין: כלאים אינו בגו"ש).

¹⁴ כל דבר נידון במקומו, ע"ש - יעיד בקידושין (יט); יבום ביבמות (לט); משנתנו כאבא שאול, ע"ש האם כופים והאם הוכרע אחרת; פדיון הקדש בערכין (כו:).

¹⁵ אף שקדוש מאליו, מצווה להקדישו לשם בכור ("תקדש"); ר' ישמעאל: א"צ (ערכין כט. נדרים יג.). אסור להקדישו לקרבן אחר ("לא תקדש"), אלא טרם נולד ("אשר יבקר"; תמורה כה.). אמר "עם יציאת רובו יהא עולה" - דבריו בטלים (שם). הקדיש בכור בעל-מום לבדקיהבית - ר' אמר: אינו נשקל במכירתו (המקדיש הקנה רק מה שביכלתו; זבחים עה:). מן הפטורים - נדמה (להלן יז.), צא דרך דופן (יט.). טרפה (זבחים קג: וחולין קלו:). אך יתום (עי' *להלן נו.) חייב בבכורה (חולין קלו:). וירעה ויאכל במומו לכהן, רש"י שם. בעל מום - קדוש לגופו (להלן יד.), ניתן לכהן לאכלו בחוץ (להלן כו: כה. ועוד. פירוט המומים - בפרק ו). ספק - עי' להלן יח: והערתנו שם. תמורתו - קדושה כדנו (אין למכרה באיטליו ובמשקל), אך אינה קרבה ("...קדש תם") והמטיל בה מום אינו לוקה (להלן טז. ותמורה כא. ה:). בכור עושה תמורה בבית בעליו (שם ז:). בבית הכהן - ר' עקיבא (ור"ש ב"א:). אין עושה תמורה כלל (ככהנים בחטאת של ישראל; "והיה הוא ותמורתו" הוקש להקדש הראשון, שבבית הבעלים); ר' יוחנן בן נורי: הכהן ממיר (זוכה בו בחייו; לר"ג בחולין וכו"ש. שם). תמורת בכור בעל מום (אפי' המיר בו במומו - אר"ש הל' תמורה ג, ב) - דינה כבכור, לאיסורי פדיון, שקילה (במכירתה), ולב"ש איסור אכילת נדה (זבחים עה:). בכור בחולין קדוש (לעיל ג: ולהלן לו:). חולין מד: ביצה כו:), אך אין להעלותו; ואם הועלה תם (בן אנטיוס העלה, חלה ד, יא) - ר' ישמעאל ור"ש: יקרב; ר"ע: לא (הוקש למעשר דגן. תמורה כא:). וכן מעשר בהמה (להלן ג:). שלא בפני הפית - ימתין למום וייתן לכהן (ע"ל כה.). ועדיף להטיל בו מום טרם נולד מאשר לשתף בו גוי (נגז:). ועי' ג: לה. ותמורה כד:). נורק דמו בפני הבית וקרב הבית - אסור לאכול בשרו (הוקש לקדש). לטובר שקדושת הבית בטלה, אך לטובר שלא בטלה ייאלץ, כפי שמקריבים ללא בית. תמורה כא. מכות יט. ורש"י, ר' הערתנו לזבחים טו:).

¹⁶ שותפים חייבים ("וכברך בקרבן וְאֵנֶכֶם"; להלן נו:). רבי אלעאי פטר ("בכרךך וּבְצִאנְךָ"; לא כרבא, שמודה והפסוק לשותפת-גוי כדבסמוך. חולין קלה: קלו:).

¹⁷ עיין לעיל ג: מהי השותפות המזערית הפטורה. המקבל מגוי כ'צאן ברזל' - עי' להלן טז:). עדר שחייב לתת ממנו עישור למלך - רבא א: פטור מהבכורה, א"כ יכול לפרוע בכסף; ב: אין חילוק (פסחים ו:). בהמה הקנויה בדמי שמיטה - פטורה מבכורה (לעיל יב: ע"ש).

¹⁸ אסור להקדיש למזבח בהמה בעלת מום, אפילו לדמיה ("אשר יבן מום לא תקריבו"), והמקדיש לוקה (וכן על - שחיטה, זריקה, הקטרת הכל והקטרת מקצת, ריב"ר: וקבלת הדם). אפי' נולד במומו ("שורץ וקלנט"), הקדשו ביוון, שיש במינו תם (שלא כדקל). רבא, ת"ק: לכן המקדישו לדמי נסכים לוקה; ורבי חולק ("לא ירצה" בריצוי גופו). ואפשר להקדישו לדמיו לבדק הבית ("נדבה תעשה אתו וְלִנְדָר"). הכל בתמורה (ו: ז:). ע"ש. ובמנחות (פה: פז:). לא נפשט לגבי סולת, עצים, שמן ויין פגומים. פירוט המומים להלן פרק ו. בכלל איסור בעל מום כל הקרבנות (בבכור מפורש; מעשר בגו"ש; תמורה הוקשה לזבח; ולד קרבן הוקש לנדר "אשר יהיה לך וְנִדְבַחְךָ". יד:).

אם מתה - תיפדה ("אתה"). רב: זו שיטת ר"ש ("העמיד את הבהמה... והעריך" - רק בקדשי מזבח) ורבנן (שגם בקדשי בדיקהבית, ולר"ל רק בהם¹⁹); אך לתנא דבי לוי (שאפי' חיה ועוף בכלל 'העמדה והערכה') תיקבר.

טו. קדם הקדשה את מומה הקבוע (מום-עובר אינו מפריע לקדושה לחול), ונפדתה (=פסולי המקדשים) - היא כקרבן, אך מותרת באכילה²⁰. פטורה מבכורה ("כצב") ומזרוע-זולחיים-זיקבה ("זכאל"). ולא הותרו שחיטת 'אתו' ו'את' ב'גו' ("אך") והחלב ("אך"; "רק את-דמיו"). אסורה (*ולוקים, *לא תעבד... ולא תגז' (כה.)) בגיוה ובעבודה ("תזבח"); *ובכלל זה הרבעה; מו"ק יב., וחלבה אסור ("בשר", ו"זאכלת" ולא לכלבים; ו"א: "תזבח וזאכלת" מעת אכילה, אך פודים לכלבים).

טז. וקדה, שנולד לפני הפדיון - קדוש ("אם" *וי"א "זכר" (תמורה יח.)), י"א שיקרב, וי"א שירעה. נוצר אחרי הפדיון - מותר. הרינו לפני הפדיון וקדתו אחריו - אסור (שמא ישהו את האם וייכשלו) - רב הונא: ימות (אין ראוי, לפדיון ולקרבת); ר' חנינא: סמוך לפדיון-האם יתפסו לאותו קרבן (דווקא; גז"ש 'שעריך' מבכור. ויפדהו במומו).

טז. השוחטה בחוץ פטור (אף לפני הפדיון; שפסולה בפנים; *זבחים קיד.). בקרום שבעין, לר"ע (שאם עלה לא ירד) - חייב. נפדתה והמיר בה - תמורה ("טוב" מעיקרו; יד.); ותמות (אין תקנה, מקדושה-דחוויה; הקש ל-5 חטאות המתות).

תמורות בכור ומעשר וצאצאיהם - נאכלים במום לבעלים²¹.

טז: המקבל 'צאן ברזל' (בהמה בסכום-מוחלט לחלוק בוולדות) מגוי - ולדותיה פטורים כשילדו בכור (שאם לא ימצא הגוי את האם יגבה מהם, רבא). אמר לגוי לגבות מהוולדות במות האם - פטורים 2 דורות (ולד וולדות, בלדתם); רשב"ג: לעולם (הגוי תופס מה שמוצא). בסתם - רב יהודה: אין חילוק; רב הונא: פטור רק דור אחד (גם לרשב"ג).

יז. 'נזקה' - רחל ילדה מין גדי או להפך ('ע' *ה: יב.). - פטור מבכורה; א"כ דומה לאמו במקצת, ולר"ש ראשו ורובו, *והוא מום (ג.). ר"מ מחייב ורבנן פוטרים - א: בכבש בן כבשה בת עז; ב: בכבש בן עז בת כבשה; רב אשי: בדומה לאמו במקצת, 'רבנן' ר"ש.

שעיר ר"ח (והמועדים) לכו"ע צריך להיות בן עז לדורותיו מימי בראשית ("אתה"). וכן כבש, למלקות שעטני, לכשרותו לתקלת ולנגעי בגדים (הקש לפשתן). רב אשי: וכן יין גפן המקלה על תאנה פסול לנסכים (ריחו שונה, והוקשו ל"זבח").

יז: רחל (*וכן אתו; ט.) מכפרת ילדה תאומים זכרים ויצאו ראשיהם יחד - ר' יוסי הגלילי: שניהם קדושים, 'אפשר לצמצם' שיצאו כאחד (וכן ר"א לגבי מת שנמצא בדיק בין 2 עיירות; *וכן 2 עדים שהשבעו-להעיד וקפרו יחד; שבועות לב.); חכמים: 'אי-אפשר לצמצם, אפי' בידי אדם, ונדאי אחד קדם²² ולכן יתן 1 לכהן. ולמידות שאמרה התורה, די בדיק של אדם.

יח: בכל תערובת שאחד בכור²³, יינתן 1 לכהן - ר"ע: הקחוש (המע"ה); ר' טרפון: הקריא (הוא יצא ראשון); וחזר בו, ויחלקו בשווה.

השני, שב"ד ישראל - ירעה עד שיומם וזאכל. וחייב במתנות-כהונה (ממ"ג; ר"מ); ור' יוסי פטור (עשו כאילו הכהן זכה בו, וכשהומם נתנו לישראל תמורת השני)²⁴. מודים כשספק האם יש בכור, שחייב במתנות; ובספק מעשר-בהמה, שפטור.

מת אחד מהם טרם נתן לכהן - אם היו בחצר בעה"ב, יביא הכהן ראיה. אצל רועה - יניח החי ביניהם ויסתלק (ויחלקו). בחצר-בעה"ב ביד רועה כהן - ר"ע: המע"ה; ר"ט: יחלקו (כבחצר שותפים, כי הקנה לכהן מקום ליזכות בבכורות).

¹⁹ לדעתו, קרבן בעל מום (שקדם הקדשו את מומו בדסמוך) ייפדה רק כשעבר ושחטו, אך לא ייפדה כשמת, שאין פודים קדשים להאכלת כלבים (תמורה לג., וע"ש לא. בתרפה). וע"ש (לב-לג): במחלוקת התנאים והאמוראים (ותניא כר' יוחנן) לגבי מי היו בכלל 'העמדה והערכה'. לר' שמעון, קדשי בדיקהבית שמתו תמימים ייקברו (חומרה, שראויים להקרבה. שם לג.).

²⁰ ר' יצחק: שור פסולי-המקדשין שנפדה הוא כ-2 מינים (חול וקודש) כלאים, ולוקים על חרישה בו לבד; ור' הושעיא: על הרבעתו (מכות כב. וריב"ן, תוס' לג.). לנזיקין - הויקה או הוזהק - אינה *כבהמת הקדש (ב"ק לו:); אלא בכלל "שור-איש את-שור רעהו" (שם י. גג., שו"ת רשב"א ב יב-יג לגבי אש), חוץ מנזק בור ("הפתת יתהיל" ולא האסורה-לכלבים. שם). לפני פדיון דינה כהקדש (ראשונים שם); בכור בעל מום - לרש"י (שם נא). כפדוי, ולבה"ג כהקדש (ר' הערתנו החיצונית שם גג.).

²¹ ואינה קרבה ("...קדש הם"; וי"א: "לה' הוא"; תמורה ה: כא. וזבחים לו: ע"ש. הוכרנו בהערה לעיל יג. ולהלן ט:). בניגוד לשאר הקדשים, בכור ומעשר-בהמה, אחרי מום (תמורה שם) - אינם נפדים (להלן לא-לב: ע"ש), וכן תמורותיהם (תמורה שם); אין נמכרים באטליז ובמשקל (להלן לא-לב:); אינם באים מחו"ל, שיש להם תקנה שם (תמורה שם, ולהלן גג. ע"ש לגבי דיעבד); והמטיל בהם מום אינו לוקה (וכן בתשיעי של מעשר שקראו 'עשירי', שהתמעטו מהקרבה. תמורה שם). דם בכור נתן כאחת כנגד היסוד (זבחים נו: לו:); בוריקה, וכן מעשר [ופסח] ("את-דגם תזרק"), ויש תנא שבשפיכה ("נדם-זבחיך ישפך", שם). לדעות מסוימות מעמדם הקומוני שונה משאר הקדשים - בן עזאי (ב"ק יג. ורש"י); ושיטת רבי שמעון בשל עיר הנידחת (סנהדרין קיב). וכנזכר להלן לא: בהערותנו). לעניין צמר שנתלש, ע"ל (כו.).

²² ואין לומר שרעהו קצץ בינו לבין הרחם (הוא המקדש), מין במינו אינו חוצץ (לעיל ט:). נטל מעובי כתלי הרחם מבפנים סביב - אינו קדוש. התרחבו, ונולד בלי לנגוע; נעקרו וזזו ממקומם; חלקם פרוץ וחלקם עומד ויצא דרך המיעוט - לא נפשטו. כך את העובר (היוצא דרך רגליו) והוציאו בסיב או בטלית; (ואם חוצץ -) בשל'האחרת: בידיו? בלעתו חולדתו והוציאתו והחזירתו לרחם; יצא ישרות לתוך רחם של אחרת (האם פטרה מבכורה?) - לא נפשטו (חולין ע.).

²³ כהנת שהתערב בנה בבן שפחתה - אין מוציאים מידם בכורותיהם, אלא ישחטום במום (יבמות צט:); רב נחמן: אין בכור זכיה בחיי, וילקחו להקרבה; והדין הנ"ל - בזה"ו (אך רש"י ביבמות: אף בזמן המקדש; ששאר האמוראים שם חולקים על ר"נ - עירול"ג שם בסוף דבריו). התערב בכור בקרבנות אחרים - ירעו (וייפדו שאר הזבחים במום ויביא אחרים תחתיהם), וזאכלו במום כדן בכור (זבחים עה:). התערב פסח בבכורות - ר' שמעון: אם חבורת כהנים - יאכלו כולם בליל פסח. ולרבנן (שאר להביא קדשים להיפסל) - ימתין עד שיומנו, ויביא בשווי היפה טלה ויקדשו לפסח תחתיו, ויאכלו כל התערובת כמורות בכור בעל מום (פסחים צא:).

²⁴ התערב בכור במאה בהמות - הכהן יכול לדרוש בהמות (ורוע ולחיים וקבה), ומההנפש. ואם מכר כהן במומו לישראל, והתערב ב-100, ואחד שוחט הכל - חייב במתנות מכולם חוץ מ-1, ואם 100 שוחטים כולם פטורים (חולין קלב. וע"ש בתוס' ומהר"א וט"ז יו"ד סא, כב, שלר' יוסי ה"ה כשלא מכרו. ר' הערתנו החיצונית שם).

בכל מקרה שספק האם יש בכור - אין לכהן כלום²⁵, ויאכל במומו לבעליו (ובתערובת - כל התערובת)²⁶, וחייב במתנות (ממ"נ).

יט. הנולד בניתוח-קיסרי והנולד אחריו - ר' עקיבא (וסוגיין): אינם בכורים, ש"ככור" הוא הזכר הראשון ובלבד שיצא דרך הרחם ("פטר-רחם"); ר' טרפון: שניהם ספק (האם בכור לדבר-אחד - ראשון או פותח-רחם - הוא בכור), ויאכלו במום לבעלים.

הדרן עלך הלוקח עובר פרתו

הלוקח בהמה - פרק שלישי (יט-כו):

- יט. בבהמה-דקה שלא בכרה פוטרת-מבכורה יציאת 'טנוף', *מחוי ולד (כא:); בגסה שליה (השק), ובאשה אף שפיר (הגוף המתרקם)²⁷.
- בהמה נקנתה מגוי, ספק האם בכרה²⁸ - ר' ישמעאל: עז שילדה תוך שנה לחייה, רחל תוך 2, פרה תוך 3, וכן אֶתוֹן ולריבר²⁹ תוך 4 - ודאי לכהן. מכאן ואילך - ספק (חשש למיעוט - רבא: כר"מ; רבינא: מודים לו בדבר התלוי במעשה). ר' יהושע, ר"ע: אף תוך שנתה ספק, אולי כבר טינפה (ור' ישמעאל אינו חושש לקולא; או: לו טינפה לא ילדה עוד תוך הזמן).
- כ. טינפה רק בראש חדשה השביעי וילדה בסוף שנתה - ר' יהושע: ספק בכור; רבותיו: ודאי (התברר שלא היה טינוף ממש. א: כזעירי, שאינה מתעברת תוך 30 יום מתחילת הטינוף; ב: אין יולדת לחדשים מקוטעים; ג: אין לומר 'מקצת יום ככולו').
- כז. בהמה שיש לה חלב - ר' יהושע: ודאי ביכרה כבר; ר' עקיבא (*ורשב"ג; כג:): ספק (חושש למיעוט).
- גדִיה תוך שנה נולדה וילדה 3 בנות וכל בת ילדה 3 - צאצאיה מתעשרים יחד; ר"ש: אפי' ילדה כל בת 2, מצטרפת הסבתא עִמָּן, שתינתן לידת 3 דורות בשנה אחת (*נג:), כן ראיתי (א: יכולה להתעבר תוך 30 יום לחייה; ב: ללדת לחדשים מקוטעים; ג: מקצת יום ה-30 ככולו; ד: לשיתו שחפסר-זמן נכנס להתעשר 'גז"ש מבכור'). היולדת אינה יולדת שוב תוך שנה.
- כא: מהו 'טינוף'? רב: מה שהרועים מזהים כמחוי עֵבֶר; שמואל: אבעבועות דם. וצריך להראותו לרועה חכם. לא נפשט בכמה ימים יצירת הוולד בבהמה [נפק"מ שאם הטינוף קרוב מדי לתשמיש אינו ולד], האם 40 כמו באדם (*נדה ל.).
- קנה בהמה מיהודי - ר' יוחנן: ודאי בכרה (לא הודיעו להיוזהר מאיסור); רב: לא בכרה (לא התפאר); שמואל: ספק (סבר לשחיטה).
- ראב"י (*הלכה; כג:): גושידם שנפל מבהמה-גסה פטרה מבכורה; ויקבר לפרסום. ואינו מטמא (הבשר בטל ברוב, כשליה לר"ש)²⁹.
- כב. [נפלימת במעי אשה אינו מטמא בפתיחת-רחמה אא"כ ראשו גדול כפקעת צמר (ר"מ, ר' יוחנן: שתי [ובבהמה ערב]; ר' יהודה: ערב [גדולה]); ראב"ר: צ: משנראו קמטים ברחם כשכורעת. גוש מבית-הפרס או מארץ-העמים - כפקעת גדולה ליצירת שקים].
- ר"ל: הקונה ציר-דיגים (כבוש במים) מעם הארץ - משיקו במים וטהור (ממ"נ). ר' ירמיה: לא לקדרה עם מים, שמוצאם מיעוט-המים (מינו) ונעור, ומטמא (וקשה: גושידם יטמא במשא! *אם לא כבר-פדא; אביי: וכי מיסטהורים יעוררו טומאה שבטלה!)?
- כג. [טומאה סרוחה - אם אינה ראויה לאכילת כלב בטלה. ראויה לכלב ולא לגוי - ר' יוחנן: אם בתחילתה היתה ראויה לגוי (כגושי-הדם ברחם) לולא בטל-ברוב]; - מטמאת³⁰; בר-פדא: במגע ולא במשא ("לא תאכלן כל-גבלה לגר").]
- כג: ראב"י: ציר טהור (שהשק; *כב). שנפלו בו מעט מים - טמא (עמיה-הארץ מערבים בציר מים קרוב-לחציו; ב: חציו [גזרו רק ברוב]).

רשב"ג, והלכה: קנה מגוי בהמה-מניקה - ודאי היונק הוא בנה; תנא: ספק ('מרחמת', עשויה להניק אף שלא ילדה), והבא-אחריו ספק בכור. וכן אם בעדרו ילדו בהמות וחלקן מבכורות - רשב"ג: כל אחת מניקה את שלה, ואין לחשוש שהתחלפו.

²⁵ ככל ספק ממון, שהמוציא מחבירו עליו הראיה, כדבסמוך; ואף אם חטפו הכהן מוציאם מידו (ב"מ ו-י. למסקנה, מלבד דעת רמב"ם); ובכ"ז הבהמה אסורה בגיוה ובעבודה מספק (קדושה הבאה מאליה), ואינה נכנסת לדיר להתעשר ('העשיר' ודאי ולא ספק) יתה-קדש (ולא שכבר קדוש, ונז' *להלן נג:). (שם).

²⁶ וכן גר' שספק האם הבכור נולד בעדרו לפני הגיוור אם אחריו, אסור לשחטו בחוץ (חשש קדשים בחוץ) עד שיפול בו מום (חולין קלד.).

²⁷ דווקא שהחל הוולד להתרקם, כדתנן להלן (מו. מז: רמב"ם בפיהמ"ש כאן). אך לא שפיר מלא דם, מים, או גוונים (להלן שם, ע"ש. רבא: בגוונים דווקא מלא, שאין חשש למחוי; רב אדא: מספר גוונים; אביי: תמיד, אין לחשוש שעבר נימוח כ"כ; נדה כד: כה:). רבי יהושע: ולד (ר"ל ור"נ: במים צלולים מודה, ובעכורים - מספק מחמיר, בבהמה, איסור גז ועבודה, אך באדם פטור מפדיון; ריב"ל: חולק אף בעכורים, גז"כ 'קתנות עור', ולא נפשט האם מודים לו בעכורים. הכרעת רב כר"ל וכתבנן: אינו ולד, צלול או עכור; שמואל: ולד מספק, אא"כ צלול-ביותר. נדה שם. שפיר מלא בשר - ר' יוסי: טמאה לידה; רבי: אולי רק לר' יהושע ולא להלכה; שם).

²⁸ כותי נאמן לומר שבכרה או שלא בכרה; כשגזזו וקלה או עובד בו, אחרת הרי חשוד על 'ולפני עור לא תתן מכשל' (נדה נז:); אך לבסוף עשאו כגויים, חולין ו.).

²⁹ אך במבכרת שהפילה שליה (שא"צ לפרסם שנפטרה מהבכורה) מותר להאכיל השליה לכלבים (מיעוט-דנדמה+מחצה-נקבות. ובולד-קרוב תיקבר. חולין עז:). בהמה שיצאה מלפנינו מעוברת וחזרה 'ריקנית' - הבא-אחריו בכור מספק (הרוב יולדות ולד תקין ואחרי הפרשת לחה, אך לזו, שלא היתה לחה, הורע הרוב. נדה כט:). בהמה המתקשה בלדת בכורה - חותן אבר אבר ומשליך לכלבים. אך אם יצא רובו יחד - קדוש, וייקבר. ונפטרה מהבכורה (שם סט:). ושם, רב הונא: לולא זרק לכלבים, קדוש למפרע (וייקבר), שהבכור קדוש למפרע (ואם יצא 1/2 ומכרו לגוי ויצא 1/4 אחר - קדוש והמכירה בטלה; יצא 1/2 בניתוח ו-1/2 רגיל - אינו קדוש); רבה: מכאן-ולהבא קדוש (ולחפך). יצא רובו כשמיעוט-אבר משלים לרוב - נחשב רוב. יצא חציו, ובכללו רוב אבר שמיעוטו בפנים - לא נפשט (שם ע:).

³⁰ ולא נפשט האם לקשר-בהמה (נבלה) יש 'נצל' (-לחה מרקבון הבשר, שבמת מטמא בכזית. נזיר נ:).

כד. לרשב"ג, האם אף כשאין בנה-כאן אינה מניקה אחר (וא"כ היונק בנה ודאי, ועל שחיתתם ביום אחד לוקים)? ר' יוחנן הסתפק גם בשאינו מינה, ולכן אסר-לאכילה חזיר היונק מרחל (מבכורה פטרה, כרשב"ג); ויש ששאל גם לבכורה, לרבנן.

כד: ר' יוסי בן המשולם, ופסק רב להלכה: הבא לשחוט בכור מפנה את הצמר לסכין ותולשו (*ר"ל: ביד, ולא בכלי), ומניחו מסובך עם השער במקומו, וכן התולש צמר (*לכתחילה) להראות מום (תולש ≠ "ולא תגז"; או: שאינו מתכוון לתלוש) [דבר שאין מתכוון - א: אוסר כרב; ב: מתיר]. וכן מותר לשחוט חולין ביום-טוב (עוקר כלאחר-יד; אך לא נוצת עוף, דרפ"ה בכך).

כה: צמר בכור בעל-מום (שכבר התירו מומחה להישחט, ר"ל) שגשר בחייו - עקביא מתירו אח"כ (אפילו תלש; *כו:), וחכמים אוסרים; מחלוקתם - ר' יהודה (*וכן הלכה, כמשנה בעדויות): כשנשחט (וכשמת אסור); ר' יוסי: רק כשמת; תנא: בכל אופן.

[בעל מום אוסר תערוכות; ר' יוסי: "יבקר". ר"נ: צמר-בכור בשל חולין (ת"ק = ר' יהודה, לא תתירנו שחיטה); רחב"א: קרבנות חיים, וכשדק ולא מצא (ר' יוסי כר"מ, המתיר בטומאה שאבדה); ר' אסי: כשמצא (ר' יוסי כרבי, שא"צ לבדוק עוד).]

כו. נתלש צמר מקרבן תם, ונפדה במום ונשחט - מבכור וממעשר אסור (שמה ישהה לגדל), מחטאת ומאשם מותר, ומעולה לא נפשט. בכור נשחט, וצמר שגשר בחייו סבך בצמרו - אם נקר (ר"ל: מקופל וראשיו החוצה; רב נתן ב"א: אפי' רק בולט) אסור (כחכמים).

הדרן עלך הלוקח בהמה

עד כמה - פרק רביעי (כו:-לא).

כו: בכור תם נמסר להקרבנה לכהן³¹. אך קודם חייב ישראל לטפל בו, למרות בקשת הכהן (נראה כמסייע כדי לקבלו³²) - בבהמה גסה 50 יום, ובדקה 30 ("בכור בגיך תתן-לי, כן-תעשה לשורך לצאגך") ולר' יוסי 3 חדשים (שניה דקות); מלבד בעל מום.

כהן, לוי ועני המסייעים - אסור לתת להם מתנות ("שחתם ברגל הלו", "לא תחלל ולא תמותו"); ולולא חש-תקלה קנסו בעה"ב.

כז. בתרומה ובמעשר יש טובת-הנאה³³, קבלת שכר מישרא (לא מכהן³⁴) לתתם לנכדו-הכהן; בבכור³⁵ ובמתנות לא (יחשוב שהתחללו).

[תרומת חוץ-לארץ - מותר לתתה לכהן-המסייע; מותר לאכול ואח"כ להפריש; בטלה ברוב וא"צ 101, ואמוראים נהגו אף לבטלה ברוב ואז מותרת לטמא ולקר. שמואל: רק טמא שהטומאה יוצאת מגופו אסור באכילתה, ובנגיעה מותר³⁶. טמאי מת ושרץ - שמואל מתיירם לאכול; רב, ר"נ, רב ששת: די בטבילה; ואין הלכה כן {אלא צריך גם הערב שמש}. נדה מפרישה חלה, ומאכילה לכהן טהור, ואם אין זורקת לתנור בשפוד ומפרישה אחרת (לזכור תורת חלה) הנאכלת לכל כהן³⁷.]

כז: בכור נאכל תוך שנת חייו³⁸ הראשונה³⁹ מיום ליום (רב: "שנה בשנה" שנכנסת זו בזו; תנא: כבדשים "כבש בן-שנתו") *ומשעה לשעה (לט) - תם בעת המקדש, ובעל מום (גם הוא לכהן - לרב "ובשרם יהיה-לך", לתנא "לך יהיה"⁴⁰) אף בזמן הזה.

בכור תם⁴¹ נאכל שני ימים ולילה ("...לך יהיה" הוסיף הגיה⁴²; תנא: "שנה בשנה" יום ביום ויום ביום).

כח. בזה"ל, בכור תם ישהה ולא ישחט. נפל בו מום - ישחט תוך 30 יום; ואם פלים תוך שנתו הראשונה - עד סופה (וי"א +30; ונדחה).

³¹ לכל כהן (משנה חלה ד, ט, ע' רמב"ם, ר"ש ורא"ש; וערש"י וזבחים קב: שא"צ כהן מאנשי המשמר). כהן בעל מום - רב אחאי (זבחים קב:): אין לתת לו ("את-דמם תורק... ובשרם יהיה-לך", אף שאוכל); ואין הכרח (ור' הערתו החיצונית שם). מדיני ההקדבה ר' הערותיו להלן (כו:).

³² רב חסדא: בכור תם (בזה"ל) כהן מוכר לכהן, ואסור למכור לישראל (נראה ככהן המסייע בגורן); בבית רב אשי הקלו (אין חשש, שהשלום מוכיח. תמורה ח:).

³³ ותקלקל תנאים ואמוראים האם נחשב הדבר ממש ממונו של בעה"ב (קידושין נח: פסחים מו: נדרים פג: ב"מ יא: ע' אנצ"ת טובת הנאה וציונים 67-63). התורם משלו על של חברו - טובת-הנאה שלו ("את-כל-מעשר תבואתך... ונתתה". נדרים לו: ותמורה י:).

³⁴ כיוון שראוי לו נראה ככהן המסייע (רש"י). לכן אסורה נתינת תרומה במתנה-ע"מ-לחזיר, שנראה ככהן המסייע (קידושין ו:).

³⁵ והדתן (ערכין כח: ורש"י) שמוטר - מן התורה (מהרי"ט אלגזי מב:). כשאין הכהן מקבל יודע (שם מג:); קבלת שכר לקנות בהמה שמתנותיה יהיו לגנב (שי למורא).

³⁶ סיכה כשתייה (ע"י שבת פו:). גם לעניין זה; ומעשה היה בפומבדיתא והטבילו תינוקות טרם טבילת אמה, כדי לסוכה בשמן של תרומת חו"ל (נדה לב:).

³⁷ חלת חו"ל נאכלת עם זר באותו שולחן (אין לגזור) וניתנת לכל כהן (אפי' עם הארץ, רש"י. חלה ד, ח וחולין קד:).

³⁸ מונים שנה מיומו השמיני (ראוי להקדבה), מלבד הנולד בעל-מום וכלו חדשי הקרינו (שיצא מספק-נפל. ר"ה ו:). וי"א שמונים מן הלידה (ע"י ערכין לא:); ר' הערתו החיצונית. "שנה תמימה", ואם התעברה 13 חודש (חכמים); רבי: 365 יום, שנת חמה (גז"ש 'שנה' מבתי ערי חומה, שבהם נחלקו; ערכין לא: ורמב"ם הל' בכורות א, יב). ר' אבא בר ממל: בכור נולד בי"ט באדר-א', ואחר ב"א באדר-ב', באדר מלאה שנה לשני לפני הראשון (ערכין שם). נוהג בבכור [ובמעשר-בהמה] (ר"ה ה: "כ"י-דרש ידרשנו" לרש"י, ולגרסתו "ה' אֶלְיָךְ", תוס' שם) אסור "לא תאחר לשלמן" (3 רגלים כסדרם, ר"ה ד-ו: ע"ש, ושם דעות אחרות, וע"ע מאירי שם ד:).

³⁹ עברה שנתו - לא נפסל (הוקש למעשר-שני; "שנה בשנה". תמורה כא:).

⁴⁰ וכן דרשו (בהתאמה) ר' יוסי הגלילי ור' ישמעאל (זבחים לו: גז: ע"ש).

⁴¹ קדשים קלים, נשחט בכל מקום בעזרה (זבחים נו:). לשמו ("...את-קרבניהם", שם ז:), וא"צ סמיכה (מנחות צב:). ונסכים ("עלה"; שם צז-צא:). דמו ניתן בזריקה ("את-דמם תורק") אחת (כתובים הבאים כאחד) כנגד היסוד (גז"ש 'זריקה' מעולה, זבחים נו:). אך ר' הערתו החיצונית שם. [התערב דם בכור בדם מעשר - תינתן מתנה אחת. בדם עולה - ר"א: 4 מתנות (וכאילו היתרות מן הבכור הן מים); ר' יהושע: 1 (שב ואל תעשה, בל תוסיף, זבחים פ:).] אכילתו בירושלים, לכהנים (שם נו:); ולבני משפחותיהם ("את-דמם תורק... ובשרם יהיה-לך"; שם קב:); וזר שאכל לוקה ("לא-יתוכל... ובקרת"; ר"ש, מכות יו:). קרב ביום הקמת המשכן (לעיל ד: ע"ש).

⁴² וכך דרש ר' עקיבא (זבחים נו:). אך ר' ישמעאל (שם): הוקש לשלמים "בחתה התנופה וכשוק תמין" (שאינן להקשות שנקיש לתודה, שחזו-יושוק שלה בהקש. שם).

שחט בכור ע"פ מום ואח"כ הראהו למומחה - ר' יהודה מתיר, מלבד דוק שבועין (*לח:), שעלול להשתנות; ר"מ אוסר (גזרה).

כח: בכור שנשחט על פי אדם שאינו מומחה - ייקבר, ואותו אדם ישלם, בבהמה גסה $\frac{1}{2}$, ובדקה $\frac{1}{4}$ (חסך) טורח טפילה).

הדן וטעה וחיב או טימא - מה שעשה עשוי⁴³ וישלם משלו (לרבנן, ש'גרמי' פטור - כשבידו לקחיונתן או טימא), ודיין מומחה ברשות מב"ד⁴⁴ פטור (כר' טרפון שהטריף פרה נטולת רחם). הדן וטעה בדבר משה - דינו בטל ואינו משלם.

הבודק מומי בכור בשכר - אין לשחוט על פיו⁴⁵; אא"כ הוא מומחה וחסיד, כמו אילא (שאינו נחשד), שהתירו לו לגבות מעה לבהמה דקה ומעיה יחצי לגסה, ללא תלות בתוכן הפסק. פעם אחת בלבד לבהמה.

כט. המקבל שכר לדון ("למדת... כאשר צוני" בחינם⁴⁶), להעיד, לקדש מי פרה או להזותם (אך שכר הבאה ומלוי מותר) - מעשהו בטל. מותר לקבל דמי ביטולו ממלאכתו⁴⁷; ואם זקן הוא שוכרים חמור להביאו. חכם כהן אסור להיטמא בדרכו לראות בכור, לדון וכיו"ב; ומותר דרך בית הפרס או בנבלה ובשרץ, ואז גובה מזונותיו (שנאסר בתרומה).

כט: החשוד על בכורות (כגון להטיל מום) - אין קונים ממנו אפילו בשר צבי (דומה לבשר עגל), עורות וצמר (אף מלובן); ורבי אליעזר מתיר עורות נקבה (נפר). וקונים ממנו עורות מעובדים (לא היה טורח, פן יפסיד), חוטים טוויים ובגדי לבד.

החשוד על שמיטה - אין קונים ממנו אפילו פשתן סרוק; ומותר טווי ושרשרות.

החשוד למכור תרומה כחולין - ר' יהודה: אין קונים ממנו אפי' מים ומלח; ר"ש: מה ששייך בו תרומה ותעורבותם (אף ביצי דגים, שמעריבים שמן וית). רבא הורה כר"ש, ואסר לתשוד למכור חלב קשמן מכירת אגוזים, שמפתה בהם ילדים לגנוב עבורו.

ל. החשוד בדבר - פסול לדון ולהעיד בעניינו. לעניין חשד, שמיטה $\neq$ מעשר שני (מע"ש צריך ירושלים, ולשמיטה אין פדיון); לר"ע; אך לר' יהודה החשוד על שמיטה (במקומו חמורה) חשוד על מע"ש; ולר' מאיר החשוד בדבר אחד חשוד לכל התורה.

החשוד על שמיטה או על מע"ש חשוד על טומאת חולין (דרבנן). להפך - ר' אלעאי: חשוד, אא"כ נראה מקפיד בצנעה בביתו בשמיטה ובמע"ש; ר' ינאי ב"ר ישמעאל: רק כשהיה חשוד בכולם, וחזר בו לפניו, ושוב נחשד על טומאת חולין.

ל: גר שהתגייר ואח"כ נחשד על כל התורה - אין גיורו בטל. מתגייר המסרב לקבל דבר אחד (ריב"ז: אפילו דרבנן) - אין לגיירו.

הבא להיות חב"ר (נאמן לטהרה ולמעשרות) צריך לקבל על עצמו בפני 3 חברים כל דברי חבירות⁴⁸. כשלא ראינו שנוהגם בצנעה בביתו, מלמדים אותו קודם; רשב"י: מקבלים מיד, ולומד והולך. ב"ה: בטהרת משקין ובגדים מוחזק לחב"ר אחרי 30 יום; ב"ש: בבגדים 12 חודש. יכול לקבל על עצמו טהרת ידיים לבדה, אם רוצה; והיא תנאי לקבלת שאר חומרות טהרות.

⁴³ כשקיבלוהו עליהם 'דון לנו דין תורה' (סנהדרין ו); וכשקיבלוהו לגמרי פטור מלשלם. לא נטליונתן ביד (לרבנן) - לרב חסדא חזר, לרב ששת משלם (שם לג. ותוס').

⁴⁴ או מראש הגולה; או רשות מהנשיא שבא"י, התקפה לא"י ולעירות הסמוכות (סנהדרין ה). ומה ששנינו (שם לב). שמבטלים הדין - ר"נ: כשיש מומחה ממנו; רב ששת: כשטעה בדבר משנה; רב חסדא: כשלא עשה מעשה בידיו (שם לג. ע"ש).

⁴⁵ שכן מבקרי המזמים שבירושלים - מתרומת הלשכה (כתובות קו); א: עוסקים בזה כל היום, ועל הציבור לפרנסם; ב: רק בבכור עלול להתיר בשל השכר - תוס' (שם).

⁴⁶ מכאן שמלמדים בחינם (לא מצא - ילמד אף בשכר, "אמת קנה" כאן). על מקרא מותר לקחת שכר במקום שנהגו (רב: שימור הילדים הלומדים; ר' יוחנן: פיסוק הטעמים). לכן, מדיר הנאמא מלמד את המדרש, הלכה ואגדה, ולא מקרא כשהנוגד לשלם (ולרב מותר בגדול). משה למד ושכח עד שניתנה לו (דרים לו: לח. ע"ש).

⁴⁷ מכוער הגובה עבור בטלה שהפסדה אינו נפר, אך דינו קיים (כתובות קה). ויכול לדרוש שיביאו אדם שיטפל בעבודתו בעת הדין (שם). איסור קבלת שכר הוא אף שגובה מ-2 הנידונים ("ישלם לא תקח", שם. וע"ש: שאסור אף שחיד דברים). דייני ירושלים פקסו מתרומת הלשכה (שם).

⁴⁸ 'נאמן' למעשרות (שלא יהיו פירותיו דמאי) - לעשר מה שאוכל ומה שקונה ומה שמוכר, ולא להתארח אצל עם הארץ; ר' יהודה: ואם התארח לא הפסיד נאמנותו. ולטהרות - שלא למכור לע"ה לח ויבש (כמ"ד שאסור לגרום טומאה לחולין שבא"י), ולא לקנות ממנו לח (הוכשר ונטמא), ולא להתארח אצלו, ולא לאכחו בכסותו (מדרס); ר' יהודה: ולא לגדל בהמה דקה ולא להרבות בנדרים ובשחוק, ולא ליטמא למתים, ולשמש ת"ח בבית המדרש (דמאי ב, ב-ג). ולאכול חולין בטהרה, ע"י רש"י. חזקה ש'חב"ר' אינו מוציא מידו דבר בלתי מעושר (עירובין לב. פסחים ט. ע"ש). 'חברים' לא נחשדו לתרום על פירות שבמקום אחר (עירובין ל: לב: חולין ז). חבר שאמר לו ע"הארץ 'מלא לך סל זה מתאנת' - מעשר דמאי (וב'לקט' - ודאי) לאכילת יקבע. אמר חבר לע"ה וחבר אחר שמעו - רבי: א"צ לעשר (ודאי עישר בעה"ב במקום אחר, איסור קל, כדי שלא יאכל ע"ה טבל); רשב"ג: מעשר ודאי (עירובין לב). אף אחרי החורבן, היו החברים בגליל נטהרים באפר פרה (חגיגה כה. נדה ו: [ע"ל כו: בתוס']). כדי שלא יהא כל אחד עושה בקה לעצמו (ר' יוסי, חגיגה כב), נאמנים עמיהאראץ ביהודה על טהרת יין ושמן שהוקדשו למוזבח (בעונות דריכת הגת והבד; שם כה). ועל מעשרות שיידימנחות (דמאי ג, ג), אך על טהרת תרומה לא אלא בזמן הגיתות והבדים; אא"כ אומר שמעורב בחבית מעט קודש; ויש כליהרס שנאמנים עליהם; וברגלים נאמנים אף על תרומה ('כאיש אחד חברים'); אך אחרי הרגל מטהרים את כלי העושה ממנו ע"הארץ (חגיגה כה-כו: ע"ש). תנונית חב"ר שפתח חבית יין למכירה בקבל, וכן אופה - לא יגמור למכור אחרי הרגל (נטמאו במגע ע"ה); אך יכול להמשיך ברגל הבא; ר' יהודה: יגמור (פן יימנע מלכתחילה; שם כו. וביצה יא:). נאמן ע"ה לומר שהפירות לא הוכשרו לקבל טומאה, אך לא 'הוכשרו' אך לא נטמאו' (חגיגה כב). חבר טמאית שבא להזאות - מזה עליו מיד, שידוע ספירת הימים; ע"ה אינו נאמן אלא

בניו ובני-ביתו א"צ קבלה בפניו 3; רשב"ג: צריכים. מת - אשתו וב"ב *ועבדו (ע"ז לוט). אשת עסי-הארץ או בתו הנישאת לחבר - צריכה. אשת חבר שנישאה לעסי-הארץ, וחזרה - א"צ; ר"מ: צריכה. זקן יושב בישיבה א"צ. ת"ח צריך, שמאז החורבן נהגו הכהנים שלא לסמוך על ת"ח (ר"ת ב"א, ר' יוסי); אבא שאול: א"צ, ואף מקבל אחרים.

קיבל דברי תורות וחזר בו - ר"מ: אין לקבלו עולמית; ר' יהודה א: רק אם סר בסתר בלבד; ב: רק אם סר בפרהסיא (חילול השם); ר"ש וריב"ק: תמיד מקבלים ("שובו בנים שובבים"); ר' יוחנן: כך הלכה. חבר שנעשה מוכס - דוחים אותו עולמית (וכן נהג רב יוסף, שלא הלך אל רב הונא בר חייא); חזרו לומר שאפשר לקבלו כשיתפטר (וכן רבה).

יחיד מומחה (*לו): רואה בכורות, חוץ משלו (*אך מורה לתלמידיו והם רואים {לח:} וב-3 מותר)⁴⁹. רואה קרבנותיו, הקדשו (יכול לבקש התרת נדרים) ומעשר-בהמתו (יכול היה להטיל מומים בכל העדר); ופוסק לעצמו בטהרת חולין (אין זה איסור).

הדדן עלך עד כמה ישראל חייבין

כל פסולי המוקדשין - פרק חמישי (לא-לז).

בשר פסולי המוקדשים נמכר באטליו ובמשקל (מראש נפדים ביוקר והרוח להקדש). מלבד בכור ומעשר-בהמה (אין להקדש רווח);

לא: "לא תפדה בכור, אך משנתן לכהן נמכר⁵⁰ בבית ונשקל כנגד בשר בלבד. מעשר "לא יגאל", אסור במקירה (*רב, ר' יוחנן: בחרם "לא ימכר ולא יגאל", וגז"ש; רבא: "לא ימכר" בחרם א"צ; רב אשי: "לא יגאל" = לא יימכר לשכמו המכה אמור רק בחייו, ופדיון ודאי אין משנשחט); ומותר בהקלעת דמי הבשר בדמי העור - אביי: בשל יתומים; רבא (דחזו), ר"ש ב"ר יצחק: לכל, שמן התורה אין איסור אחרי השחיטה ("לא יגאל" כמו "ותמורתו"; "תזבח... כבדכח", וחכמים אסרו אם לא בהקלעה, ושל יתומים לא אסרו. הקלעה בדמי עצמות - א: בבהמה גסה מותרת; ב: ורק במקום שעושים מהן כלים.

לב: ב"ש: בשר בכור בעל מום אסור לישראל ולגדה ("כחזה התנופה וכשוק"); תנא-ב"ה: מותר ("הטמא והטהור יחדו יאכלנו"); ב"ה: אפי' לגוי (ר' עקיבא; "כצבי וקאיל". ולת"ק, 3 צבי ואיל - לפטור מבכורה וממתנות; לשחיטת חיה; ולכדר' יצחק).

לג: תנא: אין להפשיט-מ-הרגליים עור בכור בעל-מום⁵¹ ופסולי קדשים (רב חסדא: עודם בקדושתם, כב"ש בבכור, וכראב"ר ששבר חטאת שנפדתה-במומה ונשחטה נאסר כשנזרק דם חליפיה; בני א"י: נראה כעובד בהם; ר"י בר אבין: שמא יגדל עדרים).

לג: אסור לתת מום בקרבן ("מום לא יהיה-בן"; או לגרום, "קל-")⁵². אף בבעל מום ("קל-"; חכמים-ר"מ); רבנן: מותר ("תמים יהיה..."). בכור שעלול למות וזקוק להקזת דם - ר' יהודה אוסר להקזו (*מתוך שקהול על חייו יעשה בו מום; פסחים יא:); ר' מאיר (חכמים) מתיר באופן שלא ייעשה מום (שאסור אף בבעל מום); רבנן: אפי' במום מותר, אך לא יישחט בעקבותיו; ר' שמעון: אף יישחט; *שמואל: כן הלכה. מודים שהמחמץ אחרי מחמץ חייב (גזוז"כ, *מנחות נו:), וכן במקרה⁵³ ("ונתתן וקרית").

על טבילת טמא-מת ב-7 (שם, ע"ש). השואל כלי מע"ה צריך להטבילו אף לתרומה (שמא הטבילו בתוך כלי. שם: וע"ש כג). "חבר" מופיע הרבה כניגוד לעסי-הארץ (להלן לו. שבועות טז. חגיגה כב: כג. ועוד). לפעמים "חבר"=ת"ח (ב"ב עה. ע"ש, "חברים מקשיבים". וכמו תענית יד: לשאלת-שלוש בתענית, סנהדרין ח: להתראה-לעונש; וע"פ פסחים קב: ב"מ לג:). ויש שנוכר 'חכם' כגדול מ'חבר' (קידושין לג:). וע"פ אנציקלופדיה תלמודית ערך חבר.

⁴⁹ רב חסדא, כשהתיר בכור שהובא לפניו, לא היה קונה ממנו בשר (נמכר באומדן ושמו יאמרו שהזויל לו. חולין מד:). כהן רואה כל נגע, מלבד נגעי עצמו; ר"מ: אף לא נגעי קרוביו (נגעים ב, ה; פ"ר שם: בדבר שהוחזק האיסור אין רואה לעצמו). חכם מתיר כל נדר, מלבד נדרי עצמו; ר' יהודה: גם לא נדרי אשתו בינה לבין אחרים (שם, ור' הערותינו החיצוניות לנדרים ח: ג). אך מותר לפטור בדם אשתו (תוס' נדה כ:). חכם שדן ועד שהעיד - ראוי שלא יקנה בעצמו את מה שהתיר (הרחק מן הכיעור); אך בדבר הנמכר-במשקל אין משום חשד, וכן עשו רבה בר חנה ורבא (חולין שם וע"ש). המביא גט מחו"ל ואמר 'בפני נכתב ונחתם' - לא יאָאָנה (עליו סומכים); וכן המעיד שמת בעלה (יבמות כה). וחכם שאסר אשה על בעלה בשל נדר (שם); עד מתוך 2 החתומים על גט או על שטר-מכר מותר (מעיקר הדיון); וכן דין שמיאנה או תלצה בפניו (הוא מתוך ב"ד ואין חשד. שם ע"ש). ת"ח בודק לעצמו הנספין לשחוט (עירובין סג. ע"ש; תוס'; וע"פ חולין קמא).

⁵⁰ קדושת בכור ומעשר לגופם חלה אף על בעל מום (לעיל יד). בכור תם - שלא כמעשר-בהמה (מעשר שני א. ב) - נמכר חי והכהן מקדש בו אשה; רב נחמן: רק בזה"ז (רב חסדא: ולא כהן לישראל; ובבית רב אשי נהגו ה"ה), אך בזמן המקדש אין בו זכיה חי (תמורה ז: ח). פדהו - לא עשה כלום (לרבא כי עבר על ציווי הקב"ה, ולאביי "קדש תם"; וכן מעשר. שם ח:). ואסורה סחורה בבכור (משנה שביעית ז, ג. ח, שמא יעבוד בו, מפרשים). קנה (בעל-מום) לצורך משתה-בנו או חג, ונותר - מותר למכרו (שם, ד). ללא רווח (רבי בתוספתא שם ח). של עיר הנידחת - ימות; רבי שמעון: "בהקדשה" למעט בכור ומעשר - רבינא: בעלי מום; שמואל: תמימים (אך בעלי מום בסוף, ושאר קדשים ירעו ויפדו כ"שלה" סנהדרין קיב). שבועת הפקדון (שומר שהכחיש), אין נשבעים על הקדש; ר"ש: אא"כ חייב באחריותם כ'הרי עלי' (ריבוי 'בה' ו'כחש' ומיעוט 'וכחש בעמיתו'); ר' יוסי הגלילי מחייב בכל קדשים קלים, שפמון בעליהם הם ('מעל בה' ו'כחש בעמיתו'; ומודה אחרי שחיתם, זכו משולחן גבוה); בן עזאי: בשלמים, ומודה בבכור בא"י בזמן המקדש ובמעשר; אבא יוסי: כוונת בן-עזאי רק לבכור (גרסת רבינא: ושלמים; וקשיא. ב"ק יב:ג).

⁵¹ ר' עקיבא (ר' יוחנן: והלכה): ע"פ ר"ת סגן הכהנים, שעור-קרבן תלוי אינו יוצא לשרפה - אפילו בכור בעל מום בגבולין (שמומחה התירו לשחיטה) שנמצא טרפה משהופשט - עורו לכהן. חכמים (חולקים על ר"ת הסגן, רש"י): יישרף. והלכה כחכמים (ובזה"ז קד: וע"פ שיערי היכל מערכה רעא).

⁵² ולוקים על זה; מלבד המטיל מום בתמורת בכור ומעשר-בהמה ובתשיעי שנכנס לדיור וקראו 'עשירי', שהתמעטו מהקדשה (תמורה כא). ובזמן הזה אין איסור (שאינו ראוי לא לגופו ולא לדמיו) אלא מדרבנן (נראה כמטיל מום בקרבן. ע"ז ג:). ומדיני ממונות - רבה: הצורם אוון בבהמת חולין פטור מלשלם, כשלא חיסרו; אף שהוא מום, לא כל הבהמות עומדות לקרבן (ב"ק צח). גזל בהמה ונעשתה בה עברה או נפסלה במום מן המזבח - אומר לו 'הרי שלך לפניך' (מאותו טעם. שם צו: ורש"י. וע"פ תוס' צח. ד"ה הצורם, שבבהמה מוקדשת המטיל מום ממש בידיים חייב).

⁵³ לכן איש סריס אסור לשותת כוס-עקרים; אשה מותרת, אך לריב"ב חייבת בפרייה-ורבייה ורק עקרה וזקנה מותרת (שבת קי). סריס אסור (ובראב"ה לא תעשו") אף לכלב (תניגה יד). גויים הקרימו וסריס שורי יהודים עבדו בעליהם; אבי שמואל (ר"פ: כ"י) חייבא בסנהדרין נו: "שרצו בארץ ורבי"; יימכרו (אף להרישה. רב אשי: אף לבנו קטן; רב אחי: לא. 2 חסידים החליפו ביניהם. ב"מ צ:). ר' יוחנן: הרוצה לסרס תרגול, ייטול כרבולתו (אינו סריס), אלא אינו משמש כי מתאבל. שבת קי).

[יין תרומה ספק טמא - ר"א: חייב לשמרו מטומאה (אולי תטהר); ר' יהושע: מותר לגרום טומאה (אינו "לך"); ר"ג: לא ישנה דבר].

לד. כהן שהטיל מום בבכור - ר' אליעזר: לא ישחטנו לעולם [אך בגופו אינו קונס, והקוצץ נגעו יטהר בנגע אחר (כשיולד או כשיטהר? נפק"מ לתקן; תיקון)]; חכמים: כשיהיה מום אחר ישחט (שלא יועיל מעשהו [והקוצץ נגעו טמא לעולם אא"כ יפרח כולו]).
לד: הכהן הטיל מום, ומת - לא קנסו את בנו (לר' אליעזר. כמו במזבל שדהו בשמיטה ובמטמא טהרות חברו).

לה. גוי או ילד הטיל מום בבכור כדי להתירו - אסרוהו, אפילו בגרמא. ואם לא ידע שבזה מתירו - מותר (אפי' סיפרו לו 'ישחט כשיהיה בו מום', חשב שמא'ליו. רב חסדא: אם אמרו לו 'כשנעשה בו מום' כאילו אמרו לו להטילו; רבא חולק).

בעט בבכור שרדפו ועשה בו מום - שוחטים עליו. בעט בו אח"כ - רב פפא: אסור; לשון ב: מותר (בגלל צערו בעט).
רב יהודה: מותר להטיל מום בבכור לפני צאתו מהקרח⁵⁴. כגון: גדי באזניו (יוצאות בתחילה), כבש בשפתיו, ולפעמים באזניו.

נאמנות להעיד שהמום נפל בבכור מאליו. לת"ק - י"א: רועה ישראל בבית כהן נאמן, אך רועה כהן בבית ישראל אינו נאמן (מצפה לקבלו); וי"א להפך (סובר שיינתן לאחר, ובישראל יש לחוש שמשקר ויאכילנו ממנו); ומ"מ רועה כהן אצל כהן אינו נאמן. רשב"ג: כהן נאמן, מלבד על בכור של עצמו שכבר קיבלו. ר"מ: אינו נאמן כלל (אף שאינו רועה)⁵⁵.

לה: ר' יהושע בן קפוסאי (ת"ק להסבר א; ורב קטינא: בכור בבית כהן צריך עדות 2 זרים (אפי' כהנים)⁵⁶. רשב"ג: אפי' בנו ובתו; רבי: לא בני ביתו ואפי' 10, אלא 1 זר (אפי' הרועה). הלכה - רבא: כרבי; ר"נ: כרשב"ג; וכך הוכרע, אך לא אשתו (כגופו).

ספק בכור בבית ישראל (*) - רב קטינא: 2 מן השוק נאמנים; ר"נ: בעליו נאמן. [במעשר בהמה - בעליו נאמן].

לו. עד מפי עד בבכור - חלקו אמוראים, ורב יימר הכשיר ומרימר התנגד, ולהלכה כשר.

ר' אילעא: כבש שאין ידוע אם הוא בכור, ואמר בעליו (כהן) שהוא בכור ומומו נפל בו מאליו - נאמן (הפה שאסר התירו).

ר' צדוק הניח אוכל בסל נצרים, והבכור אכל ונקרעה שפתו - ר' יהושע: כהן 'חבר' נאמן (חזר בו בפני ר"ג); ורבן גמליאל אסר.

נאמן הכהן לומר שהרצה בכור זה לחכם והתירו במומו (ויש עדים שהמום נפל מאליו).

רב יהודה: נאמן כהן לומר 'בכור זה נתן לי ישראל במומו' (בדבר העשוי להתגלות אין אנשים משקרים); רב ירמיה ב"א: לא אמרתי אלא שישאל נאמן לומר 'בכור זה נתתי לכהן במומו' (אע"פ שהיה הבכור קטן, וגדל). והלכה להקל אף כרב יהודה.

לו: רב יהודה: אין רואים בכור לישראל אא"כ כהן עמו (שמא רוצה לאכלו) או שהמום גלוי לכל (אין חשש, כי הביאו לכבוד החכם).

על מומי מעשר בהמה (ספקו; *נט). - הכל נאמנים, *אף הבעלים (לה:), שהיה ביכולתו להטיל מראש מומים בכל עדרו).

בכור צריך מומחה⁵⁷ להתירו⁵⁸. בכור בעל מום מובהק - גם בחול - נשחט ע"פ 3 אנשים (רב יהודה: כשאין מומחה); ר' יוסי: תמיד צריך מומחה; רב: הלכה כת"ק. [3 מתירים נדר במקום שאין חכם; ר' יהודה: 1 מהם חכם].

⁵⁴ בזה"ו (אף שיש לגזור שמא טייל אחרי צאת ראשו, עדיף כך מפני תקלה); אך בזמן המקדש אסור להפקיעו, ומותר להקדישו לעולה ("אשר יבכר". תמורה כד:). ועי' לעיל (ג: בתירוצו ראשון) שזה מותר ולא הקניית האזון לגוי המפקיעה לגמרי מן הקדושה.

⁵⁵ ר' אבא: ר' יוסי בן זימרא (מזנין הסנהדרין) היה כהן, ושאל והשיבו לו שהלכה כרשב"ג (יומא עח).

⁵⁶ י"א בשם רב (סנהדרין ל: רש"י): אף שחלקו ת"ק ור"י בן קרח בצירוף 2 עדים שלא ראו יחד, אף לת"ק בעדות בכור מצטרפים 2 עדים (כהנים, ע"פ קרני ראם שם).
⁵⁷ שקיבל רשות מן הנשיא להתיר בכורות (סנהדרין ה:); רב אידי: בקשת החרשות תוקנה לכבוד בית הנשיא. זקן היושב בסנהדרין - ר' צדוק בן חלוקה: ג"כ, ר' יוסי בן זימרא נטל רשות; ר' אבא: לא כך היה המעשה (יומא עח). רב שהה שנה וחצי עם רועה בקר ללמוד מהו מום קבוע ומהו עובר (ובכ"ז לא הרשה לו רבי, א: לכבוד רבה בר חנה; ב: בקי מאוד ושמא יטעו בדימוי למה שהתיר. סנהדרין שם). בעניין בכורות שלו, עי' לעיל (לא).

⁵⁸ ובביצה (כו:), בכור שנפל לבור - ר' יהודה: יחד מומחה ביום טוב לבדקו, אם יש מום קבוע יעלהו וישחט, אחרת - לא יעלהו; ר' שמעון אוסר (א [רנב"י]: בבעל מום מערי"ט, וחלקו המותר להראותו ביו"ט או שדומה לדין; ב [רבה ואב"י]: ביו"ט, חלקו במוקצה מחמת איסור, לר' יהודה אין אלא כשדחהו, ור"ש מחמיר כי יש 3 מי יימר [בשבת מו:]; ראה הערתנו החיצונית בביצה). רבי התיר בבכור תם, שיחד מומחה לבדקו; ר"ש בן מנסיא החמיר (כר"ש). מודה ר"ש בבכור שנוגד ביו"ט עם מום ולא היתה חוקת איסור, כגון שישב שם מומחה (*וידוע שכלו תדשיו, לרשב"ג והלכה; שבת קלו). - בדיעבד יישחט (למסקנה). להלכה (שם כז). - ר"ז: מסתבר שכר"ש; ר' אמי: אין לראות ביו"ט, והרואה בערי"ט מותר לחקור ביו"ט איך נפל המום (לזוודא שלא גָּמְמו).

לז. מִכָּר בֶּשֶׂר בְּכוֹר שְׁלֹא הוּתַר - וְכָל הַמוֹכֵר אִיסוֹר בַּהֲעֶרְמָה - יִחְזִיר כָּל הַתְּשֻׁלוֹם, וּבְאִיסוֹר שֶׁהִנָּתַן מוֹתֶרֶת יִשִּׁיבּוּ מִה שֶׁלֹּא אָכְלוּ אוֹ יִקְזְזוּ דַּמּוּ. ר' שְׁמַעוֹן ב"א: בְּדַבְרֵיהֶם שֶׁהִנֵּפֶשׁ קָצָה בָּהֶם (נְבִלּוּת, טְרֵפוֹת וּרְמָשִׁים) - יִחְזִיר כָּל הַכֶּסֶף; אַחֲרֵת - יִחְזִיר רֶק דָּמִי מִה שֶׁלֹּא אָכְלוּ (בְּכוֹר - בֹּאֶבֶר שֶׁבּוּ הַמוֹם וְכֹר' יְהוּדָה; *כַּחַ; טָבֵל; יֵין נֶסֶךְ, כֶּרֶשׁב"ג, שְׁבַת־עֲרֹבֶת נִמְכָּר לַגּוֹי).

הדרן עלך כל פסולי המוקדשין

על אלו מומין - פרק שישי (לז-מג.)

הַמוֹמִים לְהַתִּיר שְׁחִיטַת בְּכוֹר *וּפְדִיּוֹן קֶרְבָּנוֹת (מֵא. ע"י מג.) - גְּלוּיִים ("כָּל מִן הָעֵץ") וְאִינֵם עוֹבְרִים (בְּמוֹס־עוֹבֵר אֵין פְּדִיּוֹן⁵⁹ {אֶשֶׁר לֹא־יִקְרִיבוּ}; "פֶּסֶחַ אֵן עוֹר")⁶⁰. [בְּקֶרֶבֶן עוֹף אֵין הַמוֹמִים פּוֹסְלִים (אֵלֹא מִחֶסֶר אֶבֶר; "מִן־הָעוֹף". קִידוּשִׁין כד:).]

לז: בֹּאוּזֶן - פְּגִימָה (עוֹצֶרֶת צִיפּוֹרִן) בְּסַחֲסוֹ (הַתְּנִיךְ; לֹא הֶרֶךְ); סֶדֶק (כִּלְשָׁהוּ); נֶקֶב (כִּכְרִשְׁנָה {נִשְׁאָל, הָאֵם בְּמִדּוּקָה?}; ר' יוֹסִי בִּרְיָ: כַּעֲדֵשָׁה {וּנְפֶסֶל לְמִזְבֵּחַ בְּנֶקֶב מַחֲטָה}; וְשִׁיעוּרֵיהֶם קְרוֹבִים); יוֹבֵשׁ (שֶׁאֵין יוֹצֵא דָם בְּנִקְיָבָה; ר' יוֹסִי בֵּן הַמְּשׁוּלָּם: שְׁנִפְרַכְתָּ). [חֶסְרוֹן בְּגוֹלְגוּלָתָה, שְׁלֹא תִטָּמֵא בְּאוֹהֶל - ב"ש: כְּנֶקֶב מִקְדָּח (ר"מ: קֶטֶן; חֲכָמִים: גְּדוֹל); ב"ה: כִּסְלַע (רִנְב"י: סֹתֶם סִלַּע, קֶטֶן; רַב חֲסִדָּא: מִצְמוּצִים {וְלִב"ש מְרַחֵם}). חֲלוֹן שֶׁעָשָׂה אָדָם בֵּין 2 בְּתִים - שִׁיעוּרוֹ לְהַבִּיא טוֹמָאָה כְּנֶקֶב מִקְדָּח גְּדוֹל = כִּסְלַע נִירוֹנִית.].

לח: [עֲדוּת חֻזְקָה אֲבִי עֵקֶשׁ: כְּלִי עֵץ (הָרֹאוֹי לְמִדְרַס) שֶׁאֵין לוֹ בֵּית קִיבּוּל - אִם נִטְמָא גְבוּ אוֹ תוֹכוֹ בְּטוֹמָאָה מִשְׁקִין דְּרַבְנָן, נִטְמָא כּוֹל. יֵשׁ לוֹ בֵּית קִיבּוּל - נִטְמָא תוֹכוֹ גְבוּ טִמָּא, אֵךְ נִטְמָא גְבוּ אֵין תוֹכוֹ טִמָּא (לְהֶפֶר).]

לח: מוֹמֵי הָעֵץ. הֶעֱפַעַף נִיקֵב, נִפְגָּם אוֹ נִסְדָּק; קְרוֹם "נֶזֶק" עַל הָעֵץ⁶¹ - לִבֵּן בּוֹלֵט אוֹ שְׁחוֹר מְשׁוּקַע; צוֹרֶת נָחַשׁ (חֲלוּזוֹן) וְעֵנֶב בַּעֵץ - מוֹם. "תְּבִלָּה" - חוֹט לִבֵּן הַנִּכְנָס בְּאִישׁוֹן (ר' יוֹסִי; "מִתְּחִלָּה עֵינָמוּ"); ר"מ: אוֹ שְׁחוֹר הַנִּכְנָס בְּלִבֵּן (דְּבַר הַמְּבַלְּבֵל).

תוֹרוֹר (טִיפּוֹת לִבְנוֹת בַּעֵץ) קְבוּעַ - שֶׁשָּׁהָה 80 יוֹם (ר' יְהוּדָה), וְנִבְדָּק בָּהֶם 3 פְּעָמִים (בְּכָל 27 יוֹם); ר' מֵאִיר: 40 יוֹם. עֵינָיו נוֹטְפוֹת מִיָּם תְּדִיר - ר"מ: 80 יוֹם; ר' יְהוּדָה: שְׁנִבְדָּק וְלֹא נִרְפָּא בִּאֲכִילָה שֶׁל 3 יָמִים, בְּכָל יוֹם כְּרוּגֶרֶת חֲצִיר לַח (שֶׁל אֲדָר וְחֲצִי נִיסָן) וְאֲחֶ"כ יֵבֶשׁ (שֶׁל אֱלוֹל וְחֲצִי תֶשֶׁרֶץ); לֹא נִפְשַׁט הָאֵם יֹאכֵלֶם אוֹ אוֹ בֹּאֲדָר וְנִיסָן) מִשְׁדָּה הַמוֹשְׁקִית בְּגֶשֶׁם דּוּקָא (סֶפֶק הָאֵם דּוּקָא בְּתַחֲלִיל הָאוֹכֵל {אִם רַק בְּסַעֲוָדָה רֵאשׁוֹנָה}, לִפְנֵי שְׁתֵּייה, כְּשֶׁאֵינוֹ קְשׁוּר, וְעַם חֲבָרוֹ, וּבִשְׁדָּה). *לֹא נִפְשַׁט הָאֵם נִחְשָׁב מוֹם לְמַפְרַע (נִפְקָ"מ לְמַעֲיָלָה בְּכֶסֶף פְּדִיּוֹנוֹ בִּינְתֵימִים).

*מִיָּם וְתוֹרוֹר בְּלִת־יִקְבּוּעִים - פֶּסוּל לְמִזְבֵּחַ אֵךְ לֹא הוּתַר לְשְׁחִיטָה (מֵא.).

לט. הַחוּטִם נִיקֵב (כִּלְפֵי חוּץ), נִפְגָּם אוֹ נִסְדָּק; הַשְּׁפָתִים נִיקְבוּ, אוֹ נִפְגְּמוּ אוֹ נִסְדָּקוּ בְּצֶדֶן הַחִיצוֹנִי - מוֹם.

הַחֲנִיכִים שֶׁל הַשִּׁנָּיִם הַקִּדְמִיּוֹת נִפְגְּמוּ אוֹ נִחְתְּכוּ - מוֹם. שֶׁל הָאֲחוֹרִיּוֹת - ת"ק: נִפְגְּמוּ - *פֶּסוּל לְמִזְבֵּחַ אֵךְ לֹא הוּתַר לְהִישָׁחַט (מֵא.); נַעֲקָרוּ - מוֹם (*נִרְאָה כְּשִׁפּוּעָה; לֹא). ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶפּוֹסָא: נַעֲקָרוּ - פֶּסוּל וְלֹא הוּתַר; ר"ח בֶּן אֲנִשְׁיָגוֹס: כֹּשֶׁר לְמִזְבֵּחַ.

מִחוּסֵר אֶבֶר פְּנִימִי - אֵין זֶה מוֹם, אֵךְ נִפְסַל לְמִזְבֵּחַ מִשּׁוּם שֶׁאֵינוֹ "תְּמִיָּם". בַּעַל פְּלִיָּה אַחַת - תִּנָּא פּוֹסֵל ("וְאֵת שְׁתֵּי הַפְּלִיָּת" לֹא 1 וְלֹא 3), וְתִנָּא מִכְשִׁיר ("יִסְרְוָה" - א: חֲלָקוּ הָאֵם יֵשׁ נוֹלֵד עִם 1; ר' יוֹחָנָן: אֵין, וְחֲלָקוּ כְּשֶׁחֶסֶר אַחֲרֵי שְׁחִיטָה וְקִבְלָה.

לט: אַחֲרֵי שְׁחִיטָה קֶרֶבֶן נִפְסַל, בְּפִגְמָת אֹזְנוֹ עַד קִבְלָה ("וְלִקְחָה...מִדָּם הַפֶּר" כְּשֶׁהִיָּה), וּבַעֲבֹר שְׁנֵתוֹ (שְׁעִתָּה) עַד זְרִיקָה ("בֶּן־שֹׁנֶה יִהְיֶה").

"וּמַעֲוִן וְכֹתוֹת וְנִתְּנוֹק וְכֹרֶת", הַגִּיד - מוֹם. הַבִּיצִים - רֹאבִי: לְפֶסוּל בְּלִבָּד; ר' יְהוּדָה: מוֹם גְּמוּר; ר' יוֹסִי: רֶק מַעֲוִן וְכֹתוֹת.

נִפְגָּם הַכִּיס שֶׁהִגִּיד מוֹנַח בּוֹ, וּבְנִקְבָה בֵּית הָרַחֵם - מוֹם. נִיטֵל כָּל הַכִּיס; נִפְגָּם הַגִּיד עֲצָמוֹ - אֵינוֹ מוֹם (מֵתְרַפָּא).

הַזֶּנֶב - *נִתְּחַךְ (לֹא). נִפְגְּמָה בּוֹ עֵצִם; נִחְשָׁפָה הָעֵצִם שֶׁבְּרָאשׁוֹ; רִחֲקָה עֵצִם מִעֵצִם *כְּאִגוּדֵל (מִנְחוֹת מֵא:), ¼ טַפַּח - מוֹם (וַע' *מ:).

⁵⁹ בַּעַל מוֹס־עוֹבֵר פֶּסוּל לְקֶרֶבֶן עַד שִׁיעוּבּוֹ, וְאֲחֶ"כ כֹּשֶׁר ("מִן הָאֵם לֹא יִצָּן" - יוֹמָא סד. וּבָחִים עז:). וְאֵין מוֹס־עוֹבֵר מַעֲכָב הַקֹּדֶשׁ מִלְּחוּל (לַעֲלִיל יד.).

⁶⁰ עֲדוּת עַד אֶחָד עַל מוֹם (שֶׁחֲכֵם קָבַע שֶׁהוּא מוֹס־קְבוּעַ, רִש"י) פּוֹסְלוֹתוֹ מִהִקְרָבָה (תְּמוּרָה כח. וְלִגְבֵי מוֹס־כֶּהֶן ע"י קִידוּשִׁין סו:). הַבִּאֲנוּ בַּהֲעֶרָה לְהֵלֵךְ מֵא:).

⁶¹ מוֹם קָלוּשׁ (לְהֵלֵךְ נג: ע"ז ה: רִש"י ב"ק צו:), שֶׁנִּחְשָׁב כְּשֶׁר לַגּוֹיִים (גִּטִּין נו. ע"ש; ע"ז נא.), וְעָשׂוּי לְהַשְׁתַּנּוֹת אַחֲרֵי הַמוֹת (לַעֲלִיל כח.). לר' עֲקִיבָא, אִם אֲבִיר קֶרֶבֶן זֶה הוֹעִלּוּ לְמִזְבֵּחַ לֹא יִרְדּוּ, אִם קֶדֶם הִקְדָּשׁוֹ לְמוֹמוֹ (לַעֲלִיל טז:). זִבְחִים פה: "הוֹאִיל וְכֹשֶׁרִים בְּעוֹפּוֹת", ע"ש בְּשַׁעֲרֵי הַיֵּחַל {רד} הָאֵם דּוּקָא דּוּקִין, וְרֹאה הֶעֱרַתְנוּ הַחִיצוֹנִית שֶׁם).

מ. שתי ביציו בכיס אחד - מום. שני כיסים וביצה אחת - ת"ק: מום; ר' ישמעאל: ודאי יש לו 2 ביצים; ר"ע: מושיבו על עכוזו וממשמש, ואם לא יצאה ביצה - מום. ר"ע: התירוהו עפ"י ונשחט, ונמצאה ביצה דבוקה במותן - מותר; ור' יוחנן בן נורי אסר. *ר' יהודה: ביצה גדולה פי 2 מחברתה - מום; חכמים: כשר, אם יש בחברתה כפול.

יד חסרה או יתרה (בכגל - טרפה); פרסות עגולות (אפי' סדוקות; "קלגט"); ירך מחוברת בגבהמות או שמוטה⁶² - מום. ירך ארוכה מחברתה - מום, "שריע" (=אבר גדול מחברו; ג:). *עין או אוזן משנה בגדלה באופן נכר מחברתה; פגם (נכר) בעצם יד או רגל; פריקת הלסת העליונה - מום (רחב"א). שפך בעצם היד או הרגל, אף שנכר רק בהילוך - מום.

אילא (אח"כ הוכרע כן): גלגליהעין (=השקע) עגול כשל אדם; ניטל רוב חלק הלשון (שאינו מחובר ר' יהודה); תנא: רוב הלשון; הפה דומה לשל חזיר (השפה ועצמות הלחיים העליונות בולטות מן התחתונות) - מום. השפה התחתונה עודפת עם העצם על העליונה - מום (לכו"ע). *ר' יוחנן: רחל מבכרת ילדה דמות עז - מום גמור, משום שינוי (ג:).

מ: פיו צר; כפות רגליו צרות - אם מחמת המבנה שלהן אינו מום; ואם מפני שהעצמות דחוסות זו בזו - מום. גדי שיש לו אוזן בתוך האוזן - אם סחוס אחד הוא - מום. *אזניו קטנות, ארוכות או כווצות כספוג - כשר למזבח (מד). זנב גדי עגול כשל חזיר; פחות מ-2 חוליות בגדי ומ-3 בטלה; בעגל, אינו מגיע לחיבור הירך והשוק - מום (רחב"ג. ע"ע *לט:).

יבלת - בגוף ויש בה עצם, או בשחור שבעין - מום⁶³. בלבן שבעין ובה שער - פסול למזבח אך אינו נשחט. אחרת - כשר למזבח.

מא. מיני שחין - יבש מבפנים ומבחוץ ("גרב" = "ובחריס"); יבש מבפנים ולח מבחוץ ("ילפת" = חזוית מצרית = "ובגרב" שבקללות) - מום. לח מבחוץ ומבפנים; סתם חזוית - פסול למזבח בלבד.

*עז ללא קרניים; רחל עם קרניים - כשרים למזבח (מד). *נעקרו קרניו או טלפיו עם שרשיהם - מום גמור; נחתכו עם העצם - בטלפיים מום גמור, ובקרניים נפסלו למזבח; נחתכו חוץ לעצם - כשר למזבח (מד).

פסולים נוספים להקרבה, שאינם מתירים לשחוט בחוץ - זקן, חולה ומזוהם ("מן-הצאן" "מן-השבים" "מן-העזים"); רובע, נרבע ("מן-הבהמה"), נעבד ("מן-הבקר"), הוקצה לתקרובת ע"ז ("ומן-הצאן")⁶⁴ ושהרג אדם ("ו") - ע"פ עד אחד.

אנדרוגינוס - ר' ישמעאל: מום גמור ("חרוץ"); ולא נפשט האם ודאי לו שהוא זכר ולכהן, או שמסופק; ת"ק: פסול (ספק) ואינו מום (אין "חרוץ" אלא בעצם "הקש ל"שבור" או יתור "גרב"); חכמים: חולין גמור (בריה בפני עצמה *רשב"י; נז:)⁶⁵.

מא: טומטום - פסול, ולא הותר לשחיטה. דעת חכמים - רב חסדא: מודים שקדוש מספק (ומגיה ברייתו); ר' יוחנן: בריה, ואין קדוש.

מב: חוץ מן הסובר בריה; אם מטיל מים ממקום זכרות - זכר לכו"ע (רק באדם הוא ספק)⁶⁶, שזכרותו ונקבותו באותו מקום; ר"ל, ובבכור קדוש (וכשר; ולר"ל ולר' אלעאי פסול, שהתמעט כמו-עובר). מטיל ממקום נקבות - רבנן, ר' יוחנן: ספק (שמא הגיעה זכרותו לנקבותו, 'הואיל ואשתני'; רשב"י, ר"ל, הוראת ר' אלעאי (גם בדעת חכמים); נקבה.

[ר"ע: סריס-בידי-שמיים אינו חולץ ואינו מייבם; ר"א: חולץ ומייבם. ר' יהודה: טומטום הוא ודאי סריס (אף שנמצא זכר); ר' יוסי בנן: חשש בלבד (ופוסל היבמה על אחיו בחליצתו, וחולץ כשאין אחים).]

הדרן עלך על אלו מומין

⁶² אם גם נרקב הגיד המחבר - טרפה (רש"י, מחולין נד: להלכה. ושם יש סובר שאפי' נפסק הגיד, וי"א אפי' בלאו הכי, ולו י"ל שכאן נוצרה כן; תוס'). ר"ח ח' נ' אנטיגוס: בעלת 2 גבים ושכרות - דהיינו (זו אינה יכולה לחיות, אלא ששדחתה עקימה ונראית כ-2 (נדה כד. ורש"י וחת"ס וער"ל. ולהלן מג: במומי אדם; ור' הערתנו לעיל ו).

⁶³ וכשאפשר לחתוך אותה, כשר בכך (פסחים סה:). במקדש חותכים בשבת יבלת (של הקרבן) - יבשה מותר אף בכלי. לחה - רב יוסף: אף לרבנן במקדש התירו שבות זו (שלא כפסח לרבנן, שהכנתו במדינה); רבא: רק לר"א מותר, ומודה ר"א שמשנה כשאפשר (בד), כדעתו שחותך כהן בשינוי יבלת חברו, שיוכל להקריב (עירובין קג:).

⁶⁴ (ויש תנא הלומד מ"משחתם" {ערוה וע"ז} קהל מן ג'ם, עיין להלן נז. ו"תדה כל" ותמורה כח:). פסולים נוספים להלן (נז: ע"ש ובתמורה). עבודה בקרבן (האסורה, לעיל כה). אינה פוסלתו ("לא-תקריבו אלה" "מכל-אלה" "בה" בעגלה-ערופה - אפילו כשמוקדשים, ואפילו עבודת איסור כגון בשבת. סוטה מז:).

⁶⁵ (רש"י. רמב"ן (נג:). כר' יוסי ביבמות פג: אך רש"י ותוס' שם פירשוהו ספק. ולת"ק ספק (רש"י; שבת קלד:). ביבמות פא. (ורש"י) ר' יוסי ע"פ ר' יוחנן: זכר הוא.

⁶⁶ יש טומטום שביציו נכרות מבחוץ וידוע שהוא זכר (עי' יבמות עב. שמאכיל נשיו בתרומה). נקדע כסויו - נפשט הספק, אך התמעט לעניינים מסוימים (עי' ב"ב קכו: ועי' יבמות פג: לעניין חליצה). עוד מדיני טומטום, באדם, עיין נדה (כח: לגבי זיבה וטומאת-מקדש; ור' הערתנו החיצונית שם). וע"ע אנצ"ת.

מומין אלו - פרק שביעי (מג.מז.)

מג. כהן⁶⁷ נפסל במומים הנ"ל⁶⁸ "גז"ש "גָּרַב אֵן יִלְפֹת"; חוץ מפרסות, פגם־חניכיים וכיו"ב), ומחלל עבודתו ("מִן בֶּן וְלֹא יִחַלֵּל")⁶⁹. ויש מומים יתרים, רובם באיסור עשה ("מִזְרַע אֶהְיֶה", שאינו דומה לזרע אהרן) והעובד לא חילל; ויש שמפני מראית העין.

מג: מומים שבאיסור עשה, **בראש** - רחב מלמעלה או מלמטה (ראשו באמצע הרוחב); צר וערפו עגול; משופע מלפניו או מאחוריו; צווארו קצר וראשו שוקע, ארוך וראשו שמוט. בגבו חטוורת (תכמים); וכשזין בה עצם ר' יהודה מכשיר.

קרח - פסול (בעשה; ר' יהודה: מראית העין); וכשר כשיש שורת שער מאוון לאוון מאחריו לפחות; וי"א: מאחריו בלבד.

"גפן" - גבות-עיניו מחוברות, או שאין 2 ("אז-"); ר' דוסא: ארוכות ושוכבות על עיניו; רחב"א: שדרתו עקומה ונראית כ-2.

"חרם" = אִפּוֹ שְׁקוּעַ, עַד שְׁכּוּחַל שְׁתֵּי עֵינָיו כְּאַחַת (ר' יוסי); וי"א: אֶע"פ שֶׁלֹּא. אִפּוֹ קֶטֶן, סְתוּם, יוֹרֵד תַּחַת שְׁפָתָיו - מוֹם ("או").

"צור" - אפי' בעין אחת; מים ותורר (טיפות לבנות) קבועים, וכל שאינו רואה ("איש"); ושדאיתו חלשה ("לך") או מבולבלת ("תבלל"). **עיניו** משונות ("בְּעֵינָיו") - נמצאות למטה או למעלה; פוזלות (אחת מביטה מטה ואחת מעלה) - מום. אינו יכול להביט אור שמש; עין (או גבה) משונה מחברתה; עגולות, דולפות, משוטטות, ריסים גדולים או חסרים לגמרי - בעשה. נשרו ריסיו ונשתיירו שרשיהם: *וכן הדולפות לר' יהודה (מג): - משום מראית העין בלבד.

מד. עיניו גדולות כשל עגל או קטנות כשל אווז; עיוות בגודל היחסי של אבריו [אף שמשה רבנו היה גבוה 10 אמות, אבריו היו בהתאם]; אפו גדול או קטן (בכאצבע קטנה); אזניו קטנות, ארוכות ביותר או דומות לספוג (בבהמה כשרה למזבח); שפתו האחת עודפת על חברתה (*אף בלא עצם; מ: - מום (עשה). נשרו שיניו - משום מראית העין.

מד: דדיו כשל אשה; כרסו נפוחה; טבורו בולט; חולה נפילה לעתים או רוח שד; ביציו או גידו גדולים עד לברך (י"א מעבר לה).

[מטילים-מים אף בפני רבים, מחשש לסכנת עקרות ("לֹא־יִהְיֶה בָךְ עֶקֶר וְעִקְרָה - וּבִבְחֶמְתְּךָ")⁷⁰ או ירקון. ר"פ: יטיל מים במקום שנשפכים. אביי: אשה לא תעמוד להטיל מים בפני תינוקות אלא מזו הצד.]

"מרוח אשך" שבתורה - שאין לו שתי ביצים; ר' ישמעאל: שנמעכו; ר"ע: נפוחים; ר' חנינא ב"א: שצבע עורו שחור ככושי.

מה. קרסוליו או ברכיו נוקשים, או שברכיו מרוחקות, מפני עיקום עצמות; חתיכת בשר יוצאת מאגודלו ("אן... שֶׁבֶר רִגְלִי"); קרסולו אינו נָכַר או גדול מדי; עֲקָבוֹ בולט לאחוריו; כַּפּוֹת רגליו רחבות כארֶכֶךְ. אצבעותיו מורכבות זו על זו; מחוברות עד אחרי הפרק - מום ("אֹז שֶׁבֶר יָד"). חתכן - כשר. אֶצְבָּע יתרה העומדת בשורת האצבעות ויש בה עצם - מום אֶצְ"פ שחתכה.

2 דלתות ו-2 צירים ולר"ע גם מפתח) - מטמאות באוהל: צירים ודלתות אינם כאבר לטמא באוהל. [נִתְּרַת ובה עצם מטמאת במגע ובמשא (מדין עצם כשעורה; או מדרבנן); ובאוהל - אם עומדת בשורת האצבעות, או *שָׁבָה ציפורן (נדה מט:). עצמות - רוב בניין (שוקיים וירך) או רוב מניין ^{125/248}, גם לאדם שלו יתרות או חסרות; ולאשה, שלה עצמות

67 כהן אשר לעבודה משהביא שתי עשרות (ב'שם מוֹרֶעֶץ'; רבי אלעזר); רבי: מאפשרים לו רק "מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמִעֲלָה" ("יא"א שמודה בדיעבד, ו"יא שמודים לו לכתחילה); עד שרותות מזקנה (חולין כד:). אך בלויים אין המום פוסל (יֹאזָת אֲשֶׁר לְלוֹיִם) - במשכן (זו 'וְעֹבֶדֶת מִזָּאָה') הגיל פסל (עבדו מ-30 עד 50), ובשילה ובמקדש קלוקל הקול ('וְיִהְיֶה כְאֶדָּה... לְהִשְׁמִיעַ קוֹל־אֲדָמָה'; וקדום למהד 5 שנים (שם). ממזורים ושוערים. ואסורים להחליף (ערכין יא:). לגבי שירת לו שטן ע"י ערכין (יג:). עד עבודת הוללות במקדש ע"י שם (י"ב. יג:). וסוכה (ג. גג. נה.). לוי שקיבל עול כל מצוות הלויים חוץ מדבר אחד - אין מקבילים אותו (לעיל ל:). רמבם. ה' כל המקדש ג, א). נאמרה הדינה כל לוי ובין ישראל (אֵשֶׁת הָהוּא בְּחֵילָהּ וְאֵת שִׁבְעַת הַלְוִיִּם), וגם בין כל בן בן לוי ("גם עַמּוּנָם... וַיִּבְלַל אֶחָד לְקַדְּשֵׁי..."; פסחים ע"ב).

68 כולל יקח (רות - חולין כד:), חולה, ומזהם (ע"ל מא; ברכות נג: כתובות עה:). בעל זיעה - ריב"ק: כשאינה עוברת פסול (מזוזה); רב אשי: כשר, וכדי לעבוד צריך לרחוץ בחומץ יין, ובעל ריח הקה - לשים פלפלים (כתובות עה:). ואם עבד עבודתו פסולה (רמב"ם הל' ביאת מקדש ז, יג). יקלח (=שומה) פוסלת אם יש בה שער או שגדולה מאיס (שם). ואפשר להכשירו בחתוכה בנקודש, ובשבת, לה"א (שהנוטל צפרניו בשינוי חיוב, אך מתיר ממשיך מזוזה, ע"י שינוי כשאפשר) חבדו חותכו לו בשינוי (עירובין קג:). רבנן: אין עבד-עברי כהן נרעץ, שרוצעים למעלה בפיסוס, וזה מום (י"ש) אֶלֶם־שפחתו? יודן בריבי: רוצעים באליה הקהה, ואינו מום (לעיל לו: ע"ש). ומידושו: כאן: וסם, להיטב"א אבד נרעץ, ולמה? כי ירע אל אסור בשפחה כנענית).

⁶⁹ ועשו (סנהדרין פד.) - רבי: מיתה בידי שמים ("לֹא יָשָׁן כִּימָמָה בְּלֵיל יִחְלָל" וגו' ש משמא); רבנן: באזהרה (בתרומה "כו" מעטו). אך אוכל בשר קרובנו ("מִיִּן הַשְּׂשִׁימִים יֹאכַל") וחולק בהם ("לְיִזְכָּר" וזבחים צט. קב.). בודק עצים מתולעים (מדות לה.); ואם צריך נכנס לתיקונים בהיכל (אם אין כהן תמים; וכשנגדו כהן טמא מחלוקת אמוראים. עירובין קה.). ר' אליעזר מכשירו להוצאת הדשן ("אֲחֻזִּים וְחֻצִּי"); להרמת הדשן - ר"ל: ג"כ חלקו; ר' יוחנן: מודה ר"א (יומא כג.). עד אחד נאמן במומים; לאביי אף כשכחישו, שאפשר לבדוק (קידושין סו.); ושם, כהן עובד שהתגלה בעל-מום - כל מה שעבד פסול ("בְּרִיתִי שְׂלֹמֶם" שלום). משא"כ כשהתגלה בן גרושה ("וְהִתֵּיילָה וְיִלְדָּעוּ אַחֲרָיו"; "כִּבֵּן ה' חִילֵּל"; "אֵלֶיכֶם־אֲשֶׁר יִהְיֶה בְיָמֵינוּ הַהֵם") - רבי יהושע; אך רבי אליעזר: כל מה שעבד פסול (פסחים שם, תרומות ח, א), וכן (שם) ועל תרומה שאכל חייב בקדוש וכו'; ר' יהושע: פטור (רבי: תרומה בערש; שומנה הויל טועה ומצוה; באי: אכילתה נקראת עבודה, "עֲבַלְתָּ מִתְּחִילָה"). הָהָה (כשחטא העוה ובחטאתו הפנימי) וקטעו חייב בעוד הדם באוויר - ר' יורא: תרומה פסולה ("וְיִהְיֶה־לָּהּ" ונתנו). שם שריי חילת שם מערבה כהן.

⁷⁰ רב אחא בר יעקב: היינו 60 זמנים, וכולם נעשו עקרים מדרשת רב הונא, ואני נוהרתי וקיימתי "החכמה תחיה בעליה" (יבמות סד:).

מה: 6 אצבעות בכל יד ובכל רגל (בשורת האצבעות), בסה"כ 24 (כ"מדות) - ר' יהודה: כשר (המקרא משבח); חכמים: מום (מגנהו).

איטר יד או רגל - פסול. השולט בשתי ידיו בשווה - רבי פוסל, וחכמים מכשירים.

שחור; אדום מאוד; לבן - פסול בכהן וכשר בבהמה. וכן ננס (*ר' יהודה: מראית העין; מג:); גבוה מאוד ודק; חרש; שוטה (רשב"ג: בבהמה אינו מוכחר); בעל נגע טהור⁷¹; לר"א בעל תלתולי בשר. [לקוי לא ישא כמוהו, שבנו יהיה לקוי ביותר].

כהן שפור מין - מחלל עבודתו⁷²; משאר המשכרים - לר' יהודה (שהוא בלאו) מחלל, ולרבנן לא.

כשר באדם ופסול בבהמה - טרפה⁷³; הנולד בניתוח (*כ"י יולד; נז:); אתו ואת-בנו (לחנניה, שאוסר באב); נעבדה בו עברה⁷⁴. נשא אשה אסורה לו - פסול עד שידרנה-הנאה; ולסובר (*גיטין לה:); שעלול חכם להתיר נדרו (א"צ לפרט; ברבים) - ידור על דעת רבים. והמיטמא למתים פסול עד שיתחייב שלא להיטמא.

הדרן עלך מומין אלו

יש בכור - פרק שמיני (מו.-נב:)

מו. בכור לנחלה (יורש פי 2) - *ראשית אנו" של אביו (*דנה עליו אם מת; נדה כג:)⁷⁵. למעט - הנולד מת; נפל; סנדל⁷⁶; עבר מרקם⁷⁷; שליה; והוציא מחתן - ולכן הבא אחריהם בכור לנחלה. ולרבות בנו של הנושא אשה שכבר ילדה.

בכור לכהן וצריך פדיון - כל פטר (=פותח) רחם של אמו; למעט בכור לאביו ולא-לאמו. ולרבות הנולד מת או מחתן⁷⁸; נפל; סנדל; עבר מרקם⁷⁹; שליה - הבא אחריהם אינו בכור לכהן. ר"מ: וכן נפל בדמות חיה ועוף; חכמים: אינו ולד⁸⁰.

מו: יצא רבו או ראשו - נחשב ילד; אפי' חזר. שמואל: נפל לא פטר רחם ביציאת ראשו (שאין "נשמת-רוח חיים באפי"); ואיתותב⁸¹. יציאת פדת⁸² נחשבת לידה (גם ביולדת שהתגיירה). ר' יוחנן: אף לנחלה; ר"ל: לא לנחלה, שצריך הכרת פנים וחוטם ("כיר").

מו. התגיירה מעוברת - בכור לכהן ולא לנחלה. ילדה בהיותה גויה - נפטר הרחם; ר' יוסי הגלילי: לא ("פטר פל-רחם בבני ישראל").

ר' יוחנן: הוליד בנים והתגייר - קיים פריה ורבייה ("לשבת יצרה"), ואין לו בכור לנחלה (מלבד לריה"ג); ור"ל חולק (נולד מחדש). *כהנים ולווים פטורים ("והיו-לי הלוים"; ד. ע"ש:); אפי' האם בת ישראל. בת לוי ילדה מגוי - בנה פטור מפדיון. בת כהן ילדה מגוי - חייב (נעשתה זרה). ילדו מישראל - רב פפא: חייב ("למשפחתם לבית אבתם"); מר בר יוסף: פטור ("רחם")⁸³.

מז: נולד חלל, ואביו מת אחרי 30 יום - פטור מפדיון (האב כהן, זכה). תוך 30 - רב חסדא, ר"ל: חייב; רבבר"ה: פטור (בא מכוחו).

⁷¹ וכ"ש מצורע טמא, שאף חייב כרת על כניסתו לעזרה (פסחים 10: ומנחות 70: רש"י) ומיתה על עבודה ללא שהייה (שבועות 10: ע"ש). ולא הותר לו לקצוץ את הנגע (עי' לעיל (לד:)) כדי לעבוד ("השקמך בנגע-הצרעת", ואין העשה מתקיים בעת עקירת הלאו; ובטמא גם איננו ראוי לעבודה היום. שבת קלב:).

⁷² (גו"ש "חקת עולם" ממחוסר-בגדים; וזחים יז:); וחייב מיתה ("אל-תשחט... ולא תמית"; סנהדרין פג:). ומבואר בכרתות (יג:); ת"ק: שנה רביעית יין בכדי אכילת פרס, ועבר ("ושכר" גו"ש מנוזר שרק יין) - במיתה; פחות, או יין חדש (תוך 40 יום) - במלקות ("מין"). ר' יהודה: "מין" במיתה, וכל "ושכר" (אפי' דבלה-קעילית, מידבש או קלב) במלקות. רבי אלעזר, ורב להלכה: שתהו בהפסקות או עירב מעט מים (רב אשי: ברביעית יין ולא ביותר) - פטור ("ושכר" באופן שמשכר). כהני בית-האב העובד היום אסורים לשנות יין, וכהני שאר המשמר של אותו השבוע אסורים ביום (שמא יצטרכו לעזור) בלבד. ובוה"ז, היודע זמן עבודת משפחתו אסור רק בו, והמסופק יחמיר בכל ספק; רבי: מותרים ('לקלקלתו תקנתו'); אביי: כך נוהגים הכהנים ביום (תענית יז:).

⁷³ (מום שבסתר; תפא"י. בבהמה פסול - "ממשקה ישראל" המותר לישראל; "כל אשר-יעבר תחת השבט"; "מן-הבקר", אף שנולדה והוקדשה בריאה; מנחות ה:). הקדיש טרפה - ר' אושעיא: נפדית מיד (כעצים ואבנים); שמואל: לרבי אלעזר, אך לרבנן קדשה לגופה, ואין לה פדיון, ותמות (תמורה יז).

⁷⁴ כדלעיל (מא), ולפירוש עי' תמורה כה-ל:). ועי' תוס' יו"ט (שיש שלא גרסו; כי בברכות לב: כהן שהרג נפש לא יישא כפיו, וכ"ש לעבודה, וה"ה למגלה עריות; אלא שאין לזה מקור). [ודאתן עלה, מצינו 'מומים' לפסול כהן מנשיאת כפיים לברכה (מגילה כד:).] - בידי (כגון עיקום או כתמים לבנים), בפניו או ברגליו (שמסתכלים בו); עיניו דולפות; סומא בעין אחת; אא"כ רגילים בו אנשי עירו. ר' יהודה: ידיו צבועות - אין מברך, אא"כ מלאכת רוב אנשי העיר בכך. וע"ש. ואין זה מדין מום (תענית כז:). [במנחות (קט:), כהן ששימש בבית-חוניו או לע"ז ושב - פסול לעבודה ("אשר ישרתו" למעט שחיטה) אותם לפני גלוליהם... למקשול עון;] אך חולק ואוכל, "כי אם-אכלו". זרק בשוגג (לע"ז), שחט במוזד, השתחוה או הודה לע"ז (ושב) - רב נחמן: לא נפסל ("למקשול עון"); רב ששת: פסול (מקשול או עון, כומר לע"ז).

⁷⁵ ורק כשנולד בחיי אביו ("כיר". ב"ב קמב:). בפרטי דיני ירושת הבכור פי 2, עיין ב"ב (יב: קיא: קיט. קכב: קכו: קכט. קלח. קמב: [קמה. קנט:]).

⁷⁶ מבואר בנדה (כה-כו:). עבר שנמעץ מעבר אחר. שניהם 'קרוכים' (ר"פ: ראש הוולד כנגר טבור הסנדל, לכן מדובר שיצאו דרך הראש; רבא: יחד, ויצאו דרך רגליהם).

⁷⁷ עינו כעיני זבוב, וכן נחיריו, אלא שהן סמוכות ועינו רחוקות; פיו כשערה, ואין חיתוך ידיים ורגליים (נדה כה, שם הדרן לענין טומאת לידה).

⁷⁸ בנדה (כט:). ר' יוחנן: משיצא ראשו; ר' אלעזר: עד שיצא רובו; וכתנאי. וללשון ב שם, ר' אלעזר חולק גם בנפל שיצא כדורו (כשמואל כא:).

⁷⁹ (והו' ששנינו לעיל יט: סימן ולד באשה. ועי' מז:). והיינו, עינו כעיני זבוב מרחוקות, וכן נחיריו אך קרובות; פיו כשערה, ואין חיתוך גפיים (נדה כה. ע"ש).

⁸⁰ טעמו של ר"מ - שמואל: נאמרה יצירה כבאדם; רבב"ח: אישון עיניהם כשל אדם (ואף נחש); ר' ינאי: עיניהם לפנים ולא בצד (בעופות רק כוס וינשוף); רב: ר"מ מצריך קצת (חצי פניו) מצורת אדם, ולחכמים אפי' עין בהמה פוסלתו; ולתנא לר"מ די בעין ולחכמים 1/2 פרוצין. נדה (כב: כג:). ע"ש והלאה בפרטי הדינים.

⁸¹ "א שר" אלעזר כשמואל (נדה כט:). ראש של 'סנדל' אינו נחשב לידה עד יציאת רובו (נדה כז: תוס'; ולרש"י שם זה ע"פ שמואל כאן; ראה הערתנו החיצונית).

⁸² 'רוב ראשו' - מצחו (ר' יהושע); ר' יוסי: רקותיו; ו"א: בליטת הראש מאחור (נדה כט:).

⁸³ מרימר: וכן הלכה (חולין קלב. וע"פ גרסת כת"י מינכן ו"אליבא דמר בריה דרב יוסף" וכמשמע מרש"י שם, ועי' כאן תוס' ורא"ש ב).

בן שייחוסו מסופק (שאמו לא שָׁהָתָה אחרי בעלה הקודם) או שהתערב - האב חייב בפדיון. והבן נדחה מירושה בכלל, והבא אחרי אינו בכור לנחלה, ואם הוכרו בטרם התערבו יכולים לכתוב הרשאה זה לזה ולגבות חלק הבכורה.⁸⁴

שפיר (עור העֶבֶר) מלא מים, דם או גוונים⁸⁵; דמות דג, חגב ורמש; הריון פחות מ-40 יום - אינם ולד, והבא אחריהם בכור לכל. הנולד בניתוח והבא אחרי - אינם בכורים כלל ("פֶּטֶר רָחֵם" ו"יִלְדוּ-לָן"; והשני אינו בכור לוולדות ולא "ראשית אנו"). ר' שמעון: ניתוח נחשב לידה ("תֵּלֵד"; *נדה מ.) והוא בכור לנחלה, והבא אחרי (בכור לדבר אחד) לכהן.

מח. התערב בכור (תאומים⁸⁶, *או מ-2 נשים) - האב⁸⁷ נותן 5 סלעים לכהן. תוך חודש מת 1 - פטור⁸⁸; מת האב - הבנים פטורים.

מת האב אחרי חודש - נכסיו התחייבו; אך אם אין 5 סלעים אין לתת פחות ("חֲמִשָּׁת" דווקא). יש רק 5 סלעים - ר"מ: אם כבר חלקו את הנכסים פטורים (שחלוקת אחים נחשבת ½ ירושה ו-½ מקנה, כרב אסי, ומלנה שבעל־פה נגבית מירוש ולא מלקוח, כר"פ, ולכן אין 5 לגבות); ר' יהודה: חייבים (אינו סובר אלא כרב אסי או כר"פ).

מח: נתן האב 5 סלעים, ומת הבן תוך חודש - יחזירם הכהן. התערבו שני בכורות של שני אבות, ונפדו, ומת אחד הבנים תוך חודש - אם נתנו לאותו כהן יבוא אב אחד בהרשאה מן השני ויוציא ממנו. אב לשני בכורות משתי נשים חייב 10 סלעים.

שתי נשים, של שני אנשים, ילדו יחד בן ובת באפלה - האבות פטורים (מספק)⁸⁹, והבן חייב לפדות את עצמו (ודאי בכור).

מט. מת הבן אחרי חודש - חייב האב לפדותו (*ר"ל: גז"ש 'ערך' מערכין; ר' יונתן: היקש לעולת ראייה; נא:).

מת ביום ה-30 - כיום הקודם (גז"ש מהמדבר "חֲדָשׁ וְמַעֲלָה"; ר"ע: ספק (בערכין ו"מַעֲלָה" 2 כתובים כאחד, או שבכ"ז בכור למד מבכור), והכסף יישאר במקומו. רב אשי: לאבלות מודה שהוא גָּפַל (פְּמַקֵּל).

מת האב תוך 30 יום - חזקתו שלא נפדה (אא"כ תובא ראייה); אחרי 30 - חזקתו פדוי (אא"כ אמר האב אחרת לפני מותו).

פדה תוך 30 יום, אמר 'מעכשיו' - אינו פדוי. 'אחרי 30' - פדוי; ואם עד אז המעות אינן - רב: פדוי; שמואל חולק, וכן הלכה.

מט: פדיון עצמו קודם לפדיון בנו⁹⁰; ר' יהודה: בנו (מצנתו עליו). ר' ירמיה: אם יש רק 5 סלעים לכו"ע הוא קודם; וחלקו כשיש 5 ו-5 מקר: לר' יהודה בנו קודם, ולפדיונו הכהן גובה מהמכורים (חוב שבתורה ככתוב בשטר); חכמים: אין לגבות, והוא עדיף.

פדיון הבן - 5 סלעים - במטבע צורי [וכן 30 (נגיחת עבד), 50 (אונס ומפתה) ו-100 (מוציא שם רע)] - ר' אסי, ר' יוחנן: סלע של צר (ולפדיון הם 20 דינר צורי {28 4/7 ערבי} = 5/4 דינר זהב הדרייני-טוריני משובץ⁹¹); ר' אמי: במטבע ערבי (7/10 צורי של ימיו); ר' חנינא: לפדיון - 5 סלעי מדינה קטנים (1 = 1/256 סלע צורי; וחולק על המשנה).

ג. רבא: שקל הקודש = 3 1/3 דינרים ("עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשֶּׁקֶל", 20 מעות). אפשר להוסיף על המטבע ("יִהְיֶה"), אך לא לפחות ("הוא"); ומשהוסיפו על המטבע (1/6 מלבר, עי' *ה.). שקל = 4 דינרים. ר' חנינא: 'שקל כסף' שבתורה - סלע; שבנביאים - מנה (25 סלע); שבכתובים ושל עפרון ("עֶבֶר לִסְחָר") - קינטרא (100 סלע).

אחרי החורבן רצו לגנוז כל דינר הדרייני-טוריני שבעולם מפני מטבעות הלשכה; עד שדרשו "ובאויבה פריצים וחללה".

ג: רב יהודה: כסף קצוב האמור בדברי חכמים - כסף מדינה (כגון 'התוקע לחברו' נותן לו סלע' = 1/2 דינר צורי, כמעשה חנן בישא).

⁸⁴ התערבו בכורי 2 נשות איש אחד - ר' ינאי: יכתבו הרשאה זה לזה ליטול חלק הבכורה; אא"כ לא הוכרו מעולם ("הבכר" ודאי. ב"ב קכו.). [ע"ע יבמות (ק:).]

⁸⁵ אביי: תמיד; רבא: מלא דווקא; רב אדא: במספר גוונים. ר' יהושע: ולד - ר"ל ור"ג; רק מספק, ובמים צלולים מודה; ריב"ל: חולק מגוה"פ (נדה כה, ר' הע' לעיל יט:).

⁸⁶ המְיֻלָּדֶת נאמנת לומר מהתאומים יצא ראשון, אא"כ - כבר יצאה מהחדר; ר' אליעזר: הסבה פניה. האם נאמנת תוך שבוע; והאב ("יכיר") - מאז לעולם (קידושין עג:). עד. לגבי כהן לנחלה, ר' הערתנו החיצונית (שם).

⁸⁷ הפדיון מוטל על האב ("כל בכור בְּנֵיךְ תִּפְדֶּה" כל "פֶּטֶר רָחֵם". בְּנֵיךְ ולא בנות). לא פדה - הבן חייב ("פֶּדָה תִּפְדֶּה"). האם פטורה ('תיפדה' "תִּפְדֶּה". קידושין כט:). בעת הפדיון האב מברך 'אֶקְבֵּן' על פדיון הבן וגם 'שהחיינו' (פסחים ככא:). בכור שיש לו 2 ראשים - נפדה ב-10 סלעים ("חֲמִשָּׁת שֶׁקֶלִים לְגִלְגֵּלֶת". מנחות לו, רש"י שם: רק בתאומים א"א לצמצם). מותר לעבוד בבכור אדם ("לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרְךָ"; לעיל ט:).

⁸⁸ שאינו מחויב בפדיון טרם מלאת לו 30 יום (עי' להלן מט:). ואפילו נטרף ונהרג ("אֲדָן". ב"ק יא:).

⁸⁹ וכן גר שנוולד לו בכור ספק האם לפני הגיור או אחרי - פטור (חולין קלד:; רמב"ן לעיל יז:).

⁹⁰ פדיון בנו קודם לעלייתו לנגל ("כל בכור בְּנֵיךְ תִּפְדֶּה ולא יכאן פְּנֵי יָקִים"); ר' יהודה: עלייה לרגל עדיפה (מצווה עוברת. קידושין כט:).

⁹¹ 25 דינר כסף = דינר זהב; ואם נתן האב דינר זהב - מחזיר לו הכהן 5 דינרי כסף. כרבי בצעירותו, תנא זה משער בזהב שלדעתו קבוע, 'טבא' (ב"מ מד:; גז' בתוס').

נא. אפשר לפדות הבן בשוה-כסף⁹²; וכן כל הנפדים⁹³, מלבד מעשר שני ("וְצִרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ"), מחצית השקל ועולת ראיה. אין פודים בכור [וְהַקֹּדֶשׁ] בשטרות, בקרקעות ובעבדים ("וּפְדוּיָו... תְּפֹדֶה... כֶּסֶף" - כלל ופרט וכלל, המיטלטל וגופו ממון); רבי: בכור פודים בכל, חוץ מבשטרות (ריבוי ומיעוט וריבוי, שהכללים סמוכים).

נא: כתב לכהן שחייב לו 5 סלעים לפדיון - חייב לשלם, אך אין בנו פדוי (שמא יאמרו פודים בשטר), וכן הלכה; תנא: כשייתן - פדוי. הפריש פדיון בנו ואבד - חייב באחריותו ("וְהִיָּה לְךָ אֲדָוָה תְּפֹדֶה"). הניח 5 סלעים לפני 10 כהנים והסתלק, או שנתן לכהן סלע סלע בתשלומים - יצא.

קיבל הכהן את הכסף והחזירו לאב - יצא, וכמנהג ר"ט ור' חנינא. לא נתנו האב במתנה שלמה ומצפה שיחזירונו - אין הבן פדוי⁹⁴.

נב. בכור אינו יורש פי שניים בנכסי האם ("לֹא מִשְׁפָּט הַבְּכֹרָה" [*ב"ב קיא:]). ואינו יורש פי 2 בשבח הנכסים (אפילו מעצמם⁹⁵) אחרי המיתה, ולא בראוי לאביו (אפילו ודאי עתיד לבוא, אלא שלא בא בחייו; "כָּכָל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לָיו"⁹⁶).

וכן אשה, אין גובה בכתובתה מן השבח (שלא כבעל חוב⁹⁷), ולא מן ה'ראוי'; וכן בנות אשתו במזונותיהן (תנאי כתובה ככתובה). וכן יבם בחלק אחיו בנכסי האב (נקרא "הַבְּכֹר"⁹⁸; רבא: אפי' בשבח הנכסים בין הייבום לחלוקתם; אביי חולק "יָקִיָּם").

נב: אין חוזרים ביוֹבֵל⁹⁹ - חלק הבכורה (ר"מ: כמתנה, "לֶתֶת לוֹ"; חכמים: כירושה, הַקֵּשׁ "פִּי שְׁנִיִּים"), היורש את אשתו (ירושה מן התורה; [*ב"ב קיא:]) והמייבם אשת אחיו (נקרא "הַבְּכֹר"). מתנה - ר"מ: אינה חוזרת ("וְכִי־תִמְכְּרוּ"); חכמים: חוזרת ("תִּשְׁלְוּ"). רבי אלעזר: כולם חוזרים (ירושת הבעל דרבנן [*וכן רב; כתובות פג:]), ובכור ויבם כמתנה.

ר' יוחנן בן ברוקה: היורש מאשתו חֶלֶקֶת קברי משפחתה - יחזירנה להם ויקבל דמיה חוץ מדמי קבר אשתו.

האחים שחלקו - ר' יוחנן: לקוחות, וביובל חוזרים וחולקים שוב (ולר"א בטלה הבכורה); *רב אסי: ½ יורשים ו-½ לקוחות (מח).¹⁰⁰

הדרן עלך יש בכור

מעשר בהמה - פרק תשיעי (נג-סא.)

נא. מעשר בהמה נוהג בכל מקום; ר"ע: בחול קדוש ואינו קרב (הוקש לדגן [וְהִבְאֵתָם... וְאֵת מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם]), ונאכל במומו לבעלים¹⁰¹.

נוהג בכל זמן, אך מדרבנן אין מעשרים בזמן הזה (מחשש לתקלה); *אם עישר ימות המעשר (מאותו חשש; סא.).

נא: נוהג בבקר ובצאן חולין, ולא במוקדש (אפי' שלמים לריה"ג; שהם ממון בעלים ולאסור פדיון ומכירה במומם לא; "וְהִיָּה־קֶדֶשׁ").

כבשים ועזים מתעשרים יחד ("וְצֹאֵן"); ובקר וצאן לא (*"מַעֲשֵׂר בְּקָר, וְצֹאֵן... הָעֶשְׂרִי"); היקש למעשר דגן. חֶדֶשׁ וישן (*נו:ז) אין מתעשרים יחד (היקש למעשר דגן "עֶשֶׂר תַּעֲשֹׂר... שְׁנֵה שְׁנָה"). *ילדה צאצאים תוך שנתה - מתעשרת עמם (כ: ע"ש).

[אין לתרום ממין על מין אחר ("כֹּל תֵּלֵב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדִגְן"; וק"ו לתירוש ודגן ולמיני דגן {ששייך ביניהם איסור כלאים}.

שאר שני מינים הם מדרבנן וכעין דאורייתא), ובדיעבד אינה תרומה (*לרבא כי שְׁנָה, ולאביי "ראשיתם"; תמורה ה.).]

⁹² (כנלמד בסמוך). 'עגל זה לפדיון בני' - לא נפדה. 'עגל זה לפדיון בחמשה סלעים' - נפדה. לרב יוסף - כששמוהו ואכן שווה; לרבה - כשקיבלו הכהן עליו כשווה. רב כהנא קיבל סודר כפדיון אע"פ ששווה פחות (לי חשוב כחמש); רב אשי: זה שייך רק באדם חשוב כרב כהנא (קידושין ח.).

⁹³ וכן תשלומי נזק שעיקרם ב"מיטב שְׁהו", אפשר בשוה-כסף ("כֶּסֶף יִשְׁבֵּי" ואפילו סובין; ב"ק ז. ט. ע"ש), וכמאמר הבריות לגבי חוב (ב"מ קיח:); אך תשלום שכר פועל צריך להיות מה שסָבַח עמו ("לֹא־תִלֵּין פְּעֻלַּת שְׂכִיר" משמע בהתאם לסיכום, רש"י שם), ואין לומר לו 'טל מה שעשית בשכרך' ללא הסכמתו (ב"מ שם, ע"ש).

⁹⁴ אך במתנה על-מנת להחזיר יצא ידי חובה (קידושין ו:); והחילוק - שם זו מתנה גמורה לזמן, וכאן מוכח שמערים ואינו מתכוון לתת (ר"י קורקוס הל' ביכורים יא, ח).

⁹⁵ כרבנן (תוס'); אך לדעת רבי בכל ששבחו מעצמם (והשתנה השם בכך) מקבל פי 2 (ב"ב כד:). להלכה חלקו אמוראים (שם-קכה:); ירשו שטר-חוב - לרבי, הבכור מקבל בו פי 2, אף ברביית-מגוי. לרבנן - שמואל (ור"נ ורבה); לא; בני א"י ואמרימר: מקבל (רבה: רק כשגבו קרקע; ר"נ: רק כשגבו מעות) אך לא מהיריבית; ר"פ: להלכה אינו מקבל, בכל מקרה (שם). אמר לאחיו שלא ישיבחו אלא יחלקו, והשיבחו - בתנאים מסוימים לוקח פי 2 בשבח (שם ככו:). ושם (קכב:קכו:); שאר פרטי ירושת בכור. [ר"פ ורב הונא ב"ר יהושע: משכנתא, במקום שהלווה יכול לסלקו בכסף אין הבכור יורש בה פי 2 (כהלוואה); ובמקום שאין מסלקים יורש פי 2 (כמכר; ב"מ סו:).]

⁹⁶ ובכל זאת, בכור נוטל פי 2 בשדה החוזרת לאביו ביובל (אינה 'ראוי', כי קניין-פירות של הקונה לא היה קניין הגוף. גיטין מח:).

⁹⁷ 'מְקַלֵּי תִבְיָה'; וכן לענייני טיב הקרקע (ע' גיטין מט:); מחילה בקרקע כלשהי (ב"ב קלב:), גביית קרקע בודדת (כתובות פו. וע"ש), ותשלום במעות קטנות (שם קי:).

⁹⁸ לגבי יבם עיין יבמות (מ). לגבי מזונות הבנות, לפי רש"י הדין בכתובות (קא:), ולתוס' הוא תנאי כתובה בבנותיו (שם נג:).

⁹⁹ עוד אין חוזרים ביובל - שבח (אינו 'ממכר'; ב"מ קט:); עצים שנמכרו כשלעצמם (אינם 'אֲחֻזָּה'; ערכין יד:); שדה שנמכרה ל-60 שנה ("לֹא תִמְכַּר לְצִמְתָּת"; ב"מ עט:); בית בעיר חומה ("לֹא יִצָּא בִּיבֻל"; ערכין לא:); עבד כנעני ("לְעֵלְמָם בְּתָם תַּעֲבֹדוּ"; קידושין כב:).

¹⁰⁰ לר' יוחנן 'אין ברייה' לומר שזה חלק ירושתו מן התורה (להלן נו:); לרב 'יש ברייה' (ביצה לו:); והם כיורשים (ב"ק טז), וכן לרב ענן ולר"א (להלן נו:); ולרב אסי ספק (ב"ב קו:). [תוס': לגבי יובל אין אמורא כר' יוחנן, ואף למ"ד 'אין ברייה' (כגון שמואל שם ושם, ור"נ להלן נו:); אין מחזירים החלוקה, שרק מִכָּר אמרה התורה שחזור, ולא העירו בגמ' (גיטין מח).] מביכורים אלא לר' יוחנן (אך רמב"ם פסק שחזור, הל' שמיטה יא, כ, ע' מרכה"מ). וע"ל (נו:). חלקו של אחד נגבה בחוב האב - רב: בטלה חלוקתם; שמואל: הפסיד (כקונה בלי אחריות); רב אסי: יקבל ¼ מהקרקע או שוויו (ספק); ר"פ: להלכה יקבל ½ הקרקע; אמרימר: הלכה כרב; וכן הלכה (ב"ב קו:).

¹⁰¹ מעשר-בהמה [ובכור] אינם באים מחול' (יש להם תקנה בחול'), ואם הועלו - יקברו (ר' ישמעאל ור"ש); ר"ע: לא (תמורה כא). הכל נאמנים על מומו, אפי' בעליו (לעיל לה: לו:). אף במומו אסור במכירה (כמבואר לעיל לא-לב: ע"ש); ולמרות מומו חלה עליו קדושה (להלן נו:), ולעיל יד:, ור' שם טו: בהערה מה בין בכור ומעשר ובין שאר הקדשים). נתלש צמר ממעשר תם, ונפל בו מום ונשחט - אסור, שמא ישהה לגדל (לעיל כו. ע"ש).

נד: בהמות שרחוקות זו מזו עד 16 מיל מצטרפות לחיוב מעשר ("עד תעברנה הצאן עלייך מונה", וכך רואה הרועה). יותר מזה אין מצטרפות, אא"כ יש בהמות באמצע - רב: מספר שיכול להצטרף עם כל צד לבדו ל-10 (והיתר ממתנות לגורן אחר); שמואל: אפילו 1 מצרפת כולן (ר"פ: אפי' הרועה או כליו מצרפים. כלבו - תיקו).

נה: ר' מאיר: הירדן (ר' יוחנן: מבית יריחו דרומה) מפסיק לחיוב מעשר בהמה (ר' יוחנן: "והירדן יגבל אתו"; ר' אמי: כשאין גשר; ונדחה), כריב"ב ("אתם עברתם את הירדן ארצה כנען"); רשב"י: הירדן נחשב א"י ("מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה" כיריחו; ולא יפסיק). 2 מחזות מפסיקים; אך ארץ ישראל כולה אחת ("זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סביב").
[י'רדן] = יורד מ'דן, יוצא מפמיס; והנודר מ'מים ממערת פמיס' אסור בכל מי הירדן. הנודר מ'מים שבאו מן הפרת' - אסור בכל מי העולם, שהוא מקורם, "ונהר יצא מעדן". 'ממי הפרת' - מותר לשותות מנהר אחר.

נה: פרת - רבנן: שמו; ר"מ: שמו "ויבול", מימי פרים ורבים; כשמואל, שמתוכו נובע; אך רב: מגשמים; וכן שמואל: אין מים זוחלים מטהרים אלא פרת בתשרי (אז אינו מגשמים). אבי עשה מקוואות בניסן (מחשש לרוב מי גשם בנהר).]

בהמה שנקנתה או שניתנה במתנה¹⁰² - פטורה ממעשר (הקש "בכור ב'ג' תתן לך, בן-תעשה לשרך" מעשר, שבכור אינו בעשייה).

נו: ר' יוחנן: קנה 10 עבדים - נכנסים לדיר להתעשר (קנוי התמעט רק בעת שראוי ל'עשייה'). וכן מחוסר-זמן (תוך שבוע ללידתו), שאינו נכנס להתעשר עדיין; ר' שמעון: נכנס (*גז"ש מבכור; כא:), ולפיו דין קנוי חל על מחוסר זמן.

נתן לזונה עבד לאתנן - חייב במעשר. בגויה וחזר וקנהו עבד, כאביי (שאתנן רק לגויה (*תמורה כט:)). או: ביהודייה, והיא תעשר).

נו: שותפים פטורים ממעשר בהמה ("יהיה לך" (אינו עניין לבכור, שישנו בשותפות)).

אחים, טרם חלוקת הירושה דינם כיחיד, וחייבים במעשר בהמה ("יהיה") (וכשנותנים יחד שקל למקדש פטורים מתוספת קלבון). חלקו הירושה והשתתפו בה - כשותפים, פטורים ממעשר (וחייבים קלבון על כל אחד)¹⁰³. ר' ירמיה: חלקו בבמה והשתתפו ולא חלקו בכספים - פטורים ממעשר (כשותפים) ומהקלבון (כאב הנותן על בניו).

רב ענן ור' אלעזר: אם לא חלקו בשומה (מין כנגד מין או באיכות שונה), אלא כל אחד קיבל בשווה בהמות מכל מין, וחזרו והשתתפו - אינם כשותפים ('יש ברירה' וזו ירושתם, וכאילו ביטלו החלוקה); ר"נ ור' יוחנן: אין לחלק ('אין ברירה', והחלוקה פטרה כמכר את הבהמות הקיימות, והשותפות את העתידות).

נו: טרפה ("כל אשר יעברך")¹⁰⁴; כלאים, נדמה¹⁰⁵, הנולד בניתוח, מחוסר זמן¹⁰⁶, יתום (שאמו מתה *תוך {חולין לח:} ל'תו; ר' יהושע: אא"כ עורה קיים להליבשו בו) - פטורים ממעשר (פסולים לקרבן, "שור או-כשב, או-עז, כי יולד, והיה שבעת ימים, תחת אמנו"; וגז"ש "תחת" למעשר). אך בעל מום ("לא יבקר בין-טוב לרע"), רובע, נרבע, מוקצה לתקרובת לע"ז, נעבד, אתנן זונה (*נו). ומחיר כלב ("משחתם {ערוה וע"ז} בהם מום בם") - מתעשרים. וכן טומטום ואנדרוגיניוס (ספק זכר או נקבה); ר"ש: אין מתעשרים (בריה), ומחוסר זמן מתעשר (*כא:). ר' אלעזר בן יהודה: ר' יהושע מחייב מחוסר זמן (כר"ש) והנולד בניתוח (כר"ש, ולא כר' יוחנן *שבקדשים מודה נדה מ.). ר"ע: אינו חולק.

נו: [ריב"ס מערקת-לבנה: 60 רבוא קלפות בחסה ובהמסס-תיש; ארו נפל, בחדו 16 קרונות; ביצת ברייכוני טבעה המון ערים וארזים.]

אסור לעשר ביום-טוב (*שאי אפשר לצבוע).

3 גרנות-מועדים קבעו למעשר בהמה (שתהיה בהמה מצויה לעולי רגלים). עד אז מותר לאכול ולמכור; ומאז חובה לעשר תחילה, מדרבנן. ר"ע: 15 יום לפני כל חג מן הרגלים; בן עזאי: כ"ט באדר (אדר תמיד חסר), א' בסיון (הן מעט, ואם נקדים עלולות להיגמר) ו-כ"ט באב (כשיטתו*); רבי אלעזר ור"ש: א' בניסן (14 יום לפני, כרשב"ג), א' בסיון ו-כ"ט באלול.

¹⁰² ובכלל זה כהן שקיבל 10 בהמות מגולה-גר-שמת-ללא-יורשים, שזו ממתנות כהונה (ב"ק ק:).

¹⁰³ (ר' הערתנו החיצונית. ולגבי מעמדם כיורשים או כלקוחות ו'ברירה' הנידונת בסמוך, ע"ע לעיל מח: נב: ובהערה שם (וע"י קידושין מב: לאונאה, וע"י ב"ב ז:). בתוקף החלוקה ע"י ב"ב קו-קז. ב"ק ט.). וכן (פאה ג, ה), אחים שחלקו נותנים שתי פאות; חזרו ונשתתפו - נותנים פאה אחת.

¹⁰⁴ [וקדשים למדו ממעשר בגז"ש דלהלן. שלמדו במנחות (ה:)] "משקפה ישקאל" המותר לישראל; ומהנ"ל למדו אף שנולה בריאה; ו"מנחם-בקר" אף שהוקדשה בריאה.

¹⁰⁵ אפילו דומה לאמו במקצת סימנים, אף שחייב בבכורה (*לעיל ג: ה: יז). והוקש לו מעשר, הוקש לקדשים שפסול (לעיל יב: לצד שפודים פטרי-חמור בנדמה).

¹⁰⁶ מלבד דעת ר"ש, שמתעשר (לעיל כא: נו. ובסמוך). ולרבנן, תנא דבי ר' ישמעאל: בליל השמיני נכנס להתעשר (לילה אינו מחוסר זמן, זבחים יב:).

נח: ראש השנה למעשר בהמה, שאין לעשר משנה לשנה (*נג: - ר"מ: א' באלול (*הוקש למעשר דגן, סמוך לגמרו עשורו; ר"ה ח:); ר"א ור"ש (וסתמא: א' בתשרי (*כמעשר דגן; שם); בן עזאי: ספק (שאמרוה בשם נביאים), ולכן האלוליים מתעשרים בפני עצמם; רבא: נולדו 5 באב, 5 באלול ו-5 בתשרי - מעשרם רבוצים ומקדש אחד מהאלוליים.

נח: כיצד מעשר? כונסם לדיר, והם יוצאים ("יעבך") דרך פתח צר אל אימותיהם (להזכיר שקנוי ויתום פטורים), ומונה אותם תחת השבט, וצובע את העשירי באדום (במקל) ואומר 'הרי זה מעשר' ¹⁰⁷. *אסור להוציא מסוים עשירי ("לא יבקר"; לו: נג:). לא צבע, לא אמר, לא מנה במקל או שמה רבוצים - מעשרים ("העשירי יהיה קדש"). לקח עשירית בלי מניין - אינו מעשר (אינו "העשירי"); ר' יוסי בר': קדוש (הוקש למעשר-ראשון, כתנא שניטל באומדן ובמחשבה (נקרא תרומה) ¹⁰⁸.
נט: מנה תשעה, ונשאר העשירי בדיר - קדוש מאליו (רבא, ותנ"ה: *רב הונא בר סחורה: וכן שיצא וקרא לו 'ראשון'; ס.ס).
נט: קפץ אחד המנויים חזרה לדיר - כולם פטורים (*"העשירי" ודאי; ב"מ ז. ¹⁰⁹). המעשר קפץ חזרה - כולם ספק, וירעו ויאכלו במומם. רבא, ותנ"ה: 'מניין הראוי פוטר ("יעבך" ולא שעבך): היו 10 בדיר והתחיל במניין, ומת אחד בדיר - המנויים פטורים. ואפילו יש 2 פתחים לדיר, וחלק יצאו מכאן וחלק מכאן - פטורים כל שיצאו כשנשאר בדיר מניין הראוי להצטרף עמם ל-10.
רבא: יש לו 15 טלאים - צריך להכניס כולם לדיר, והיתרים על 10 לא נפטרו, אלא יצטרפו לאחרים להתעשר.

ס: יצאו 2 יחד - מונה 2; ואם מנה אחד - התשיעי והעשירי למניינו מקולקלים (וירעו).
המונה זוגות או מאות כאחת, בכוונה - רב מארי: כל העשיריים למניינו קדושים; רב כהנא: כל היוצא עשירי בפתח קדוש. מנאם למפרע (בסדר יורד) - העשירי שיצא קדוש (לרב מארי - כי במניין פרסי 'אחד' = 10).
ס: טעה ¹¹⁰ וקרא ל-9 'עשירי' ול-10 'תשיעי' ול-11 'עשירי' - קדושים ("וכלי-מעשר... כל... העשירי"), ה-9 נאכל במום ¹¹¹, ה-10 מעשר, ה-11 שלמים (*"אם מן הבקר"). ר"מ: ה-11 עושה תמורה; ר' יהודה: אינו עושה, שהוא עצמו תמורה. ר"א בר"ש: ה-11 אינו קדוש אם טעה גם ב-9 (כר' יהודה, שטעות-מעשר תמורה, וכר"ש שאין קרבן עושה תמורה פעמיים).
אין ה-11 קדוש אא"כ עקר שם עשירי מן ה-10 (ושתיקה אינה עקירה); רבא: או שיצאו בבית אחת (ואז מעשר ושלמים מעורבים, לר"ש יקרבו כחומרות שלמים, לרבנן ירעו; ובזה ימותו מחשש לתקלה). רבי: קריאת 'אחד-עשר' ל-10 אינה עקירת שמו כשיש בהמות רבות (עשירייה-אחת אמר); ור' יוסי ב"ר יהודה חולק.
*ר"ש בן יהודה: ואין ה-9 קדוש אא"כ עקר שם עשירי מה-10 (ק"ו מה-11 שמתקדש לקרבן; ונדחה; נט.).
סא: שליח-לעשר טעה - ר"פ: תמיד אין קדוש (לא שלחתך לקלקל); רב פפי: תשיעי שקראו '10' קדוש (אינו הפסד, שנאכל במום).
הדרן עלך מעשר בהמה וסליקא לה מסכת בכורות

¹⁰⁷ את המעשר מוסרים לכהן להקריבה בהקדם (מפני 'בל תאחר', ר' הערתנו לעיל כו:; ועי' טו"א ר"ה ד:); ודיקה כהקריבת הבכור (הבאנו בהערה לעיל כו:), אלא שבשור נאכל לכל יהודי ולא רק לכהנים (זבחים נז:). בכור (מקודש יותר, קדושתו מן הקדש למעשר (זבחים פט:). נפל בו מום - נשחט בחוץ ונאכל לבעלים (לעיל נג:).

¹⁰⁸ אביי: אמר 'הציה עולה וחצייה מעשר' - קרבה עולה; 'חצייה תמורה וחצייה מעשר' - לא נפשת (תמורה כו: ע"ש ברש"י וראה הערתנו החיצונית שם).

¹⁰⁹ ואין אומרים שיש לעשר עכ"פ, וייפטרו במעשר-אמת או ב'מניין הראוי' (כדבסמוך נט:); שצריך ודאי. וכן בספק (כגון ספק בכור) ואף שהם 10 בסה"כ, וממה-נפשו נפטרים במעשר זה או שאינם מחויבים, אין לעשר, שהתורה ציוותה על "העשירי" ודאי (ב"מ ו:ו-ז). ספק-מעשר פטור ממתנות כהונה (לעיל יח:).

¹¹⁰ מדין זה השיבו ב"ש שהקדש-טעות הקדש; ב"ה: במעשר-בהמה זו גזה"כ (ניזיר לא:). אם לא טעה אלא קרא כן במתכוון - רב נחמן: אינו קדוש (והקשה לו רבא); רב חסדא ורבב"ר: ודאי קדוש (שם לב:).

¹¹¹ אינו קרב, והמטיל בו מום אינו לוקה ("העשירי"; תמורה כא:). והכל נאמנים על מומו (לעיל לו: ורש"י). וכן תמורת מעשר [ובכור] ("קדש הם"; שם; ר' הערתנו לעיל יג. טז.). "לא יבקר (ע"ל נג: (הבאנו נח:)) ב'י-טוב ל'קע (ע"ל נז:). ולא ימירנו" - מדוע נכתב שוב איסור תמורה, לגבי מעשר-בהמה? ר' שמעון: יצא ללמד על הכלל, שתמורה נוהגת בכמו מעשר - רק קרבן מזבח, חובה (לא עולה הבאה ממותרות), יחיד, אינו-בשותפות; רבי: ללמד שנוהגת תמורה במעשר, שיצא לדון בדבר קדש, 'תמורת שמו' (קרא ל-9 או ל-11 'עשירי'), אין בו אלא חידושו עד שיחזירהו הכתוב לכלל (תמורה יג:). ולד מעשר-בהמה אינו קרב ("הוא-מקריב"; תמורה יח:).

הערות - מסכת בכורות

מסכת בכורות, בסימנא טבא. בפשטות, מסכת זו היא המשך ישיר של מסכת חולין (כמיוחד לענייני מתנות הבהמה שבפרקים י-יא שם). מסכתנו עוסקת בעיקר בארבעה 'בכורות' - פטר חמור (פרק א), בכור בהמה טהורה (פרקים ב-ה), בכור אדם (פרק ו), ומעשר בהמה (פרק ט). כמו כן מבוארים במסכתנו דיני מומים - בקרבן (פרק ז), בהקשר מפורש של בכור בהמה טהורה, ובכהנים (פרק ח).

את ההלכות למסכת זו לא כתב ר"ף אלא **רמב"ן**; והן מעוטות בביאור נרחב מאת הראש"ל¹ רבי יוסף טוב אלגזי (הוא שמצא, בהיותו שד"ר באירופה בשנים ה'תקל"ה-ה'תקל"ז, את כתב היד של הלכות רמב"ן, ובירושלים התקינו לפרוס בליווי ביאורו הנרחב. ס' יהודי המזרח בארץ ישראל ח"ב עמ' 42; ובמבוא למהדורת ה'תשנ"ג הנזכרת להלן). יצוין כי מפתח מפורט למהר"ט אלגזי על סדר דפי המסכת (נפ"ח) מובא בספסוף לספר איזהו מקומן (שעיקרו הערות וציגונים על סדר דפי המסכת, נפ"ח) על מסכתנו (עמ' תשעו-תתסו). מפתח כעין זה (רק ללא ציון הנקודה הנידונה) מופיע גם במהדורה החדשה של הלכות רמב"ן עם מהר"ט אלגזי (ירושלים ה'תשנ"ג, כרך ב' עמ' רכו-רלכ). מפתח על סדר הש"ס והמשניות, ירושלמי, מדרשים, רמב"ם וכו', טוש"ע וספרי ראשונים ואחרונים, במהדורה החדשה. ובשני הספרים הנ"ל גם מפתח למהר"ט אלגזי לפי נושאים.

וכאן המקום להזכיר את ספרו של הרב ישראל מאיר לוינגר מאור למסכת חולין (ובכורות) חלק ב, המלווה בתמונות בענייני אכרי בהמה הנזכרים בסוגיות השונות של המסכת, ומסייע להתמצאות בעניינים המציאותיים הנידונים בה.

ב. הקונה מגוי וכו' ר' יהודה מחייב שותפות גוי וכו'. ברייתא דרבי יהודה עוסקת בבכור בהמה טהורה, כ"ב מלשון **רש"י** (ד"ה ונתן חצי דמיו; ראה לדוגמה מרומי שדה בתר"ה מייית שדיק כן מדרביו). ולפיכך, דין זה עיקרו להלן בראש פרק ב (יב), אלא שהגמ' שם לא דנה בו כלל, מפני שהוא מתבאר כאן (ב-ג, ט). ומדוע לא יינתן הבכור עצמו לכהן? לשון **רש"י** הנ"ל: "אבל קדושת הגוף לא קדוש ליקרב למזבח, הואיל וחציו לגוי". וביאר **בחדושי הגר"ז** (ע"ש), שהקדושה אינה יכולה לחול לחצאין (ע"ר רש"י ט: ד"ה בשלח); אך מ"מ דין מתנות כהונה לא פסק. ובתוס' (ד"ה ונתן) הוסיפו והביאו מלהלן (ט: ט) שר' יהודה מתיר בנייה ובעבודה מ"לא תגזו בכור צאנך"; ע"ש. ומה שהביאה הגמ' עניין זה דרבי יהודה כאן, להשוות פטר חמור לבכור טהורה לדין זה, לומר שגוהג גם בפטר חמור; ובמיוחד מוכח הדבר מלשון הגמ' "לאפוקי מדרבי יהודה דאמר שותפות גוי חייבת בבכורה". וכיצד נלמד הדבר (לר' יהודה המחייב)? בפשטות י"ל שכזה דימו פטר חמור לבכור בהמה טהורה (עיי' **מרומי שדה**). ולא תקשה כיצד, שהרי פט"ח אינו ניתן לכהן בעצמו אלא נפדה בשויו, ועל כן פשוט מה שחייבו לתת דמיו או חציים (בעקבות דברי תוס' ס"ה ונתן).

ר' יהודה מחייב בבכורה. רק כאשר ישנה שותפות כלשהי. כתב **בשיטה מקובצת** (אות ג) בשם תוס' חיצוניות: "אבל ברישא, גבי הלוקח עובר בהמה - מודה ר' יהודה דפסור, משום דכל האם לגוי".

המוכר לגוי בהמה שאינה מעוברת לולדותיה כלכל לא נפשט (ב:). **פרש"י** (ב: ד"ה מהו) שוספק הוא האם קונים אותו לפדותה וכו'. וב**מרומי שדה** ביאר, שרש"י לא פירש שהשאלה האם מותר למכור לגוי, כיוון שלשון הגמ' "מכר" דיעבר משמע, שכבר מכר. ומדוע, אפוא, לא שאלה הגמ' לגבי מכירה לכתחילה? אה"נ, אכן זה כלכל הפסק; אלא שהגמ' כוללת בשאלתה את מי שמכר בהמה מעוברת לגוי לעקבה, האם מנו דקנינו? ליה אעבר (לפדותו) קנינו נמי אנהמה עצמה (אף שלגוי אין חלק בגופה ממש).

ג. מידת השותפות הפוסרת וכו' רבא: בדבר שבבעדיו היא טרפה; רב חסדא: נבלה, שטרפה יכולה להיות וכו'. אך בתמורה (יא:) מוחלפות שיטות רבא ורב חסדא (ע"י גם רש"י נדה כג: ד"ה ושטו נקוב). ובתוס' (נדה כג: ד"ה רב חסדא; נדה כג: ד"ה אמר רבא; מנחות נה: ד"ה ואיכא דאמר) שהיא מן הסוגיות המתחלפות; וההיא דתמורה עיקר. אך בספר **יראים** (סי' קמא; ובפרוס ישן ס' שנד) כתב דהבא מאי דסביא להו אמרי, ובתמורה לא פליגי אליבא דנפשייהו אלא אליבא דרבי יהודה; וז"ל: "איכא לתרצי, אליבא דרבי יהודה פליגי בתמורה: רב חסדא קיבל מרביתו דסבר ר' יהודה טריפה אינה חיה, ורבא קבל מרביתו דסבר ר' יהודה טריפה חיה; ואינהו לא סבייה להו אלא כדאיכא סוגיא בבכורות".

ג. (השמטה - מן הנדון כאן בדיני מומים הבאנו להלן מ. מד. בס"ד) ר' יוחנן: רחל-מבקרית לידה דמות עז - מום גמור הוא (ושוחרים את הבכור במדינה), משום שינוי. אבר גדול מקבירו - הוא המום הנקרא 'שווע'. שתי עיניו גדולות, שתי עיניו קטנות - בבהמה אינו מום (אינו שינוי, אלא בריאות' ותרואה כחישות), ככהו מום (שאינו 'שווע' בורעו של אהרן'). ע"כ.

רב מרי רב רחל הקנה האזניים לגוי אך נהג קדושה ונתן לכהן ומת מקנהו כי הפקיעו מקדושת כהן. כתב בהנהגות וחידושים מהר"ל: "והא לא קשיא כיון דקני לאורנייהו לגוי למה דרב לכהן; ד"ל דלא רצה להפקיע ממונו כהן, רק כוונתו היה דלא לית' ליד' תקלה. אי נמי, היה רוצה להזהר דלא לית' אינש אחרינא כדאמר לקמן; והש"ס קאמר דמ"מ איכא דחזי בהאי ולא ידע בהאי".

ד. כהנים ולווים. תלכו אביי ורבא, האם הלימוד בק"ו הוא רק לעניין בכור אדם או גם לעניין פטר חמור. את דברי אביי (שבהמות הלוויים הפקיעו קדושת בכור בהמות

ישראל) דוחה רבא (דא"כ נלמד ק"ו לפטרם מבכור בהמה טהורה, שהרי בהמה טהורה דידהו הפקיעה קדושת בהמת ישראל). ומשמע שלגבי הפדור לא תלקו, שבהמות הלוויים פטור בכורות בהמה טהורה של ישראל (ע"י רש"י ד"ה ועוד אם איתא וד"ה אלא אמר רבא). אך **רש"י** בפירושו לתורה כתב (במדרג, מה): "לא פדו בהמות הללו את בכורי בהמה טהורה של ישראל, אלא את פטרי חמוריהם, ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל, תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה!" (ושמא הבין רש"י שלמסקנת הגמ' לא נפטרו בכור טהורה מדילפינו (ד: מ"אך פרה תפדה" והתם בהמה טהמה לחודה הוא דכתיבא. ורא"ם (על פרש"י שם) כתב לתרץ, שזו מחלוקת אביי ורבא כאן, שלרבא פטור גם בכורות טהורה, אך לאביי פטור רק פטרי חמורים, וזה מה שהסוגיה מסיימת (ד: שלמדים מן ההיקש רק לפטרי חמורים; ולכן לא קשה לאביי קושיית רבא. ורש"י ז"ל פירש פה אליבא דאביי והניח את דברי רבא, מפני שבתלמוד מזכיר תמיד שם במקום בהמת הלויים, שהשה אינו פוסר רק בכור בהמה טמאה".

ה. רחל לידה כמין גדי וכו'. מקרה כזה נקרא 'נקה' וינידו במסכתנו במקומות שונים (ג: יב. יז. נז.).

פטור מבכורה וכו' ריה"ג: "אך בכור-שור...". (השלמה) ות"ק לומר מ"אך בכור שור...". הקשרת אמרי שור, כבש ועז, דצריכי. וגם ריה"ג לומר, ומיותר "בכור... בכור". ע"כ.

ואם דומה במקצת-סימנים לאמו חיוב. בגמ' נאמר שלר' יוסי הגלילי נלמד דין מ"אך". והקשו בתוס' (ד"ה תלמוד לומר אך), לת"ק, מניין לומר דין זה? תירץ **בשפת אמת**, שלר"ה"ג, שלומר מ"בכור שור" שיהא הוא שור ובכורו שור, ומשמע שיהיה הוולד ממש כמותו - לכן צריך "אך" לרבות את הדומה במקצת. אך ת"ק לומר "פטר חמור" "פטר חמור" הפתובים בשתי פרשיות, "פטר חמור" אחד מלמד שתהיה אמו חמור, ו"פטר חמור" השני שיהיה הוולד חמור, וכל עוד דומה במקצת לחמור - שם חמור עליו וא"צ לימוד נוסף לרבנו.

ו. ר' יהושע: אם דומה במקצת לאמו, וגם אין אבי טמא - כשר (ז:). כתבו 'דומה במקצת' בהתייחסו ללשון הברייתא "הבא בסימן אחד", שכן **פרש"י** (ד"ה אבל אתה אוכל) "לומר שדומה לאמו במקצת, כגון טמא שנולד מן הטהור ודומה לאמו במקצת". אך בבבא קמא כתב רש"י (עו: ד"ה דאיעבר מקלוט) "ומתירו בסימן אחד של טהרה, או מעלה גרה או מפריס פרסה". ושם הקשו עליו בתוס' (עו: ד"ה לטמא) ממשמעות סוגייתנו "...ולא קאי כלל אסימנים דקרא ממעלה גרה או מפריס פרסה". ולישוב הדברים כתב שם **בפני יהושע** (על תוס' הנ"ל), שאכן בסוגייתנו מבואר שאין מדובר בסימני טהרה, אלא בכל דמיון לאם, אלא שרש"י שם פירש כפי פשט משמעות לשון הברייתא "הבא בסימן אחד", ובסוגייתנו אכן מתחדש שא"צ ממש סימני טהרה אלא דמיון לאם אף בדברים אחרים; וכ"כ אם דומה באחד מסימני הטהרה.

ז. ר' יהושע וכו' בתנאי שאביו טהור. למד מ"שה קשבים". בב"ק (עו: עו: ורש"י שם: ד"ה דאיעבר מקלוט) דייקו שר' יהושע למד מ"קשבים" (כאמור כאן ז:), ורבא שם למד מ"שה".

חלב בהמה טהורה מותר וכו'. ובהערת השוליים. ולגבי **ביצים** של עוף טהור, מניין שהן מותרות באכילה (נזכר בגמ' להלן ח) אף שהוא חי? כתב **רמב"ן** (ד: בדפי, וע' מהר"ט אלגזי אותיות ג-ד), ובשם **בה"ב**: מדרשת "ואת פת היענה" לאסור ביצת טמאה (חולין טד:). מכלל דביצת טהורה מותרת. והביא רמב"ן **שיש יומרים**: אם ביצה אסורה, האפרוח שיצא ממנה צריך להיות אסור, כדין 'היוצא מן הטמא', אלא מןשרי עוף היוצא ממנה - היא גופה נמי שריא". ודחה רמב"ן טעם זה, מדין אפרוח טרפה בתמורה לא, (שמותר). ומהר"ט **אלגזי** הביא מקור נוסף בשם **תוס' (חולין טד: ד"ה שאם ריקמה ואכלה)** וראשונים נוספים, ורא"ש כאן (ס"ה ט:): מדרשת "ואת הבנים תקח ק"ך" ולא לכלכך (דממעטין מינה שילוח הקן בעוף טהור הרובץ על ביצי עוף טמא; חולין קמ:). ע"ע מהר"ט א.

ולגבי איסור אכילת בשר אדם, ע' **מהר"ט אלגזי** (ד: בדפי הולכות, אות ד ד"ה ודע) שהביא שיש בזה 8 שיטות.

ז. (השמטה) רבי אליעזר: זהו זה גורם אסור; רבי יהושע: מותר. ע"כ. עיקרה של סוגיה זו בפסחים (כו:) ובע"ז (מה:), ע"ש. וכאן הדברים מובאים כקטריה בדעות ר' אליעזר ור' יהושע, שלגבי טמא שנולד מן הטהורה (הבאנו בדף הקודם) - ר' אליעזר מכשירו לאכילה אף כשאביו מין טמא, ור' יהושע מכשירו רק כשדומה במקצת לאמו וכשאביו טמא פוסל גם אז. ופרכינו: "למימרא דרבי אליעזר סבר זהו זה גורם מותר, ור' יהושע סבר זהו זה גורם אסור", והא איפכא שמעינן להו: וְלָד טריפה - רבי אליעזר אומר: לא יקרב לגבי מזבח; ורבי יהושע אומר: יקרב לגבי מזבח! ומשנינו, שמחלוקתם כאן ב"שה קשבים", שפיונו שהוא ייתור, כל אחד הורש כניגוד לדין העולה משיטתו ב"ה זה גורם" בעלמא. והקשו **בתוס' (ד"ה והא איפכא)** על השינוי של דין 'אביו טמא' ל"ה זה גורם" דווקא, שלכאורה היה לשינוי למחלוקת אחרת - בעניין 'חוששין לזרע האב' (ע"י חולין עו: עט:); ותירצו, שבהקשר של איסור-ויתור שייך לנקוט 'זהו זה גורם', ואילו בהקשר של ייתוס שייך יותר 'חוששין לזרע האב'. ושוב הקשו, שאם אין חוששין לזרע האב, נמצא

וגמלים לא קא מיבעיא להו, דלא שחו אינשי' כלשון הנם - לא הוצרך לשאול, שבמצאות לא היה מי שנצרך לזה. אך לדעת **רבנו גרשום**, דעת השואל היא "הלא שחו להו אינשי לשום רפואה, ולא כלום הוי, ולא אסיר, דלא חשיבי למידי"; ואף רב ששת אינו אוסר אלא בשל חמור, אלא שיש נפק"מ בין הלשונות, ד'להאי' לישנא בתרא בין עכירי בין לא עכירי אסירי". א"כ מאי שנא מפי רגלי סוסיס והמורים? "דמי רגלי סוסיס וגמלים כיון דלא קבלו שום השתנות מחמת' הגוף לא חשיבי בכלל יוצא, משא"כ במי רגלי חמור... כיון דחוי לירקנא, כלומר דמה שהיה בגוף החמור פעל שינוי במהות המים, שעי"ז ראוין לרפואה - ע"כ הוי בכלל יוצא אף דמעלמא אחי", כלשון ספר **ראשית כבורים** דרבי אברהם ויינברג.

זכרי יעקב. בקושיית הגמ' (ז:): ממריית"ד מפני מה אמרו דבשדבורים מותר, ביאר **רבנו גרשום** דקשיא לתרנויהו לישני: "ללישנא בתרא קשיא - דהאי דבש דמקמא נפיק, ושרי. וללישנא קמא קשיא - דאילו התם קאמר כי עכירי אף על גב דלאו מגופיה ממיצצי אסירי, והכא דבש כיון דאין מקצות אותו מגופן שרי". אך במרומי **שרה** כתב - ונראה שהוא ברע"י **רש"י** - שכל הדיון הזה הוא ללישנא בתרא.

דבש דבורים מותר וכו'. [נוסף כאן ממסכת ע"ז (ל"ט): דבש של גוים מותר, שאין לחשוש לתערובת, שכל תערובת מקלקלת]. הקשו **בתוס'** (ע"ז סט. ד"ה) ההוא אימוטוסי, "היאך אנו אוכלים דבשדבורים? והלא רגלי הדבורים מעורבים בדבש; ואף על גב דהוי פגם - מ"מ השרץ עצמו דאפגם מיתער לכ"ע"ו ותירצו בשם **רבנו תם**, "דודאי רגלי הדבורים - כיון דעצמות בעלמא נינהו - מותרים", שאין עליהן בשר; וכמו "עצמות חמור טהורים" (משנה ידיים ד, ו).

גזין. מה שקשה לכאורה ברש"י בשבת (ק:): ד"ה הגזין, "מין חגב טהור", ע"ש בספרים חפץ ה' וכו' אורי שהגיהו בדבריו, כבר"י שם וראשונים נוספים; והבאנו בס"ד בהערותנו לחולין (סח.). לתירוץ נוספים בזה, עיי' איהוה מקומן (לרבי יהודה אריה פרידלס, בני סרק ה'תשע"א) כאן (עמ' צד).

צירעין. **פרש"י**: "הגזין והצירעין - מין ארבה". וכפ' על המשנה בסמ' מכשירין (ו, ד) "רבש צרעים טהור ומותר באכילה" **בתוס'** **יו"ט ובתפא"י** (אות ל). אך **רגמ"ה** כתב בו רק לגבי "הגזין", ולכאורה שממש שפרש "צירעין" = צרעות (ורבים של צרעות); וכן הוא בפירוש **רע"ב** במכשירין (דבש צרעה טהור). ובפירוש **רב האי גאון** לטהרות (שם): "דבש הצרעין - פי' ערעיתא, כדכתיב 'וגם את הצרעה' ומתרגמינן 'ערעיתא'. ולמה נקראת ערעיתא? שהיא עומדת לקראת האדם ועפה וספה בפניו, כדכתיב 'אשר קרה בדרך' ומתרגמינן 'וערע"ו' (עי' סוטה לו, והש' רש"י דברים ז, כ: "הצרעה - מין שרץ העוף". עיי' גם: ערוך השלם, כרך ז ערך צרע). וחסבתי לומר, שרש"י כאן לא נחלק על פירוש הגאונים, ומה שכתב "מין ארבה" קאי א"גזין" בלבד, וכרגמ"ה, וכדבריו בשבת (ק:): ראה דברינו (לעיל), ולכן כתב "מין ארבה" ולא "מיני ארבה"; וט"ס היא שהוסיפה בתחילת הדיבור את המילה "הצירעין". אלא שלע"ל ל"מ סימוכין לשטענין זו (בדקתי רק ברפוס ונציה, ושם הוא כדלפנינו). עוד סברתי, שאולי אין כוונת רש"י לחלוק, והוא מחשיב את הצרעה (ואולי בשל גילה ביחס לדבורה ולזבוב) כאחד ממיני החגבים הטמאים, שמוזכרת בברייתות בסמוך אליהם (עי' שבת קו: "הצד חגבין גזין צרעין ויתושין בשבת"; תענית יד. "ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיבור חגב זבוב וצירעה ויתושין ושליוה נחשים ועקרבים"). אך יש בזה חוק; וצ"ב.

בעין ביצי זכר ברחם הקמורה. כתב **בבית יוסף** (יו"ד פא, ג): "ומשמע דטעמא דשרי משום דהוא פירשא בעלמא".

ועור שחמור נולד בו. "עור הבא כנגד פניו של חמור", ו**פרש"י** (ד"ה עור הבא): "כעין שלישי שהחמור נולד בו". ובפירוש **רבנו גרשום**: "שכשנולד החמור יש לו עור דק על פניו כעין שלישי, ולא שלישי הוא; ואינו דבוק נמי לפניו, אלא כך הוא כר"ה פניו עצמו, ופירש בעלמא הוא". ולגבי "עור הבא כנגד פניו של אדם", רש"י לא פירש עוד; ורבנו גרשום פירש: "ההכי נמי יש לאדם עור דק על פניו כשנולד, ואותו עור אינו לא מן האם ולא מן הולד, וטהור הוא משום טומאת מת". **רשב"א** נשאל על סוגייתו זו; ונביא דבריו כלשונם (שו"ת ח"א סי' תרמט): "שאלתי עוד: עור הבא כנגד פניו של חמור מהו? תשובה: שנינו בפרק קמא דבבורות, גבי 'כל היוצא מן הטמא טמא'; אמר רב הונא: עור הבא כנגד פניו של חמור מותר; מאי טעמא? פירשא בעלמא הוא. ותניא: עור הבא כנגד פניו של האדם - בין הוא חי ואמו חיה בין הוא [מת] ואמו מתה - טהור. אלמא דאינו נחשב מגוף הנולד ולא מגוף האם, שאם כן היה הנשאר טמא כבשר הפורש מן המת. ופי' עור הבא כנגד פניו של חמור - כשנולד החמור יוצא על פניו עור אחד כנגד פניו, ולעתים שיוצא גם כנגד פניו של אדם" (וע"ש גם בסי' יו, שנשאל ג"כ בזה והשיב).

שם. (המשמטה) עור שעל פניו של תינוק הנולד - בין חי ובין מת ואפי' הוא ואמו מתים - טהור מלטמא באהל ובמגע ונכנסא (פרש"י). ע"כ. וראה לעיל.

ח. 3 משמשים פנים כנגד פנים. ראה הערתנו לסנהדרין (קח): לגבי העורב, במה שהוקשה לי בין הסוגיות.

ח. בויכוח רמזים ומשלים. על הוויכוחים-ברמזים בדאי להקדים בזה את דברי הגמ' בחגיגה (ה:): "רבי יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר, אחיזי ליה ההוא מינא: עמא דאהדרינהו קריה לאפיה מיניה. אחיזי ליה: ידו נטויה עלינו. אמר ליה קיסר לרבי יהושע: מאי אחיזי לך? -עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה, ואנא מחיזינא ליה:

שהבן מיוחס רק אחרי אמו (הטהורה), ואין לו אלא גורם אחד (כשר), וכיצד יוכל 'זה' זה גורם אסור? לאסור? ולא תירצו. ובסנהדרין (פ: ד"ה אלא) תירצו בתוס', ביחס לסוגיה שם, שהיא נוקטת בחגיגה הסובר 'חוששין לזרע האב', ולכן למ"ד 'זה' זה גורם אסור: "נראה דהא דחשיב ליה 'זה' זה גורם' - היינו כמאן דאמר 'חוששין לזרע האב'; ולמאן דאמר אין חוששין' - חד גורם הוא". ועוד תירצו שם (ובחולין נח. ד"ה מפא), שהמחלוקת לגבי 'חוששין לזרע האב' היא רק "דבר וכל חד באפי' נפשיה היתירא הוא פלגי; אבל הכא - דחד איסורא וחד היתירא - כולי עלמא מודו ד'חוששין'". כלומר, הסוגיה שם (וממילא גם כאן) אינה רק כדעת חנניה, אלא כשהאב הוא גורם של איסור הכל מודים ש'חוששין לזרע האב', ושני גורמים הם (האם והאב), וממילא מה שנשאר הוא לדון האם 'זה' זה גורם? אסור או מותר (ועי' חזון איש בבורות סי' טז, יא, בביאור דבריהם. ועי' תוס' ב"ק עח. ד"ה לטמא; ובחזו"א הנ"ל הסתפק בטעמו של ר' יהושע, האם כאן גזה"כ ש'חזו"ג' אסור, או בגלל שיש בו מקצת נמל, ובתוס' בב"ק נקטו משום חזו"ג; ולר"א כאן גזה"כ דאין חוששין לזרע האב ו'חזו"ג' מותר).

ביחס שבין הגידונים (והמחלוקות) בענייני 'חזו"ג' ו'חוששין לזרע האב' הרחיק כאן **בחדושי הגר"י** (סטנסי); והביא מחידושי **רבי חיים הלוי** לרמב"ם (הל' מאכלות אסורות ג, יא), "ההיין ד'חוששין לזרע האב' הוא לענין אם הוא חשוב מינא דאבוב - אם בהמה אם חיה, וכן אם טמא אם טהור, וממילא אית ביה כל הך דינים דאבוב מעצמו, שהוא בעצמו כאביו או חיה או בהמה או טהור או טמא". שאם 'חוששין לזרע האב' הרי הצאצא נחשב עצמאית כמינא אביו, והוא גוף של מין אביו עם הידנים (והאיסורים) הנוגעים לו; ולפ"ז הרי נחא הא ד'חוששין לזרע האב' ולא שרינו ליה מטעמא ד'זה' זה גורם, דהא ד'זה' זה גורם מותר' לא נאמר אלא היכא דלית ביה איסורא מעצמו, ואיסורו הוא רק מחמת שיוצא מן האסור והאיסור שיוצא ממנו הוא דהוי גורם לאיסורו, בזה הוא דהוי הילכתא ד'זה' זה גורם מותר; משא"כ בחד ד'חוששין לזרע האב' דחילל ביה דין איסורו מחמת עצמו, ואין כאן גורם, כי אם גוף של איסור עצמו הוא דאית ביה מחמת אבוב" (הציטוטים מחידושי ר' חיים). כלומר, דין 'חוששין לזרע האב' מהותי להגדרת הצאצא הגידון כעצם מין אביו, לעומת 'חזו"ג' שהוא דיון בהשלכת דיני ההורה (ה'גורם') אל הצאצא (כדין אשר משתלשל מה'גורם', לא כהגדרה עצמית של הצאצא). ובלשון שבחדושי הגר"י: "היינו דהוי מינו והוי בעצמותו טהור, וכוה שייך דין 'חוששין לזרע האב' לאיהו מין ליחסו. אבל היכא דלא שייך ענין מין כי אם איסור והיתר - התם כבר שייך ל'זה' זה גורם, כגון בסריפה, דאין שייך לומר שהולך הוי ג"כ בעצמותו טריפה, אלא דאיסורו משום נולד מטריפה". וכוה גם תיושב הקושיה שסיימו בה בתוס' כאן (ס"ה והא, כדלעיל. חידושי הגר"י). אך זה קשה מסוגייתנו - דעיר הגר"י - "דאיידינו לענין עיבורו מן הטמא, וקמרה הנמרא הפלוגתא ד'זה' זה גורם דאיידינו לענין טריפה; והכא הלא שייך ענין 'חוששין לזרע האב', מאחר והגידון כאן אודות התפצא גופא מאיה מין הוא שייך, ולא משום דאתא מכח מאו". כלומר, הגדון של "ומה הם באכילה" שייך לכאורה לתחום ייחוס הצאצא עצמו, ולגבי שייך נדון ד'חוששין לזרע האב', ואילו הגמ' משתמשת במושג 'זה' זה גורם' אשר אינו מתייחס להגדרה עצמית אלא להשלכת דין ה'גורם' על הצאצא; וכן הקשה בעל חזון איש (גליונותיו לחידושי ר' חיים) והסיק: "וסוגיא זו הכריחה דרבותנו בעלי תוס' שם ובחולין שם לחלק בין אחר-היתר ואחר-איסור לשניהם היתר, ולא חילקו בין איסור מחמת מין לאיסור אחר". קושיה זו כבר הקשו לר' חיים עצמו, והשיב, שאכן הסוגיה עצמה כבר דחתה זאת מתחום הייחוס (מסיבה מציאיתית, שאין טהורה מתעברת משמא), אל תחום החלת איסור מכוח ה'גורם': "והשיב, דהלא הכא מוקי דא"אפשר להיות עיבורו מן הטמא ממש, דאין טהור מתעבר משמא; אלא בקלסל שנוולד מפרה, דהוי רק תפצא של טמא אבל לא מין טמא, דארבה, במינו הוא בטהור, ורק דאמרינו כיון דהוי קלוט אז הוא טמא, וא"כ אין כאן ענין של מין, ורק 'יוצא משמא', וא"כ הוי שייך שוב ל'זה' זה גורם' ולא 'חוששין לזרע האב'" (מחידושי הגר"י). והשיב הגר"ח זצ"ל, דקלוט עצמו אין איסורו משום מידטמא, דהרי כל איסורו הוא משום דחסר לו סימנים, וא"כ אין שייך לומר דהיוצא ממנו יהא אסור מצד עצמו משום מין טמא, כיון דהקלוט אביו ג"כ אין איסורו משום מין טמא אלא משום חסרון סימנים, ואיסור היוצא ממנו אינו אלא 'משום יוצא', ולכן זה שייך שפיר לדין 'חזו"ג' (הלשון בחידושי הגר"ח לסוגייתנו). וגם בחזון איש (טז, יא במוסגר) תירץ כיוצא בזה (הערת המגיה לחידושי הגר"ח כאן, וציי' גם לתשובת נחלת ברך סי' א ענף ג). בחידושי הגר"י הוסיף והקשה מדברי שטמ"ק להלן (יב. בתו"ה רבי אליעזר, אות ח) ש'לר' אליעזר אף שכלאיים מותר באכילה אין פורים בו, נחשב הוא עצמו כלאים, ולא שנאסר מצד היותו רק 'יוצא' מן הקלוט! ותירץ שאפשר שלמסקנה אכן היוצא מן הקלוט שבסוגייתנו יידון כאיסור עצמי ולא כאיסור המשתלשל מן ה'גורם' הקלוט בלבד; והדימוי לענין 'זה' זה גורם' אינו אלא להו"א שאיסורו 'משום יוצא' כלומר איסור המשתלשל מן ה'גורם' בלבד; אבל למסקנא, דחיי הנמרא דלא תלוי בפלוגתא זו - אפשר דאה"נ דאיידינו הכא באיסור עצמו, וכמו שלענין כלאים לומר ר"א גזה"כ מפסח שהוא עצמו כלאים (עי' להלן שם ושטמ"ק הנ"ל), "ולא שייך כלל ל'זה' זה גורם' כי אם לענין 'חוששין לזרע האב'".

מי רגליים של סוס ושל גמל מותרים וכו' וי"א וכו'. לדעת **תוס'** (ז: ד"ה רוב דגים), לישנא בתרא אוסרת אף מי רגלי סוסיס וגמלים, משום היוצא מן הטמא, כי "מים שהבהמה שותה לחלוחית הגוף מתערב עמהם". ומה שלא שאל עליהם - "וסוסיס

שתי הלשונות בבכורות חולקות, ולתרווייהו מיקדשא 'בהך דביני וביני', ואם החמור זול מדי (סלע) שאי אפשר לפדותו בפחות משוויו, אין מקודשת. אך הוסיף, שלפי **תוס' ר"ד** - שכתב בקידושין (נז): שאין מתקדשת בהך דביני וביני כפי שאין מתקדשת בקדש (במזיד לר' יהודה) א"פ שיכולה לחלל על פרטה - נראה ששתי הלשונות חולקות, ולישנא קמא לית לה 'הך דביני וביני' וכוונה נקט תוס' ר"ד (וע"ש מה שהעיר על הדימוי להקדש). ובספר **נאם יהודה** (רכי יהודה אירל ברידא, ברלין ה'תרפ"ד) ג"כ הביא שאין מחלוקת בין הלשונות, שהקשה על לשון א דידן "לימא מתניתין דלא כר"ש" דאף כר' יהודה לא אתיא, דתתקדש בהך דביני וביני, כדאמרין בלישנא בתרא! ותימן, שהמקשן (בלשון א) סמך על כך שאפשר לתרוץ בכגון שאין שווה אלא סלע, דאין 'ביני וביני'.

(השמטה - פטריחמור נפדה מיד - מובא להלן יב):

יא. ר"ז: אם אין לו שָׁה לפדות פודה את החמור בשוויו. בשוויו של החמור (כמוכח מהר"ן שבסמך).

ר"ז: אם אין לו שָׁה לפדות פודה את החמור בשוויו ובכל דבר. ורב נחמיה ב"ר יוסף פדהו בירקות שלוקים בשוויו. ולהלן (יב): תנן: 'אין פודין לא בעלג ולא בחיה ולא בשחוטא... ולא בכור'. ופרש"י שם (ד"ה או דלמא כו'): "וכל הנך 'אין פודין' דאמר במתניתין - ולא בשווין קאמרין; דאי בשווין - אפי' בשלקי שרי". וכן דעת **הטור** (י"ד שכתב). ו**בבית יוסף** (שם, ב) למד מלשון **רמב"ם** (הל' יכורים יב, הל' ח, יא-יב) - שפסק את המשנה להלן וגם את דברי ריש לקיש (דסוגיין) כלשונם - "וכל היכא דאית ליה שָׁה אינו יכול לפדותו בדבר אחר, והיינו דתנן 'אין פודין לא בעלג ולא בחיה' וכו'; והא דאסיקנא דפודין אותו בכל דבר בשווין - היינו דקאן ברליית ליה שָׁה". ובהתאם ללשון ריש לקיש בסוגיין "מי שיש לו פטריחמור ואין לו שָׁה לפדותו". והביאו **בדברי חמדות** (על ר"א ש. אות כו); וכתב, "ול' נראה" שאין לשון ר"ז שְׁהֶעֱתִיקָה רמב"ם ("ואין לו שָׁה לפדותו"), אינה לומר שחייב לפדות קשה כשיש לו, אלא דלאו בשופטני עסקינן שיש לו שָׁה שהוא זול ויפדה את החמור בשוויו, דאורחא דמיתא שאם יש לו שָׁה יפדה בשָׁה.

יא. ר' חנינא: הקונה מגוי טבל וכו' מעשרו והם שלו המפקיד פירות אצל גוי - חייבים בתרומה שוודאי החליפם וכו'. בנמ' קשו דברי ר' שמואל בר נתן "הלוקח טבלים ממוכרים מן הגוי מעשרו והן שלו", ע"ש המשנה בדמאי (ג, ד) "המפקיד פירותיו... אצל הגוי - כפירותיו; ר"ש אומר: דמאי" (הא ודאי חלפניהו חייב לתת לכהן). ומתקדים: "כאן (המשנה בדמאי) בתרומה גדולה, כאן (רב שמואל בר נתן) בתרומת מעשר". בתרומת מעשר מפרש והן שלו, דדרשינן מ"כי תקחו מאת בני ישראל"; וכתב **בחוזה איש** (שביעית א, כא ד"ה והנה) שמוכח מהסוגיה ("מעשרו והן שלו", וגם מלשון רמב"ם הל' תרומות א, יא) שהוא הדין למעשר ראשון עצמו.

ר' חנינא: הקונה מגוי טבל וכו' והם שלו. ואמרו דמעשרן משום דאין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיע ממעשרות, והן שלו - "אמרו ליה: קאיתנא מלך גברא דלא מצית אישתעווי דינא כהדיה". אך לאחר מכן מובאת משנה ממסכת דמאי (ג, ד) לגבי המפקיד פירותיו, ועליה דברי ר' אלעזר (רלב"ג ע"פ מפרש, וחלקו האם נותן לכהן), ומקשים מדברי ר' חנינא, ומתקדים לחלק בין תרומה גדולה ובין תרומת מעשר, ע"פ גזרת הכותב בתרומת מעשר הפוסרת. האם נדחה טעמא ד'קאיתנא' כתב רבנו תם בספר **הישר** (סי' תקעז) שאכן למסקנה נדחה טעם זה: "ומשני: דילמא היתא דר' שמואל בר נתן בתרומת מעשר, ולא משום שהוא טעמא ד'קאיתנא מכה גברא, דליתיה...". ובתוס' (ד"ה טבלים, ע"ש) כתבו שנצרכה סברת 'קאיתנא' שלא לחיוב לתת מדרבנו. ומהר"ם **אלבני** כתב (להלן פרק ח אות סו ד"ה והנה בסוגיא, דף נו: בדפי רמב"ם), שסברת 'קאיתנא' היא טעמא דקרא, כלומר, זו הסיבה שפטרה התורה מנתינה לכהן. **רמב"ם** (הל' תרומות א, יא) כתב את שני השערים; ובדרך **אמונה** (שם ס"ק קלא) ביאר שהפסקו מלמדנו שאפשר לומר 'קאיתנא'. וכתב שם (ציון ההלכה ס"ק רסה) בשם **רבי יוסף שלום אלישיב** דתרווייהו צריכי, חד למעשר ראשון וחד לתרומת מעשר: "ומי"ח ש"ש"א כתב לי י"ד" דעת רבנו דמעש"ך שהוא חולין חלף עבודתם - יענין מסבא ד'קאיתנא', אבל בתרומת מעשר שהוא קדש צריך קרא דאל הלויים תדבר; ובתרומה גדולה דליכא קרא חייב לתת", ע"ש עוד (אח"כ ראיתי שהובאו הדברים בספר הערות הרב אלישיב כאן; ע"ש). ועיין **חידושי ר' חיים הלוי** (לרמב"ם שם), שביאר שעיקר הפסוק מסביר 'קאיתנא'; אלא שנצרך הפסוק ללמד שבהגיעו ליד יהודי לא תחול עליו חובת נתינה מחדש; לעומת תרומה גדולה, שחזור ומתחייב בהיותו ברשות יהודי.

אך תרומה גדולה חייב לתת לכהן. לשון **רש"י**: "בתרומה גדולה - פליגי תנא קמא ורבי שמעון", כלומר, ומינה דייק אביי דטעמא דמספקא לן אי חלפניהו, הא ודאי חלפניהו נותן לכהן. וכן הוא במפורש בלשוננו של **רבנו גרשום**, ע"ש.

עוד שם. כתב **רש"י** (ד"ה כפירותיו): "האי תנא סבר דאין מירוח הגוי פוסט, ופלוגתא היא במנחות בפרק רבי ישמעאל (סו:). ועיין תוס' (ד"ה דגבג וד"ה הא). וזו תמצית הסוגיה במנחות: מירוח תבואה ביד גוי - ר"מ ור' יהודה: אינו פוסט מתרו"מ (2 מיעושים 'דגבג', לרבות); ר' יוסי ור"ש: פוסט (ומדרבנן חייב, גזרה משום עשירים). ובא. וכן חלקו בגלגל עישה (המחייבים למדו בגז"ש. הפוסטים - אף מדרבנן). ע"כ. וראה הערותינו שם בס"ד.

(השמטה - שייד למחלוקת שבמשנה להלן יב): אם מת השה בטרם נתן לכהן - יינתן לכהן ליהנות ממנו; שפעת ההפרשה זכה בו הכהן. ע"כ. ולכאורה קמ"ל

ידו נמיה עלינו. אמרו ליה לההוא מינא: מאי אחוית ליה? - עמא דאהררניהו מריה מיניה. ומאי אחי לך? - לא ידענא. אמרו: גברא דלא ידע מאי מחו ליה במחוגי חתי קמי מלכא? אפקוהו וקטלוהו" (וע"ש). בסוגייתנו כתב **מהרש"א**: "פ' שרבים מתמיהין בדברי אנדה זו... כנראה שהיו מנצחים זה את זה בדברי היתול ושקר... ושיהיה ר' יהושע ב"ר מוסר נפשו לקטלא על דברים כאלו... נתתי לבי לדרוש על כוונת דבריהם, שהם באמת משל ומליצה בדברי חכמה ואמונה בתורנו... כדאמרין פ"ק דחגיגה (ה). שבא לזכר ברמז עם החכם ריב"ן מענין לענין מתחלת אמונתנו בקבלת התורה ומעלת ישראל ודבוקם בה' והנבואה והחכמה אשר בהם יותר מבשאר גוים וענין החורבן ונצחת התורה ואריכות הגלות ושכר ועונש והשאת הנפש ומי יהיה בבוא משיחנו...". ותורף דבריו, ע"פ מה שהגעתי, כן הוא. הקיסר שא"ל ר' יהושע על זמן העיבור של נחש, ור' יהושע השיב: 7 שנים. בתחילה היה 8 שנים כשאר החיות, אך התקלל ברשתו, כפי שידוע לחכמי ישראל ע"פ החכמה האלוקית; אך לדעת הקיסר עיבורו 8 שנים כשאר חיה. ר' יהושע השיב לו שאנחנו "חכימינן מייניהו" כפי החכמה האלוקית. והלך לוויכוח עם סבי דבי אותו. שאלוהו 12 שאלות:

1. הקב"ה סבב בין האומות, חיפש אומה שתסכים לקבל את התורה, ולא מצא (ע"ז ב) - ודאי שאח"כ לא הלך אל אומה מרוממת יותר אלא אומה פחותה יותר! והשיב ר' יהושע: התורה כיתה, שהכל תלוי בה; אין לנעוץ יתר בתחתית הקיר, שאין מה לתלות שם, אלא למעלה - בישראל, שיש להם אחיזה בעולם העליון, במקום גבוה כזה אפשר שהעולם יהיה תלוי בו.

2. הקב"ה נתן לכהן התורה כהלואה, ולא שמרתם מצוותיו - למה ייתן לכם ברית חדשה לימי המשיח? והשיב: אנו לומדים כל התורה כמצוות ה' עלינו, ואיננו יכולים לשאת כל עול המצוות יחד, שחלקו בארץ ובמקדש, ולעתיד נשוב לגבולנו ונחדש את המצוות כולן.

3. (מאחר שניצחם עד כה) אמור דבר שקר וערמה! השיב: פרקה ילדה וכוולד תלוי שטר שעליו לפדות מה שאביו קנה. הנמשל: הגויים (נעדר ייחוס, כפרדה), אין שייד 'להלוותם' ברית חדשה (אלא ישראל ראויים לזה). וכיוון שלא הבינו עומק דבריו גפי הנמשל ניצחם כזה. לכן ניסו הם לנצחו במשלי כזב:

4. הן הברית עם ישראל בטלה (כך טוענים) בגלות; היאך תחזור ותתקיימי? והוא הזכיר את משל הפרדה הנ"ל, שאין לה שללה וכן לגויים אין זרע מיוחס אחריהם לקיום הברית; אך לישראל תתקיים הברית לעולם ואף ה'מלח' שלהם מעולם לא סרת.

5. מאז החורבן אין לכהן השראת שכינה, שמקום המקדש ביד שונאיהם; והשיב, שבכל מקום הקב"ה נמצא לצדיקים, ואף בגלות דבק עמנו באויר רוחני בלי בית מחומר גשמי (לעומתם, שאין עממם דבר רוחני הדבק בם, כי אם דבר חומי).

6. לו הייתם בירושלים היה הקב"ה דבק עמכם אפי' בלי בית גשמי, אלא שאפילו בירושלים אינכם! והשיב: הקב"ה אינו מוגבל במקום, שאינו גוף, ובכל מקום שכינתו שורה ככאמצעית העולם. והם לא הבינו (כשל אמונתם בגשמות), ולכן הקשו: "ומי ימור"; והשיבם לפי דרכם, שימדדו בעצמם.

7. מקור השפע של הגוים הוא בתוך העולם; אך מקור רוח הקודש של ישראל יצא מן העולם, שכבר עלתה למרום בחורבן; והשיב: לכה אין אלא חבלים מרשעי האומות - סובין; אך לנו חבלים חזקים, והם הצדיקים שהורידו שכינה לארץ, וביכלתם להוריד אפי' מחוץ לעיר, ממרום.

8. כשהייתם בארצכם הייתם אוכלים משולחנו ע"י הקרבנות, אך עתה נשברו הריחים שלכם! והשיב: ודאי במעשים שלכם אי אפשר לשנות טבע הצור ולעשות ממנו חוט, אך לנו צדיקים שבכל דור, שנמשלו לצור, הם החוט לתפור הריחים ולפזרונם לשולחן גבוה.

9. הרבה סכנות וצרות מונעות בכם מלכזב אל השלמות! והשיב, כי ע"י חסדים ותורה (רגל השור והחמור", ע"י ב"ק יז.) ניצנץ (או שרמז) לקרן המשיח ולחמורו).

10. אצלכם ימי הפורענות 21 (כעיבור ביצה) - בין המצרים, וכן מניין ימי הסליחה (ר"ה עד הוש"ר), ואין הכר בין אלו לאלו, ואין לכם תקווה, שפקרה אחד יקרה את כולם. והשיב: שני שעירים ביוה"כ, ותולדתם שווה - שניהם מלככים עוונות ישראל; כך, גם ימי הפורענות מלככים עוונות, שהצרות והייסורים מכפרים.

11. המתים והרצוצים בגלות - איזו שלמות תגיע להם בתורתם ובמעשיהם? הליכן נשמתם תצא להשיג שלמותם? והשיב, שהנשמה נצחית, צרורה תחת כסא הכבוד.

12. לא שווה לקב"ה לאבד בעתיד את כל הגוים בשביל ישראל הנדמים לכלי אין חפץ בו! והשיב, שהגוים הם שנמשלו לכלים שפלים, קש, וודאי אינם שווים לאדם לסתור ביתו; אך עם ישראל - כלי חשוב, "סגולה מלך העמים", וראויים שהקב"ה יסתור העולם בשבילם.

זאת ע"פ מהרש"א. ובספר **קטם פרישי אנדה** (כרד ד) ציין לספרים נוספים שעסקו בביאור סוגייתנו; ע"ש.

ט: לעניין טומאת אֲגָלִים וכו' כבשאר איסורי הנאה. (השמטה) ומודה ר"ש בבשר בחלב, שלדעתו מותר בהנאה, וגם היתה שעת יכושר.

י: המקדש אשה בפטריחמור חי מקודשת. בהך דביני ביני. כאן לישנא בתרא ועלע (ט). כתב **בחיודשי רבי שמואל (רוזובסקי)** לפסחים (ס"ו אות ה), שלפי פשוטו, אין

שהמוציא מחבירו עליו הראיה". ראה על כך בהערותנו לב"מ (לז:). בס"ד, שם גם התייחסנו לשינויים שבין פירושי רש"י כאן ושם.

יט. בכור דבר אחד. במשנתנו, ע"פ הגמ', ר"ע סובר דבכור דבר אחד לא הוי בכור, ור"ש מספקא ליה. ולהלן (מז:): לגבי בכור אדם, ר"ש פשיטא ליה דבכור דבר אחד הוי בכור, אך רק השני בכור (פטר רחם). להוסיף שם (ד"ה בכור), ר"ש ור"ט חלוקים ביניהם גם האם "פטר רחם" ודאי ממשע את יוצא הדופן; ולפ"ז במשנתנו ג"כ יאמר ר"ש שרק השני בכור. ולתפא"ר שם (ח, נ) כותב מורה ר"ש בבהמה, שיש לימוד מיוחד למעט בה את הנבא אחרי יוצא דופן. אך לאור שמה (הל' ביכורים יא, טז) בבהמה יסבור ר"ש ששניהם קדושים ודאי (כדכתיב "הזכרים"). ראה הערתנו להלן.

שם. (השמיטה - סדר דרשת הברייתא) כלל הצריך פטר (שאינו להבין משמעותו ללא בוא הפרט לבאר) ופטר הצריך לכלל - אינם נידונים בכלל ופרט. "כלל בכור" - כלל, "הזכר" פרט; אין בכלל אלא מה שבפרט. אך עדיין אין ברורה משמעת "בכור", והאם הוא הולך הראשון והגם שיצא דרך הדופן (אביי); ת"ל "פטר רחם" (אין זה כלל ופרט), אלא הפרט הכרחי לפרש מהו הכלל. ועדיין אין ברור האם "פטר רחם" כולל את הנולד אחרי היוצא דרך הדופן; ת"ל "בכור" (שהוא גם ראשון לנולדות. הפרט לא היה ברור ללא הכלל). ע"כ.

יט. שפיר ושליא. למשמעות המושגים נביא מדברי רש"י בברכות ד. ד"ה ובשפיר וד"ה ובשליא: "ובשפיר - הוא עזר הקדש שהעצמות והגידים והבשר נצורים (ברפ"ו): נוצרים בתוכו, ויש שפיר שהאשה יושבת עליו ימי טומאה וימי טהרה, ואי זה - זה המרוק, ובמסכת נדה (דף כד:) מפרש לה. ויש שפיר מלא מים ודם שאינו חשוב ולד לישב עליו טומאת יולדת וימי טהרתה. ובשליא - דתנן (נדה דף כו.) אין שליא בלא ולד, והוא כמין לבוש שהקדש שוכב בתוכה, וקורין ושליא דור בלע"ז (אוצר לעזי רש"י: vestedure) westedure, תרגום: לבוש, ובהשאלה - שלקיה, ותניא (שם): אין שליא פחותה משקפה, ותחלתה כחוש של ערב וסופה כחורמוס...". עיי' איהו מקומן (לרבי יהודה אריה פרידלס) כאן, לסיכום הפירושים בעניין שפיר.

כ: בהמה שיש לה חלב - ר' יהושע: ודאי ביכרה בכר; ר' עקיבא ורשב"ג (כנ): ספק. כתבתי ע"פ פשט דברי רשב"ג במשנה להלן (כנ):, שעצם היות בהמה מניקה אינו ראיה שכבר ביכרה (ורק כשיש ולד כרוך אחריה ויוקנ ממנה זו ראיה). וכתבו בתוס' כאן (ד"ה חלב פוסט) בשם רבנן תם (מובא גם ברא"ש כאן ס' ב) וביבמות פרק טז ס' א, שפיוון דק"ל (כד.) הלכה כרשב"ג, נמצא שלהלכה אין חלב פוסט, כרבי עקיבא ולא כרבי יהושע (ולהלן בס"ד נעיר בדעת רש"י בזה). והנה מתבאר בסוגייתנו שטעמו של ר' עקיבא הוא שחושש למיעוט בהמות שחולבות אף ללא לידה. והרי בעלמא ידוע שרבי מאיר הוא דחייש למיעוט (יבמות סא: ק"ט. גיטין ב: ועוד), ומשמע ולא ק"ל כוונתה וכך דייקו בתוס' מלשון הגמ' בחולין יא, והוסיף רא"ש ביבמות: "וגם אין אנו בודקין י"ח טריפות, דסמיכין ארובא, ור' הערתנו לע"ז לד: בס"ד! מסיבה זו חלק רמב"ם על ר"ת, וכן כתב בהלכותיו (יז: בדפיו): "וחזינו מאן דארהמא לשמעתא כולה כר"ע דאמר חלב אינו פוסט; ולא מסתבר לן טעמיה, משום דק"ל אין חוששין למיעוט, ודכ"ע אין חולבות ארובא יולדות, הלכך לית הלכתא כר"ע, וליכא לאוקמא דרשב"ג כוונתה". והרי מדברי רשב"ג משמע שהחלב כשלעצמו אינו פוסט, וכאמור! הסביר רמב"ם ששם מדובר שידוע שהיא מן המיעוט: "הא דאצטריכנן למפסק הלכתא כרשב"ג כוונתה מן הבכורה - משכחת לה כגון דחזינו לה קמי דאוליד לה וקנת חולבת, ואשתתאי בתר הכי ואשכחן ולד כרוך אחריה. אבל אי לא חזינו לה מעיקרא חולבת, אלא שפצא בעדו בהמה מניקה או שלקחה מן הגוי - ודאי אפילו בלא ולד כרוך אחריה פטורה, דק"ל חלב פוסט". גם בתוס' כאן העלו שאפשר לומר כן, וכן נקטו בתוס' ביבמות (ק"ט. ד"ה מחזורתא), כרמב"ם; והוסיפו, שלאור זאת - שגם רשב"ג סובר חלב פוסט ואינו חושש למיעוט - "אחי שפיר, דמשכחת רבן שמעון בן גמליאל דלא חייש למיעוטא", במסכת ע"ז (מ:), לגבי כל הצלמים (אנדרסאות של המלך המנוח) שר' מאיר אוסר כל מקום כי במקומו היו הגויים עובדים את הצלם פעם בשנה, וחייש למיעוטא, וחכמים שם חולקים עליו ולא חייש למיעוטא, ומחלקים בזה, ורשב"ג שם חכמים אלא שחולק בדבריהם (ונזכר מזה גם בתוס' כאן). וראיה זו הביא גם רא"ש (כאן וביבמות), שהכריע כרמב"ם, שלקחה חלב פוסט, וחילק כרמב"ם (וע"ש דברי חמודות אות ב, שהעיר על סתירה ברא"ש, שדכ"פ דחולין ס' טז נקט דברי ר"ת, וע"ש על סתירה הפוכה במדכ"ס). וכן בשולחן ערוך (יו"ד שטז, א), פסק שהחלב פוסט, ובדינו של רשב"ג כתב (שם, ד) בזה הלשון: "בהמה שראינוה חולבת, וידענו שלא לידה, אם אח"כ ראינוה מניקה ולא ידענו אם לידה אותו ולד אם לא - הרי זה בחזקת שלקחתה". בעקבות פסיקת רמב"ם (הל' בכורות ד, ח) כרבי יהושע שהחלב פוסט, וכראשונים הנ"ל ("פסק כר' יהושע, דרביה הוא"; כ"ס שם, וע"י כתובות פד: והיינו, דתניא במסכת כלה: אמרו: גדול היה ר' עקיבא שהוביש את רבוביו", ע"י כלה רבתי ב, ב). ומה עשה רבנן תם לקושיה זו, דהא ק"ל דלא חיישינן למיעוטא? היכן שחזקה מסייעת למיעוט - חוששים לו, "והא איכא חזקה דהעמד בהמה בחזקת שלא לידה, וקמור מעוטא דחולבות דאע"פ שאינן יולדות לחזקה" (תוס' כאן). ע"ע בדבריהם באורך, דליון בכלל זה ולחשבונו של סוגיות רבות ברחבי הש"ס. ורמב"א (שו"ע שם, א) פסק כר"ת: "ויש אומרים דאין סומכין על מה שהיא חולבת, וכן פסקו האחרונים, וכן נוהגין בכל מדינות אליו". מש"כ כאן הוא רק תחילתה של הסוגיה, והיא רחבה

(ס' ט ד"ה רחלים, ע"ש) כתב שגם הוא פטור, שאינו ראוי לשרות' (עיי' חולין קלז:), שהרי צמור פטור לתלכת כדאיתא בסוגיין, וא"כ אי אפשר לעשות ממנו האכנס, שהוא הששור שנאמר בראשית הגז (בחולין קלח, ע"ש). ועיי' גם מה שהביא בספר איהו מקומן (לרבי יהודה פרידלס) כאן.

בכבש בן כבשה בת עז וכו'. בגמ' "ברחל בת רחל בת עז", וכתבתי כבש ע"פ רש"י (ד"ה ר"מ מחייב): "והך רחל בת עז לאו רחל ממש, דהא נקבה לא קדשה בבכורה; אלא מין רחל כאמר". [ומש"כ בן כבשה' כוונתי בן רחל; ואף שכבשה היינו תוך שנתה (ע"י פרה א, ג ומנחות פז), לא למעט בוגרת (=רחל) כיוונתי, אלא שלא להטעות בין מיני הצאן, נקטתי 'כבשה' דומיא דכבש"].

ר' יוחנן: שער ר"ח לכו"ע צריך להיות בן עז לדורותיו וכו'. מלשון רש"י (ד"ה מודה ר"מ) עולה שהסביר שר' יוחנן קאי אליבא דאוקימתא ב' (דפליגי אי 'חזרה שיות למקומה); אך אח"כ (ד"ה ה"מ דלא נחית לדרי) הסביר "היא דנחת לדרי, ולגבי אמו לא הוי נדמה, דדמי לאמו, אלא לגבי אמו הוי נדמה...", אלא דאוקימתא אי קיימנן (דפליגי ביזיל בתר אמה דאמה!) הקשה כן בספר דברי פנחס לרבי פינחס מיכאל (אב"ד שרשוב ואנטיפוליה [ורשה, ה'תרצ"ז]); וכתב שדברי רש"י כאן וכאן מדוקדקים ע"פ לשון הגמ', ושני ההסברים אמת הם בביאור דברי ר' יוחנן.

עוד שם, מש"כ ששער ר"ח וה"ה לשערי המועדים, שנאמר גם בהם "אחד", כ"כ רש"י (ד"ה ואי מהתם) ובתוס' (ד"ה בשעיר). ובלשון הגמ' (בצריכותא) משמע שאפילו קרבנות נדבה התרבו קדיון זה - "ואי מהאם הוה אמינא ה"מ לגבי קרבן חובה, אבל נדבה לא; צריכא". ובביאור חברותא ביאר משפט זה בהקאם: "הוה אמינא: הני מילי לגבי קרבן חובה פסלה תורה את הנדמה, אבל בקרבן נדבה - לא יפסל אפילו נדמה ממש שאינו דומה לאמו; צריכא" (וע"י הערתו מס' 18).

רב אשי: וכן יין גנפן המדל על עץ תאנה פטור לנסכים. אף ברעב; ראה הערתנו למנחות (פז:). בס"ד. וביחס לעצם ניקת עץ מן העץ הסמוך, ע"י גם כ"ק (צב. לעניין איסור כל תשחית): "שמואל איתיה ליה אריסיה תמרי, אכיל, טעים בהו טעמא דתמרא. א"ל: מאי האי? א"ל: בנינו גופני קיימי. אמר: מכחיש בחמרא כולי האי, למחר איתיה לי קוריהו!".

יז: 'אפשר לצמצם' שיצאו אחד וכן דעת רבי אלעזר לגבי מת שנמצא בדיוק בין 2 עירות. (השקמה) רבי אלעזר: מביאות 2 עגלות (אפשר לצמצם, ו"העיר הקרבה" אפי' רבנן: ביאור עגלה 1 בשותפות ויתנו (אף כידי אדם 'אי אפשר לצמצם' למדור בדיוק); ת"ק: אין עורפיים כלל ("הקרבה" ולא קרובות). ע"כ.

חכמים: אי אפשר לצמצם. כדעתם נוקטת בסתמא הגמ' בגיטין (עח:), אך עיי' כאן בתוס' (ד"ה אפשר לצמצם) כיצד רחו ראה זו.

שם. (השמיטה) תנור שנשטמא (ע"י כלים ה, א וחולין כד:), וחילקו ל-2 חלקים שווים - שניהם טמאים, שאי אפשר לצמצם (אף לסבור שאפשר לצמצם, כלי חרס יש בו גומות וקשה לשקוץ; רב כהנא). ע"כ.

יח. השני שקיד ישראל ירעה וכו' וחייב במתנות כהונה לדעת רבי מאיר ורבי יוסי פוסט עשו כאילו הכהן זכה בו וכשהוקם נתנו לישראל תמורת השני. לפסיקת ההלכה בזה ע"י רמב"ם (הל' ביכורים ט, א) פסק כרבי יוסי, וכ"פ בש"ד (יו"ד סא ס"ק א; שם ס"ק א; שם ס"ק ב). אך בסור (יו"ד ס' שיח) פסק כרבי מאיר (סתם משנה), כפי שכתבו רמב"ם (יב. דפי הלכות) ורא"ש (ס' ד: "וקי"ל כר"מ"). וע"י דברי חמודות ח ומהעיר יו"ש ט. וע"י דרד אמונה (הל' ביכורים שם ס"ק ב) וציצן ההלכה עד-ענה) שהאחרונים חולקים בדעת רמב"ם, כפי פסק (האם פסק כר"מ וחקק בין שכבר לקח הכהן אחד ובין שבדעת בעה"כ לתת לו ועדיין לא נתן). וראה הערתנו לחולין (קלב) בס"ד.

ורבי יוסי פוסט עשו כאילו הכהן זכה בו וכשהוקם נתנו לישראל תמורת השני. זו תקנת חכמים, רש"י בגיטין (ל: ד"ה עשו). ומה הטעם לעשות תקנה להפקיע את מתנות ספקי הבכור מן הכהן? כנזכר בסמוך, "דאי מחייבת ליה במתנות אתי ליה לידה גיזה ועבודה", אלא שבינינו לבסמוך שדוחים טעם זה, שם הוא להבנה שלפי טעם זה התקנה היא באופן גורף ואף כשאין חליפיו ביד כהן. ע"י שי צמורא, ומש"כ בזה באיהו מקומן. אך בראשית בכורים דחה טעם זה (מפני הדחיה שבסמוך כאמור); אלא: "ואולי י"ל דטעמו של ר' יוסי הוא משום מצות נתינה, דאף שמחמת ספק נתנו בכור אחד לכהן ואין כאן גזל השבט, מ"מ אינו מקיים מצות נתינה בודא, דשמא זה שנתן אינו הבכור הרי לא נתן את הבכור לכהן... על כן עשו את שאינו זוכה כזוכה, וזוכה את הבכור בכל מקום שהוא, וכשנטול אחד מחליף את הבכור בזה, אם האמת שזה אינו הבכור נמצא דקיים מצות נתינה, וממתנות פטור דאי אפשר לבוא עליו משני צדדין, דאם הוא באמת הבכור הרי אינו מגיע לו דהא החליפו באחר". וע"ע שם. וע"ע באיהו מקומן לבירור פרטים נוספים בתקנה זו.

יח: בחצר בעה"כ ביד רועה כהן וכו'. ואמרו בגמ', "הכל מודים בשנים שהפקידו אצל רועה - שמניח רועה ביניהם ומסתלק; ובאחד שהפקיד אצל בעל הבית - שהמוציא מחבירו עליו הראיה. לא נחלקו אלא בחצר בעה"כ ורועה כהן: רבי טרפון סבר: אקנויי קא מקני ליה בחצירו, וניחא ליה דליתעביד מצנה בממוניה, והוה ליה כשנים שהפקידו אצל רועה - שמניח רועה ביניהם ומסתלק; ור"ע סבר: כיון דאית ליה פסידא - לא מקני ליה מידעם, והוה ליה כאחד שהפקיד אצל בעל הבית -

מניינים, עיני בראשונים, ועי' דברי הראשונים"צ רבי יום טוב אלגזי על דברי רמב"ן הנ"ל (זו בדפיו אות מ) שהארץ (ובדבריהם נזכרו אופנים נוספים בעניין חשש למיעוט כשיש חזקה, כגון בחזקה המסייעת לרוב, או הגורעת; צירוף להקל; ועוד; וכן דיון בין סוגייתנו לסוגיה ביבמות); וסיכום קצר לשיטות לגבי החשש למיעוט עי' **בביאור הגר"א** (יו"ד ששז ס"ה).

ובשיטת רש"י, הגה כתב להלן (כג): ביחס לדברי רשב"ג: "אין חוששין שמא בנה של אחת היה שיהא הבא אחרי ספק בכור דנימא הך בהמה לא ילדה מעולם אלא שאהבה זו את בן חבירתה, ואי משום דיש לה חלב הא איכא מיעוטא דחולבות אף על גב שאינן יולדות..." וכו'. **רובנו עובדיה מברטנורא** (שם). וכתב על דבריהם **בתוספות יום טוב** (שם): "ומשמע דאיכא למיחש למיעוטא, אלא הכא לא אמרינן שאהבה כו'. וקשיא, דלא קי"ל כר"מ דחייש למיעוטא, כדאיתא במ"ד פ"ב דע"ז ושם רפ"ג, והכא פסקינן כרשב"ג אלא כדמסקי התוס' שם בע"ז דף מ' ע"ב וכאן דף כ', וכן כתב הרא"ש, דהבא שראינה חולבת קודם לידה, דודאי הוחזקה מן המיעוט; אבל ודאי בשאר בהמות חלב פוסל". עכ"ל. והנה בתו"ט נקט כרוב הראשונים הנזכרים, שלהלכה חלב פוסל. וכתב בספר **איהו מקומן** (להלן שם): "אמנם מפירש" משמע דס"ל כסברא ראשונה דתוס' בשם ר"ת, דהלכתא חיישינן למיעוטא היכא דאיכא חזקה בהדה". ולפי זה דעת רש"י שלהלכה חלב אינו פוסל, דהא קי"ל כרשב"ג והוא כר"ע, כאמור.

עוד בעניין החשש למיעוט, ונקודות נוספות בנידון דמחלוקת ר"מ ורובנו, עי' איהו מקומן לעיל (ט). קטס נקודות נקצרה, ושם בהמשך גם בגדרי "רוב" וכן לעיל כ., ובנדון זה עי' גם קובץ יסודות וחקירות ערך רובא דליתא קמו). ראה עוד הערותינו למסכתות ע"ה (ד"ה) ויבמות (ק"ט); ור' גם הערתנו למס' שבת טז).

ג'היה שילדה 8 בנות וכו'. עיני **שיטה מקובצת** (אות ו), שפירוש רש"י שפנינו לסוגיה זו מעורב עם פירוש רגמ"ה. ובעמ' הבא הביא בשטמ"ק (אות ז) את פרש"י שבכל כתביו היד שביר, והוא הנוסח שעמד לפני בעלי התוספות. וכן הסיק בחזון איש (בכורות כ, א-ב) מדברי תוס' בסוגיה ד"נראה דחסר כאן עוד פירוש ברש"י". ועל פי זאת כתבנו, שהנדון הוא לגבי הגדייה עצמה, שלת"ק אינה יכולה להתעשר עם כבדריה, שאין מציאות שנוולות באותה שנה; ולר"ש ייתכן מצב כזה ("אני ראיתי...") ולכן דף שכל בת ילדה 2 ויחד עם הסבתא הם 10 (2+2+2+2). בהסבר הראשון של הגמ' (כא), ת"ק סבר כדעירי (אין 'שינוף' פחות מ-30 יום) ולכן כל גדייה לא תתעור פחות מחודש מלא אחרי שנוולת (ק"ו מטינוף), ולפ"ו כל דור הוא ששה חדשים (ע' הדעיבור + 5 עיבור), ואי אפשר שהסבתא והגבדים ייוולדו באותה שנה. ור' שמעון אינו סובר כדעירי, ולכן דהרב אפשרי. בהסברים השני והשלישי דברי דעירי מוסכמים, והאפשרות למעשר שלושה ידורות יחד ד"ה הוא ע"י קצרת יולדת למקוטעין או (מורה שאין יולדת למקוטעין, אלא ש') 'מקצת היום ככולו'. לפי ההסבר הרביעי (האחרון) גם ת"ק מסכים שיתכן דרת שלושה ידורות בשנה אחת, שמקצת היום ככולו' (והנכדים) נולדו ביום האחרון של השנה, אלא שלדעתו לא יוכלו להתעשר יחד - שהאחרונים מחוסרי זמן. וע"ע בחזון איש. ולכאורה כל הסוגיה בשנה פשוטה, אך בשנה מעוברת אפשר שאף לת"ק הגדייה נולדה ב"א באלול ונכדיה נולדו לפני א' באלול של השנה הבאה (ועי' רש"י כא. ד"ה איכא בנייהו דעירי ושטמ"ק שם יב, וזה לפרש"י הראשון שמדובר בטינוף).

ובמהדור"ק שלנו כתבנו ע"פ **פרש"י שפנינו** (הראשון): עז ילדה 8 בנות, ותוד שנה כל בת ילדה 8 - מתעשרות יחד, גם אם שינוף בסוף החודש השישי ויולדו ביום האחרון של השנה (ר"ש): ייתכן שתלדנה לפני כן - ששינוף אינו דווקא 30 יום; או שילדת למקוטעין; או שמקצת היום ככולו. או כי לדעתו מחוסרי זמן נכנס לדיר להתעשר ע"כ.

כב. נפל מת במעי אשה אינו מטמא בפתיחת רחמה א"כ ראשו גדול כפקעת צמר וכו'. על היחס בין דין זה ובין המשניות בחזון (ע: עא.) לגבי הגנוגה בנפל במעי בהמה או אשה (בהתאמה), עי' רש"י (ד"ה כשל ערב) ותוס' (ד"ה עד שיענינו); וע"ע לרמב"ן בהלכותיו (דף טז: בדפיו). ראה בזה הערתנו לחזון (ע: בס"ד).

ר' ירמיה וכו' ונעור וכו' אבי וכו'. בסוגיה אבי מקשה. ודעתו ממש לחלוק, כמובח מלשון רש"י (כב: ד"ה ציר טהור, ור' הערתנו שם בס"ד): "ולמאן דלית ליה טומאה שפסלה חזרה וניעורה". וע"ע תוס' (נ"ה יתיב).

לא לקרה שבה מים שמוצאם מיעוט המים (מינו) ונעור. אך אם הם מחצה על מחצה, המים אינם בטלים ומועילה להם השקה לטהר לגמרי, כך עולה מדברי **תוס'** כאן (ד"ה בטלי). לזה, ולבירור האם רש"י חולק על זה, ר' הערתנו להלן (כג: בס"ד).

שם. (השמיטה - נידון המשנה בתרומות ה, ב) סאה תרומה טמאה שנפלה לתוך פי 100 חולין טהורים (שלא הוכשרו) - ר' אליעזר: (בטלה בהם), וירים משם סאה (ותולין שהיא זו שנפלה) ותקב (כך הגי' בגמ' וברש"י כב: ד"ה תירום, שלא כבמשנה "ותשרף"); חכמים: בטלה, וירים סאה (גזרה בלבד, וייתן לכהנים, או ייתן כסף לכהן, רש"י כב: ד"ה תעלה), וכל התערובת תיאלץ ללא מגע משקה או תתחלק לעיסות קטנות. וכן דין חזון, והם לרבי אליעזר. אינם נחשבים כחולין גמורים - עולה: גזרה שמא יביא ממק"א קב חולין טמאים וקביעוד מתערבת זו, ויחשוב שיבטל (ושמותר לבטל לכתחילה) (תוס' כב: ד"ה סכר) את הקב הטמא בהנ"ל (כרוב, שהוא קביעוד), אך יצטרף אותו משהו מהתרומה הטמאה (המעורב בחולין

המבטלים) ויצטרף עם הקב הטמא, ולא יהיה רוב טהור (ואף לאבי מוסכם ש"טומאה עוררת טומאה). ע"כ.

כג: ראב"י: ציר טהור שנפל בו מעט מים טמא. משנה במסכת מכשירין (ו, ג). **רבנו גרשום** פירש: "ציר טהור שאין רובו מים, שאין צריך השקה. כיון שנפל לתוכו מים כל-שהוא - טמא וצריך השקה". לדעתו, פרש"י (ד"ה ציר טהור) שמדובר "בגון שהשיקו במים", דהיינו כדאמר ריש לקיש (לעיל כב). "הלוקח ציר מעם-הארץ משיקו במים וטהור". וכאן, כיוון ש"כדמפרש, נחשדו עמי-הארץ לקרר מחצה מים בצירם" - כשא"כ נפלו לתוכו מעט-מים, אפילו טהורים, חזרו המים (הטמאים של עמי-הארץ) ונרבו ונעורו, וכעין דברי ר' ירמיה לעיל (שם), שאפילו "טהרה עוררת טומאה". אך משמע שיש חולק על ר' ירמיה; ולכן הוסיף כאן רש"י: "ולמאן דלית ליה טומאה שפסלה חזרה וניעורה" מוקי ליה שנפל בו, לאחר שהקה (כצ"ל, כדפוס ונציה ובת"ה שנפל, רש"י), מי עמי-הארץ כל-שהוא" ולא מים-טהורים (וביארורה בתוס' ד"ה שנפל, שנקט 'מי עמי-הארץ' ולא 'מים טמאים', כי המשנה נוקטת 'מים' סתם), שאף החולק על ר' ירמיה מודה ש"טומאה עוררת טומאה" (כדלעיל כג). עכ"ל. ונמצא מדברי רש"י, שאם ערבו בציר מחצה מים, נהשק, לא נטהרו המים שבו לגמרי, אלא הטומאה עשויה לחזור ולהתעורר. אך עי' בתוס' לעיל (כב: ד"ה דבטלי), שאם המים והציר היו בכמות שווה (כמו כאן שהם "מחצה") הרי שהמים לא נטלו ברוב אך הם נטהרו מטעם השקה; ולפ"ו נמצא חקמ"ס (שלא נטלו) קל"ם - שההשקה טיהרה אותם ממש ופרחה טומאתם לגמרי, ולא מדיו ביטול-ברוב שעלול לחזור-לקרר לר' ירמיה (וכן הסיקו האחרונים הנו' להלן מדברי תוס', ומבואר יפה בלשון חק נתן, ע"ש). האם רש"י כאן חולק על דברי תוס'? כתב **במים קדושים** דלא, אלא רש"י "שיגרת לשון-גרמא נקט" באמר "מחצה"; "אלב ודאי למחצה לא חייש, דאי הוי מחצה סלקא ליה השקה, ומה בכך שנתוסף מים?". אלא "ועיקר-החשש שמא בציר-מפלגא הוי ועכשיו הוא פלגא". והעיר **באיהו מקומן**: "אלום לפירוש קשה לשון קושית הגמ' למה לי מחצה?, אפילו בציר-ממחצה נמי! הלא הוה ליה לאקשווי דדוקא בציר-ממחצה, דאיילו למחצה לא מהני נפילת המים!". גם **בחג נתן** הקשה דברי רש"י כאן מדברי תוס' לעיל כג"ל, וביאר, שהכל כבר מבואר במהלך הגמ' עצמה בסוגייתנו (ונתון במחלוקת התירוצים): "וי"ל דהשתא ס"ד דמחצה נמי בטל ולא סלקא ליה השקה, וזהו דפריך ליה למה לי מחצה? וכו' והו"ל פלגא ופלגא ולא בטל! ומשני: אימא ע'ד מחצה, אבל אי הוי מחצה - לא בטל, וסלקא ליה השקה. ומ"ש תוס' לעיל דמחצה לא בטל וסלקא ליה השקה - הוא דהאי שינויי; אבל לפי שינויי דאיבעית אימא וכו' - אפי' מחצה נטל ולא סלקא ליה השקה, הילכך כי נפל כל-שהוא חזרו וניעור". ובראשית **בכורים** (כא) כתב שרש"י כאן חולק על דברי תוס' שהשקה למחצה מפריחה את הטומאה לגמרי: "ולפי הנראה רש"י פליג על התוס' בזה וס"ל דבמחצה-על מחצה לא סלקא להו השקה, וכן ראיתי בר"ם אלגזי פ"ד אות מ"ז הביא שישמ"ק כת"י בשם תוס' חיצוניות שכתב בזה"ל: 'ומיהו נראה דר"י דבמחצה-על מחצה נמי לא סלקא להו השקה, דמבטלי הציר למי-הציר ולא נגעו מיהציר למקוה' עכ"ל". (דברי **מהר"ט אלגזי** הם בדף כב: בדפי ההלכות; ודברי ר"י בתוס' חיצוניות מובאים ב**שיטה מקובצת השלם**, מהדורת הרב יעקב דוד אילון, וע"ש גם לעיל כב.). ועיין קשה - כתב בעל ראשית בכורים - מה הסברה בזה, מדוע לא תועיל ההשקה למים? וביאר, שענין ההשקה בעלמא (כמצוי הרבה עיקר דיני מקוואות) הוא שהמים נעשים מחוברים אל המקוה, ולא תורת טבילה אלא בזהות זרועה, כדאמרינן בפסחים בפרק כל שעה (ד"ה): "לשון רש"י ביצה יד: סד"ה ושין שמששין, והם עם המקוה כגוף אחד, דלפי שהכוונה בטהרת המים שהוא נעשה עם מי המקוה כדבר אחד ויטהר" (רמב"ם בפמ"ש מקוואות י, ו). וכאן - ביאר בראשית בכורים - "כיון שהמים נעשו גוש אחד עם הציר - כמו שהציר אינו ברהשקה ואינו בטל למקור המים כן המים אינם יכולים להתבטל". המים מאוחדים עם הציר, ואינם מתחברים עם מי-המקוה; וכמו בעלמא (שבת מד: ותד"ה אין) בענין 'בסיס' (שכשהמוכני בסיס חשיב משקה" (משנה אחרונה מכשירין ו, ג). ולפיכך - אמר הרב אלישיב - כפי שתערובת טיפת מים במי-פרות מטייה על הכל שם משקה, כך רוב-מים עושים לציר, שכולו יקרא משקה ולא רק המים המעורבים בו. "דאע"ג דבציר בעינן שיהא בו רוב מים לומר שהוכשר לסמאה - אין הפוננה דשום רוב מים שבו אולינן בתר רובו ואנו דנים בו כרובו בכל דין רוב; אלא כשיש בו רוב מים אנו אומרים דלרוב-מים שבו יש את הכח להפכו לשם-משקה להיות דין משקה גם על הציר, כי היכא ודמיעוט מים מהפכים מי-פירות להיות לשם-משקה עליהם". וכל זה הבסיס להו"א של הסוגיה, ולפיכך אין מדובר במשנה זו ב"טומאה המתעוררת", שהרי כיוון שיש מחצה מים והשיקם טהור לגמרי, "אלא כוונת ראב"י דשמא היינו שהכל נהפך לקלי לקבלת טומאה, גם החלק של הציר, כיון דיש רוב מים". ואכן לפי הו"א זו, "אפשר דגם לאבי אירי באי נוניא; אלא שכוונת רש"י שחילק בזה הוא בעיקר למסקנא". "ודחתה הגמ' דאפילו פחות ממחצה, ואז אפשר להעמיד דברי

ראב"י כפשוטו לגבי מים שמעוררים את המים להיות מחצה כנגד הציר, וחזרה טומאה ראשונה למקומה, ואין צריך להעמיד דאיירי ראב"י לענין שם-משקין לקבלת טומאה.

שם, עמ"הארץ מעורבים בציר מים קרוב לִקְחֵצוֹ ואב"א חציו. הדיון לגבי "מחצה על מחצה", לכאורה מצריך ביורור לאור מה דק"ל (לעיל יז. יח. בחכמים) "איראפער לצמצם". כתב בשיטה מקובצת השלם (לעיל כב, הביאו מהר"ט אלגזי להלן ד, מז, דף כב: מרפי ההלכות) "דלא דוקא מחצה בצמצום קאמר; דהא מחצה על מחצה לא שכיח, אלא מחצה או קרוב למחצה כל כך שכשנפלו מים מועטין משלימין למחצה, וגם עודפין להיות יותר על מחצה". שם דנו מדוע הגמ' לעיל (כב.) דנה "אי מיא רובא נינהו... ואי רובא ציר נינהו...", ואינה מתייחסת לאפשרות של 'מחצה על מחצה' (קושיית ר"י שם); וי"ל דהכי נמי הוי מצי למימר הכי; אלא צמצום לא שכיח, ולא אפשר לצמצם, ואפילו לר"י הגלילי - מ"מ לא שכיח פלגא ופלגא" (ואח"כ הקשה מסוגייתנו המזכירה "מחצה", ומש"כ על זה הבאנו קודם). ובראשית בכורים כתב, בהמשך לביאורו שהבאנו לפני כן בדעת רש"י של מחצה מים המעורבים בציר אין מועילה השקה (כי הם גוף אחד עם הציר וכאמור), שכלן פרש"י כאן (ד"ה ציר טהור) שאם נפלו מעט מים אחרי ההשקה חוזרים המים הראשונים לטומאתם, הא אם לא נפלו מים - נשארו טהורים אחרי ההשקה, אע"פ שלמחצה בדיק אין מועילה השקה לטהרם, אין חוששים לצמצום כשיש שני צדדים להיתר (כתוס' בדעת ה"ר שמעון מיונבילא, חולין כח: ד"ה לפי ולעיל יז: ד"ה אפשר), ורק כשנפלו מעט מים אח"כ טמאים כי יש שני צדדים לאיסור: שמא היו בצמצום, או שמא היה הציר יותר מחצי ולא עלתה השקה למים לטהרם (ועכשיו חוזרים וניעורים עם טומאתם); ובגמ' בבררים ואומרים "אימא עד מחצה", שאף בקרוב למחצה יש לחוש לצדדי האיסור כנ"ל שהיה מחצה בדיוק וכו'. וכ"ז כתב בשיטת רש"י (ראה בהערותנו לעיל בזה בס"ד); אך בתוס' (ד"ה שנפלו) הסכימו לפרש"י כאן, והם היו סוברים שלמחצה מדויק מים מועילה השקה לטהרם לגמרי (וכאמור בדברינו לעיל), והדרא קושיית דלעיל (הנידונה שם כאמור) לדוכתה: "ואם במחצה על מחצה סלקא השקה - אמאי אסור כשנפל מעט מים לבסוף, הרי יש שני צדדים להיתר...!" ותיירז בראשית בכורים, שלתוס' כאן יש הכרח לפרש כאחד התירוצים האחרים שבתוס' בעניין "איראפער לצמצם", דק"ל איראפער לצמצם דהיינו שזה ממש מן הנמנע שהיה מחצה על מחצה, וכל שכן כשאין כוונה לצמצם, וכאן הוא ספק השקל - אכן עלתה השקה, וכשנפלה סיפת מים אח"כ יש לחוש שמא היו קודם המים מיעוט ועתה חוזרים וניעורים עם טומאתם (שיש כאן שני צדדים - שהמים יותר, או שהציר יותר; ולא כמו המהלך הקודם שיש צד שלישי - מחצה על מחצה).

כד. חזיר היונק מוחל פטורה מן הבכורה. אפי' נאמר שהיוולדת 'מרחמח', כצד הפסק שלא נפשט, אין זה אלא ביולדת, כאמור בסוגיה (לרשב"א), ומדמניקה ודאי ילדה ונפטרה מן הבכורה (רש"י ד"ה לעולם פשיטא ליה).

כז. רב וכו' (השלמה) רב סובר שרבר שאין מתכוון אסור. ולגבי ר' יוסי בן המשולם הגמ' (כה.) דנה, שהרי מצינו שפתי' לגזוז מפרה אדומה שערות שקצותיהן השחירו ('ואינו חושש משום גיזה בקדשים, אלמא משום דאין מתכוין לשום גיזה אלא לתקן שר' - רש"י כה. ד"ה גזוז את, וראה להלן); ואמרה כד: א. סובר כרב, דבר שאין מתכוון אסור, ופרה קדש בדקהבית היא, שלא נאסר בגיזה אלא מדרבנן, וכאן התייר, דלא שכיחא. ב. אינו סובר כרב, אלא מתיר דבר שאין מתכוון. [ובין שני התירוצים, נוסף בגרסת שיטה מקובצת (כה.) אות ה) תירוצ נוסף, גם הוא בהנחה שר' בן המשולם אסור כרב דבר שאין מתכוון; וה"ל: "איבעית אימא: כי איתרבי שור - לגיזת זנבו הוא דאיתרבי". כלומר, אף אם איסור גיזה חל על פרה אדומה כקדש מזהב, בבקר אין שייכת גיזה אלא בזנב].

לגבי גזיות שערות מפרה אדומה, ערש"י הג"ל, ועיין מה שהקשו בתוס' (כה.) ד"ה גזוז ומה שפירשו הם. ועיין אהלי שלמה (לרבי שמואל אליקים קור), לביאור שיטת רש"י בפירושו ל"ש, שבת ח"ב ס"ב ב פרק ב סעיף ב, ושם ס"ג פרק ה; שהסביר מדוע אינו פסיקרישה, דסוגיין כלשנא קמא דבהרת (שבת קלג.), ועל דרך מה שפרש"י בנבחים (צא:) ומבא בהערותינו שם ולשבת (כט:); דלשינא קמא דבהרת נדר פסיקרישה - שבו אף ר' שמעון מחייב - הוא שאיראפער להשיג את התכלית ללא עשיית האיסור; לעומת לישנא בתרא, שגדר פסיקרישה הוא בכל אופן שבהכרח ייעשה האיסור (והדברים מבוארים בפורטרוס ובאריכות באהלי שלמה שם ס"ב ב-ג; ע"ש). ועוד שאל באהלי שלמה (שם ג, ה), מדוע אין כאן איסור משום מלאכה שאינה צריכה לגופה, שללשון הנ"ל ר"ש מחייב בכל התורה (מלבד הלכות שבת, כמבואר באהלי שלמה שם ס"ב ג, א) י"ל שהגמ' מבינה שר' יוסי בן המשולם לא היה מתיר אם לא שטובר כר"ש בדבר שאינו מתכוון וכשיטה שר"ש מתיר אף במסקת מן מעל פניו, שגם הוא בכלל אינו מתכוון ולא בכלל משאלצ"ג (ע"י שבת צד). אמנם כאן ר"י בן המשולם מתיר אף בכתחילה; והרי יש אסור בשבחה עכ"פ מדרבנן! וי"ל שהגמ' בשלכ זה קברה שר"י בן המשולם מתיר בזה אף בתחילה; ואפשר שאכן הגמ' בתשובה דר' יוסי מתיר אף במתכוין, מלמדת אותנו דאכן ככהאייגוונא חשיב כמתכוין בכל התורה, מלבד בשבת דפטור משום משאלצ"ג (ע"ש) ור' בס"ד הערותינו לשבת כט: ולפסחים כה: וליומא לד: ולסוכה לג' ולבירי מב. ולנבחים צא:).

שם, וכן מותר לשוחט חולין ביו"ט. "כעו מיניה מרב הונא: כנגדו ביו"ט מהו?" והתיר. בתחילה הגמ' מבינה שהוא מטעם דבר שאין מתכוון (ערש"י ד"ה שאין מתכוין);

"שאינ מתכוין לתלוש, אלא מפנהו ומושכו איך ואיך, ואם נתלש נתלש"; ולכסוף מסיקים שאף לרב, האוסר דבר שאין מתכוון, מותר, שהוא עוקר דבר מגידולו ולאחר יד. מכאן אפשר לומר שזו מסקנת הסוגיה, ושאיך במתכוון מותר. מאידך, אולי לא נדחה המהלך הראשון, למרות דברי רב, ורק רב נצרך לחדש שהוא עוקר בלאחר יד בגלל שיטתו שדבר שאין מתכוון אסור. ובטור (או"ח תצח; ועיין ב"י שם, יב-יג) הביא בזה מחלוקת ראשונים, וזו לשונו: "כתב הרמב"ם ז"ל (הל' יו"ט ג, א): השוחט בהמה ביו"ט מותר לתלוש הצמר לעשות מקום לסכין ובלבד שלא יזיזו ממקומו אלא ישאר הצמר מסובך שם כשאר צמר הצואר, אבל בעוף לא ימרט הנוצה. והרמב"ם ז"ל (דף יח. בהלכותיו) התייר למרוש אף הנוצה. ור"י (ע"י תר"ה והיטו, רא"ש סי' ה) פסק בדברי הרמב"ם ז"ל, אלא שהוסיף אף בתלישת הצמר לאוסר אא"כ אינו מתכוין לתלוש, אבל במתכוין אסור; ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל".

לגבי נוצת העוף, הוזכר כי רמב"ם אסר (הל' יו"ט ג, ג; עיין בפיהמ"ש כאן שהדגיש זאת), כפי העולה מסוגייתנו, דאורחיה היא. אך רמב"ם בהלכות (דף יח.) כתב שמותר לצוד שחיטה ביו"ט, ודבין ולא שאני לן באיסור תלישה בין מחיים לאחר מיתה וניתנה יום טוב לידחות אצל מלאכה זו שהרי עתידה הנוצה ליתלש משום אוכל נפש - אף מחיים מותר" (מלשון ב"י או"ח תצח, יב-ג; וע"ע רא"ש ה).

כה. בעל"מז אסר תערוכתו וכו'. עוד בענייני תערוכות בעל מום בקרבנות, עיין זבחים (עז: באברים; ע"ש-פא. דרם).

ר"ג. צמר בכור בשל חולין וכו'. רבי ירמיה תוקף את דברי רב נחמן במלים חריפות (שהרי ר' חייא בר אבא הסביר אחרת בשם ר' יוחנן): "בכלאי טפשיא, משום דיתבי בארעא דחשוכא אמרי שמעתא דמחשכו! ומצאתי בספר משנת יוסף לרבי יוסף לירימון (על אגדות התלמוד; והובאו דבריו בספר דף על דף): "בלמדנו סוגיא זו ברבים, שאל אחד השומעים: תיקחנן שר' ירמיה יתבטא בצורה כה חריפה נגד רב נחמן לכנותו 'בכלאי טפשיא'...?!". וכתב שם בשם חתנו רבי חיים אלעזר ווייס, שדווקא משום כבודו של רב נחמן א"ר ירמיה ביטוי זה כאשר חלק עליו, וכונתו ר' ירמיה "שאינ חסרונ ח"ו ברב נחמן, כי רק ישיבת בכל גומה לו, שלשכ בין בכלאי טפשיא בארעא דחשוכא, לכן אומר שמעתא דמחשכו, דאילו היה יושב כאן בא"י הוו נהריין מיליה כדבעי".

כו. בכור תם נמסר וכו' חייב ישראל לטפל בו וכו'. בטעמו של דבר, נראה ברש"י (ד"ה ששיניה דקות) ובפירוש רע"ב, שיגדל הבכור עד שלא יהיה תלוי באמו. ורמב"ם כתב בפירושו למשנה (תרנום הרב יוסף קאפו): "לפי שכל מתנות כהונה אסור ליתן לכהנים אלא על דרך הכבוד וההתקבצות לפני ה' בדרך שנושאים התשורות למלכים הגדולים; וכבר בארנו אמרו יתעלה 'קמשה' בשם הגדולה, ולפיכך לא יתן דבר שיש בו עמל ולא טורח אלא דברים מוגמרי הספול". ועי' תפארת ישראל (אות ג).

בכור תם נמסר וכו' חייב ישראל לטפל בו וכו'. פרש"י במשנה (ד"ה לטפל בבכור): בזמן הזה. ע"י בחידושי רש"י ובחידושי הגר"ש שתמהו על דבריו, שבגמ' (ואף בהמשך המשנה) מוכח שהדין אמור גם בזמן הבית, וכן יש ללמוד מטעמיה הדין המובאים בסוגיה; והשאריו בצ"ע. והרב יוסף שלום אלישיב (בהערות) כתב שאין כוונת רש"י למעט את זמן הבית מדין זה; "אלא עיקר כוונת רש"י קאי אסיפא דרישא, דאמר לו כהן בתוך הזמן 'נתנו לך', דזה שייך בזה"ל בתם, שאין לכהן שום השתמשות בו, רק כשיפול בו מום, ונמצא הכהן לוקח על עצמו טרחתו של בכור תמורת מה שנותן אותו לכהן, והוא ככהן המסייע בבית הגרנות". ומדין זה מיעט רש"י בכור בזמן הבית, "ומבואר מרש"י דכל בזמן המקדש, דיש היתר הקרבה מיד, וכן בזה"ל בבעל"מז - לא משכחת לה דיהיה כהן המסייע, וכיון שביקשו הכהן מיד - כל כי האי לא הוה כהן המסייע, דאין מוכרח הכהן לטפל בו". ע"ש.

המסייע בגורו וכו' "לא תחלוץ ולא תמותר". תוס' (ד"ה וכו'): לא מיתה ממש, מדלא תניא לה בסנהדרין (פג.). ולכן השמים רמב"ם (ר"י קורקוס הל' תרומות יב, יח.) וראה הערתנו לסנהדרין (פג.), שיתכן שלדעת רש"י יש בזה חיוב מיתה ממש (מיתה מדרבנן).

כז. טובת הנאה. בבכור ובמתנות (=זרוע ולחיים וקיבה) אסור. ראה בהערות השוליים. ויש להוסיף לגבי מתנות, שמצאנו ברש"י שיש טובת הנאה (חולין קלד. ד"ה ורמינהו!) וי"ל כאחד התירוצים לגבי בכור (שהבאנו בהערות השוליים); או ששם הכוונה שהבעלים רשאי לתת לכהן שירצה, והכהן (או קרובו) יכיר לו טובה על כך (אך ודאי לא שיקבל מעות כדי לתת לו, כאמור). עיין אנצ"ת ערך טובת הנאה (ציון 146 ובסביבתו). ולגבי בכור אנצ"ת בכור בהמה טהורה ציונים 108-114). ונראה בלשון רש"י שהמושג 'טובת הנאה' כולל שתי משמעויות: האחת - שבידו להחליט למי לתת (וממילא ייתכן שהמקבל יחזיק לו טובה על כך, אם כי אין מדובר בנתינת בשכר, כאמור); והשנייה - שבידו לקבל שכר עבור נתינת לקרוב כהן. במשמעות הראשונה נקט רש"י בקידושין (נח. ד"ה ואפילו הוא ישראל: "שאינ לו בכל אלו אלא טובת הנאה שבידו לתת לכל מי שירצה"); ובמשמעות השנייה כתב בסוגייתנו (ד"ה טובת הנאה). והטעם שבקידושין לא פירש כמו בסוגייתנו, ששם המשנה כוללת מתנות כהונה, והרי בהן אסורה קבלת דינר כדי לתת לכבוד הנותן. לעומת זאת, בסוגייתנו מדובר בשכר שמקבל על הנתינה, ולכן כתב רש"י (ד"ה תיתחל) שכאן הברייחא לא כללה מתנות ובכור. פרי חדש (יו"ד טא ס"ק לד);

שער המלך (הל' אישות ה, ו; וע"ש טעם המלך) הנהגות רבי ברוך ייטלס על שער המלך (שם).

תרומת חזקה לראש. כתב **רמב"ם** (הל' תרומות א, א): "התרומות והמעשרות אינן נוהגין מן התורה אלא בארץ ישראל, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ובבאים התקינו שיהיו נוהגות אפילו בארץ שנקרא סמוכה לא"י ורוב ישראל הולכין ולבין שם, והחכמים הראשונים התקינו שיהיו נוהגות אף בארץ מצרים ובארץ עמון ומואב מפני שהם סביבות לא"י". עיין במשנה במסכת ידים (ד, ג); תוס' חולין (ו: ד"ה והתיר). ראה הערתנו לע"ז (נח): לגבי בצרה. ועיין בהרחבה בדרר **אמונה** (דברי חיים קניבסקי על רמב"ם הל' ע"ש עם ביאור ההלכה).

אמוראים נהגו לבטלה בכתחילה ואז מותרת לטמא ולזר. **רש"י** (ד"ה בשילה ברוב). **בתוס'** (ד"ה תרומת) הקשו על **רש"י** ממנחות (סז), שם נאמר שתורת גוי בחול' אינה מרמעת ונאכלת לזרים וכו'. הא דישאל דחול' קדמעת! מכאן הסיקו בתוס' שלא התירו בסוגיין התעורבות לזר אלא לכהן טמא. ובבית יוסף (יו"ד סי' שג) הביא מדברי **רשב"א** בפסקי חלה (שער ד, יא), דהתם שנתערבה חד בחד, שאין רוב (ע"ש עור).

טמאי מת ושרץ לשמואל מותרים באכילה. מפורש ברש"י (ד"ה טומאה יוצאת מגופו). ומש"כ שלח"ה צריכים הערב' שמש, כן נראה מרש"י (ד"ה מהו שיטבול; כז: ד"ה וכן הוא דו"ה טבול ואוכל), כפי שהעירו בתוס' (כז: ד"ה ולית הלכתא). ולפיו נמצא דשולש מחלוקות ברבר נפסק בגמ' לחומרא. אך **בתוס'** כתבו שאפילו טבילה א"צ (וא"כ כדשמואל היא, ואין מחלוקת. ועי' כז: ב"ה וכן הוא). וכ"כ **רמב"י** (דרכי: בהלכותיו). ועי' חידושי הגר"ז.

כז: בכור נאכל תוך שנת חייו הראשונה וכו'. ובהערת השוליים הבאנו ממסכת ר"ה (ו): שהשנה נמנית מן הזמן שנראה להרצאה. **א** אך כתבו **בתוס' בערכין** (יח: ד"ה שנתו) דהני מילי לגבי כל תאחר, אך למניין שנותיו אי אפשר לומר, כן דא"כ לא משכחת לה להא דשעות פוסלות בקדשים (להלן לט: וזבחים כה); שהרי ימי מחוסר הזמן אינם נמנים מעת לעת וכך הניחו שם בתוס', כפי שהעיר שם ר' עקיבא איגר, וכ"כ בשו"ת נוב"ך תניינא יו"ד ז ובשו"ת חת"ס יו"ד שגם, וראה (להלן). אך **בתוס' בר"ה** (ז: ד"ה הא) כתבו שהנזון שם שייך דווקא לסוגייתנו: "דהאי לענין להאכילו בתוך שנתו דצריך, כדאינן פרק עד כמה" (ויש שהבינו שבתוס' בערכין לא דרשו לגבי בכור כלל אלא לגבי שאר קדשים, ואין סתירה בדבריהם - עי' הפלאה שבערכין על ערכין לא: ברש"י). גם **רמב"ן** בהלכות (לה): הביא הסוגיא דר"ה בסתם, ומשמע ששייכת למניין שנה וכנ"ל. וכן מפורש בדברי **רבו הנזכר** בר"ה. וכן הם דברי **תוספי רא"ש** בנה (מז: ורשב"א שם. א"כ כיצד תתורץ קושיית תוס' בערכין? ישנם אחרונים שהצביעו על כך ש**רמב"ם** פסק (הל' מעה"ק א, הל' יא יריג) שהמניין משעה שראוי להרצאה, ושעות פוסלות; ולפיכך כתבו שלדעתו צ"ל שמניין ז' הימים מלידתו ועד שראוי להרצאה הוא מעת לעת, כלומר - משעה לשעה, ולא כהנחת תוס' הנ"ל (אך לא מצאתי שרמב"ם כתב שם שמניין השנה מתחיל מן ההרצאה, ראה להלן). כ"כ רבי אליעזר קרפלס מפרגא בספר **ערכי עלי** (התקעה"; ערכין יח: בתוס'), ורבי חיים רבינוביץ **בהפלאה שבערכין** (וילנא התרס"ה; ערכין יח: בתוס' הנ"ל, ב"ה דהא). וכ"כ **בערוך לגר** בנה (מז: וכתבר **המלך** (הל' מעה"ק שם) ורי"מ חרל"פ **בבית זבול** (א' סי' יט, ה) בדעת ר"מ (שחוס' בערכין הביאו וחקקו עליהם), וכתב בערל"ג שרמב"ם סובר כמותם (עי' מל"מ הל' מעה"ק שם). וכך נקט **בפרי מגדים** (משב"ז יו"ד סו, ג; אך ע"ש בהנהגה; ועע"ש בפתי תשובה ס"ב, ג, שכתב שבפמ"ג במשב"ז או"ח תצח ס"ק ב חזר בו. ובפ"ת שם הביא אחרונים נוספים שאינו מעל"ע, ע"ש). וכ"כ **בערוך השולחן העתיר** (קדשים טז, כז: מעל"ע ומוזנים שעות). וכ"כ **בחזון איש** (פרה סי' א סוף ס"ו) בדעת רמב"ם; אך הוסיף שאין כן פשט הסוגיות, והביא הקושיה מדרשת ר' אפטוריק (וזבחים יב:): "כתיב 'והיה שבעת ימים תחת אמו', הא לילה חזי; וכתיב 'ומיום השמיני והלאה ירצה', הא לילה לא חזי! - הא כיצד? לילה לקדושה, ויום להרצאה", אלמא אין מניין מעל"ע! קושיה זו תירצו **בערוך לגר** (נדה מז, ו) ומלשון נצטט) **ובבית זבול** (הנ"ל), "דהיי קדיין, מדכתיב 'שבעת ימים' דהיינו שבע פעמים מעל"ע - א"כ אם למשל נולד בתחלת הלילה של מוצאי שבת משמע שנעשה ראוי בליל מוצ"ש אחרת; וכתיב 'ומיום השמיני', משמע שאין ראוי עד יום ראשון בבקר, מדכתיב 'ומיום השמיני' ולא כתיב 'ומאז והלאה ירצה'; ולכן דורש 'הא כיצד? לילה לקידוש ויום להרצאה'. אך **בישועות מלכו** רבי ישראל יהושע טרונק מקוטנא (על רמב"ם הל' יב, בנדרס צוין הלכה ח) כתב על דברי רמב"ם בתוס' בערכין: "מבן שמונת ימים - אבל הד' ימים א"צ מעת לעת לשעות, ואם נולד לסוף יום א' מותר להקריב ביום א' בבוקר". וכ"כ בהר **המוריה** (על הלכה יג שם), ע"ש, וכך צידד בשו"ת **נועם ביהודה** (תניינא יו"ד סי' ז) בתשובה מן המחבר, ע"ש. **בערוך השולחן העתיר** (שם) ציין לדברי רש"י במסכת שבת (קלו). כראיה שאין מונים משעה לשעה, וז"ל ערוה"ש: "משמע ג"כ א"צ מעל"ע ע"ש, וי"ל הטעם, דווקא בסוף השנה מונים שעות ולא בתחלת לידתו, דכיום לידתו אמרין מקצת היום ככולו" (והניח בצ"ע). וזו לשון הגמ' שם: "רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע איקלעו לבי בריה דרב אידי בר אבין, ועביד להו עיגלא תילתא ביממא דשבעה; ואמרי ליה: אי איתרחיתו ליה עד לאורתא - הוה אכלין מיניה", וברש"י שם: "איתרחיתו - מלשחשחו עד אורתא, שהוא ליל שמיני". אלמא בימי עולם תלוי ולא מעת לעת! ולכאורה, קושיה זו אפשר ליישב כפי שיישבו בערל"ג ובבית זבול את קודמתה, שהמעשה כך היה, שהעגל

נולד בערב, ולכן שבעת ימיו מעל"ע קלים בערב. **ובבית זבול** (שם) כתב, שהדבר עצמו שנוי במחלוקת בין בעלי התוס' עצמם - שכן בתוס' אחר בערכין (לא). ד"ה מיום) הביא שיטת **רבו אלחנן** שהדווקא בבתי עיר חומה בעיני מעל"ע דשעות, דגלי קרא, ולא בשאר העניינים - ובכללם שבעת ימי ההרצאה. ובתוס' בערכין הנדון לעיל (יח: ה) הרב שמואל ב"ר אלחנן הוא שמקשה על שיטת 'יש מפרשים', וקושייתו מבוססת על שיטת אביו. אך דעת תוס' עצמם ד"ה הוא דהין בכולהו בעיני מעת לעת לשעות, דילפינן 'שנה' 'שנה' מבתי עיר חומה; ולפ"ז גם שבעת ימי ההרצאה הם משעה לשעה, ולא כהנחתו של הרב שמואל ב"ר אלחנן.

ב ונדעת **רש"י** בבידן זה. רש"י ב"ה לא פירש לאיזה עניין מונים מאז שנראה להרצאה. ואם נאמר שסובר כרבנו הנזכר וראשונים רבים שלא חילקו, הרי שיש לומר כן בסוגייתנו. ואם נאמר את דין שעות בקדשים (הנזכר להלן לט: ע"ש), נצטרך לומר שרש"י סובר כרמב"ם לפי האחרונים הנ"ל, שגם ז' הימים נמנים מעת לעת. אלא שבסוגייה להלן (כח), לגבי עיכוב בכור בעל מום מלהישחט, כתב רש"י: "כל י"ב חדש - עד שיהיו לו שנים עשר חדש משנולד" (וכן לשון רבנו עובדיה מברסגורא בפירושו למשנה, ועי' תפא"י אות ה). עיין רש"י על דבריו אלו. אמנם **בשטמ"ק** (שם אות יד) הגיה ברש"י "משנולד המום", ופירש **במנחת אברהם** שמדובר שנולד בו המום תוך שמונה ימים ללידתו, ומונים לו מלידת המום. ועיין מה שזר בגרסת שטמ"ק רבי חיים פישל אפשטיין בשו"ת **תשובה שלמה** (נטס) לואיס, התש"א; ח"ב, יו"ד סי' יב, ע"ש שהאריך בסוגייתנו) לאור דברי מהרי"ט אלגזי (אות כה). ולבסוף ביאר שם את דברי רש"י לפי גרסת הספרים, "שנים עשר חדש משנולד", ש"אפשר לומר בכונת רש"י דאין פונתו לאפוקי דלא מגינן משעת הרצאה, אלא כדי שלא נטעה לומר דהא דקאמר 'נולד' לו מום בתוך שנתו רשאי לקיימו כל שנים עשר חדש' דהיינו עוד שנים עשר חדש מיום שנולד המום, לכן כתב רש"י דהנך שנים עשר חדש דקאמר היינו משנולד; אבל לא נחית למעט דלא מתבן משעת הרצאה". ע"ש שכתב עוד חרץ בדברי רש"י בגרסת הספרים "באופן יותר מורחב" לאור שיטת רש"י ותוס' (בר"ה ז). ורמב"ם, שלנולד תם ונעשה בעל מום מונים משעה שנראה להרצאה. וכתב שם, ש"בזמן הזה, דגם בכור תם אינו ראוי להקריב - מסתברא דאין מונים משעת הרצאה כי אם משעה שנולד, דכיון דאינא מילתא דלא נפל הוא אם כן אם הומם וראוי לאכילה מונין לו שנה משעה שנולד" ובסוגיה להלן (כח). מדובר בכבור בזמן הזה. וציין לברכי יוסף (יו"ד סי' שו סק"ד, ע"ש). ועוד תירץ שם, לקלקל בין הנידון בר"ה - לעניין תחילת זמן אכילתו (והיא - משנראה להרצאה), ובין הנידון בסוגיה כאן בסמוך, שהיא לעניין סוף שנתו, שנמנית שנה מיום ליום מאז שנולד. וע"ש עור.

ג בעניין **שאר הקרבנות**. גם זה נתון במחלוקת בין תוס' בערכין ובין שיטת **יש"מפרשים** שהביאו שם. **בהפלאה שבערכין** (שם לא: ברש"י, בסוגריים) נקט כמסקנת תוס' בערכין, "דבקדשים מניין משעה שנולד". אך בספר **ערכי עלי** (שם) כתב שמדברי **רש"י** שם (ד"ה נולדו לו), שהסביר את דבר ר' אבא בר ממל (שם) בכבור (וצ"ל שמדובר בבעל מום שכלו לו קדשים, ע"פ הסוגיה בר"ה וכאמור לעיל) ולא הסביר בקדשים, מדוקדק שגם בשאר קדשים מונים משעת הרצאה (לדברי רש"י שם כחזור בס"ד בהמשך). מאידך גיסא, מצאנו בימא (סה:סו-), לגבי שעירייה"כ שהתכפר הציבור באחר, האם יוכשר ליוה"כ הבא, שלפי שיטת רבי (ערכין לא). ששנה נמנית 365 יום כשנת חמה, ייתכן שביה"כ הבא סו"ם עברה שנתו, ומפרש"י (שם סו. ד"ה ואם נתעברה): "כגון שהקדישו ביום שמיני ללידתו, עבר יוה"כ בשנה פשוטה, וכי מסי יום הכפורים הבא אכתי לא מלו ליה שס"ה ימים, אלא שס"ד". מפורש בדברי רש"י שהשנה נמנית מעת הלידה (וכפירושו בערכין לגבי בכור). והעיר בזה בהנחת **הב"ח** שם (אות ד), שאף שבמס' ר"ה קחשבים שנה של בכור רק מיום שנראה להרצאה - "שאני בכור, דאינו ראוי לאכול כלל, רק להרצאה, כשהוא תם, ע"כ לא חשבינן ליה משעה שנולד; אבל בסתם בהמה - אע"פ שהוקדש אח"כ - מ"מ חשבינן שנתו מיד משעה שנולד". והנה בדבריו זכינו גם לקצרת ההבדל בין בכור ובין שאר הקדשים; ובדבריו נמצא גם הסבר שלרש"י החילוק הוא בין בכור ובין שאר הקדשים ולעניין מניין שנה להכשרו (לא כתוס' בערכין שהוא בין כל תאחר' ובין מניין שנתו, וגם לא כ"מ שם חזק, שאין כל חילוק בזה). והביא דבריו בחידושי **בן יאיר** שם ותמך בהם. וראה להלן עוד ביחס לרש"י בימא, וביחס לרמב"ם.

ד ובפסחים כתב **רש"י** (סב:), ביחס לפסח שעברה שנתו: "שעברה שנתו - שנולד אשתקד קודם ראש חודש ניסן...". ולמה צ"ל שנולד לפני ר"ח ניסן? (השווה לשון מאירי שם: "כגון שנולד אשתקד קודם ארבעה עשר"). **כתבר המלך** (הל' מעה"ק א, יא-יב) דן בדברי רש"י אלו והציע שני הסברים, והשני שביניהם שייך לענייננו; וזה קיצורם: **(א)** הנה הדיון בגמ' בפסחים הוא בשיטת ר"א, והוא סובר בתוספתא במס' פרה (סוף פרק א, עם הגהות הגר"א) שפסח אינו כשר לכתחילה אלא מיום שלוששים; ולזה כיוון רש"י "שנולד קודם ר"ח ניסן והפרישו לשם פסח - כלומר נולד כשבוועיים לפני ר"ח (כמו 'פרוס', עי' להלן נח). וכך היה כשר לפסח לכתחילה. **(ב)** רש"י סובר כיש"מפרשים שבתוס' בערכין, ולכן - אם ננקוט כשיטת רבי ששנה הפוסלת היא 365 יום, ומונים אותה משעה שנראה להרצאה - בשנה פשוטה נצטרך לומר שנולד לפני ר"ח ניסן אשתקד. שאם נולד בר"ח ניסן, נראה להרצאה כ"ח בניסן אשתקד, ושנתו החלה מאז ותחתיים ב"ח בניסן שנה זו. ולכן צ"ל שנולד ימים אחדים לפני ר"ח ניסן. אח"כ נדרש בכתר המלך לדברי רש"י בימא הנ"ל, והביא אותם עם הגהות הב"ח, ודחה דברי הב"ח בטענה שא"צ לחפש "סבכרא בלא ראייה" שיטה המחלקת בין בכור ובין שאר הקדשים, אלא

בשנה' בעינו שנה' שלמה שיהיה ראוי לאכילה, או לא? וע"פ האמור, נראה שיש מקום לומר שגם רמב"ם נוקט שיטה זו. וראה לעיל בדעת רש"י ולפי הגהות ה"ב"ח (את רש"י בפסחים יסביר כמו ההסבר הראשון שפתיב בכתר המלך, או כמו רא"מ הורוויץ).

ולא נכנסנו כאן לדיון האם המצווה לאכול בכור בעל-מום תוך שנתו היא מן התורה או מדרבנן (עיין מהר"ט אלגזי אות כב, כד-כה; כתב שרש"י הוא מדרבנן. וע"פ טורי אבן ר"ה ו-ה' הניחא. וע"פ בערוב"ג).

כח. בזמן הזה בכור תם ישהה. מלשון **מרומי שדה** (במשנה, כו:): **"רש"י** פירש בכהן, כמשמעות 'רשאי לקיימו' שהוא רשות. אבל **רמב"ה** (כו:): **"פי' בבעלים, ופי' רשאי לקיימו"** שמחויב לקיימו ואינו רשאי לשוחטו, משא"כ לאחר זמן אם אין שם כהן אינו מחויב בטיפולו, אלא שוחטו. והוסף רמב"ה: **"ואם לא נמצא כהן גם אחר שחיטה - יקברנו"**. עכ"ל. היכן דייק הנצי"ב מרש"י? בפירוש **מלאכת שלמה** למשניות (ד, ב) פירש יותר, שעל הברייתא פירש רש"י (ד"ה אינו רשאי) דשמא אם ביד ישראל הוי האי בכור לא משבח כהן למיחבי ליה וכו', אבל על המשנה לא פירש כלום, ומשמע דפשוטא דמתניתין שהבכור ביד כהן. **בתוס'** (ד"ה מפני) ג"כ פירשו שביד כהן הוא. ומ"מ מדברי רש"י עולה שדין זה שייך גם כשהוא ביד ישראל.

כח: הדין וטעה וכו' עשוי וישלם, לרבנן ש'נרמ' פטור כשבידו לקח או טימא. כך ע"פ סוגייתנו, **"ליטא תנן סתמא כד' מאיר, דבדאין דינא גרמזי? א"ר אליעזר אמר רב: כנון שנשא ונתן ביד"**. אמנם בסנהדרין (לג): **"הקשו מן המשנה שם, שבטעות בדיני ממונות הדין כשל, ורב חסדא העמיד משנתנו בשנשא ונתן ביד. אך במעשה דרבי טרפון 'האכילה לכלבים' לא בידיו האכיל, שא"כ חייב כמזיק אף שטעה בדבר משנה (ע"פ רש"י ד"ה ותיפוק ליה, ושם ד"ה לאו כלום עבדת ותר"ה השתא), וכפי שפתיב בספר ההשלמה (סנהדרין שם - ד, ב) בדעת רש"י. וכתבו בתוס' (שם ד"ה השתא) שהסוגיה שם כרבנן דפטרי בדינא גרמזי, אך לר"מ חייב אף השומע בדבר משנה (לשיטת רש"י לגבי גרמי, ראה הערתנו לב"כ צח). ובטעות בשיקול הדעת, חייב (דין שאינו מומחה), ואם לא נו"ב בידיו סוגייתנו תולה זאת בדין גרמי. ובסוגיה בסנהדרין מתברר שהטעות בשיקול הדעת לרב ששת בכל אופן דינו כיום וישלם, ולרב חסדא רק בנו"ב בידיו, אחרת הדין חוזר. וראה הערתנו לסנהדרין.**

ל. החשוד על שמיטה או על מע"ש חשוד על טומאת חולין. כתבתי 'או', לפי **תפארת ישראל** (אות נב).

שם. החשוד על שמיטה או על מע"ש חשוד על טומאת חולין דרבנן וכו'. "אדאורייתא לא חשיד". אמנם לפי רבי שביעית בזה"ל דרבנן (נישין לו). וגם במעשרות יש הרבה שהם מדרבנן ויש שיטה שבה"ל הכל דרבנן (עי' יבמות פא), כפי שהעיר **ביפה עיניים** (עי' ציוני); אך לכאורה י"ל דאכתי שביעית ומעשרות עיקרן מן התורה ולכן חמירי להו, משא"כ טהרת חולין שאין לה יסוד מן התורה.

ל: קבלת חבורת. לסיכום מפורט של כל נושא החבורות וקבלתה, עיי' **אנציקלופדיה תלמודית**, ערך חבר (כרך ב).

ב"ה: בטהרת משקין ובגדים מוחזק לחבר אחרי 80 יום. לשון **רמב"ם** (הל' מטמאי משכב ומושב ב): **"ראינוהו שנוהג בצנעה בתוך ביתו - מקבלין אותו ואח"כ מלמדיו אותו עסקי טומאה וטהרה; ואם לא ראינוהו שנוהג בצנעה בביתו מלמדיו אותו ואחר כך מקבלין אותו... כשמקבלין אותו חוששין לו כל שלשים יום עד שיקדם ויהיה רגיל בטהרות, ואחר שלשים יום משיקבל דברי חבירות הרי בגדיו טהורין וכל אוכליו ומשקיו טהורין ונאמן על כל הטהרות כאשר כל החברים ואף על פי שאינו ת"ח". מכאן שמחלוקת ב"ש וב"ה שבסוגייתנו נאמרה ביחס למשך החקוקה חבר אחרי שקיבלו אותו. אך עיי' לשון **רש"י** (ד"ה עד כמה; שטמ"ק כ): **"עד כמה יקבל עליו דברי חבירות שנקבלנו לאלתר ונחזיקנו בחבר"**. וממה שפתיב **"לאלתר"** שמעט שכוונתו שמחלוקת ב"ש וב"ה שייכת למתן שאלו לפני כן, שאם ראינוהו נוהג בצנעה מקבלים אותו ואח"כ מלמדים אותו (לת"ק), והדר מפרש כמה ראינוהו נוהג בצנעה כדי שנקבלנו לאלתר. לשונו של **רבנו גרשום** (כמה חזינון ליה דאיזודה בטהרה דמקבלין ליה בנאמן על הטהרות) קצת משמע כפירוש זה. אך בהמשך כתב **רש"י** (ד"ה הוה ליה): **"לישנא אחרינא: עד כמה מקבלין אותו - דאמרן לעיל אם נהג מתחלה בצניעא בתוך ביתו מקבלין אותו מיד, ועד כמה ינהג מתחלה שנקבלנו מיד?"** והוה ממש מה שפתיבנו לעיל; וא"כ פירושו הראשון של **רש"י** אינו זה אלא, כנראה, כרמב"ם. ואכן, **בהערות הרב יוסף שלום אלישיב** כתוב כזו הלשון: **"רש"י ד"ה למשקין ל' יום שאם קיבל עליו דברי חבירות עד ל' יום וכו' אין כוונת הרש"י שמתחלה קיבל רק ל' יום או בכסות ל"ב חדש; דאינו מן ההגיון שאם קיבל חבירות לזמן מוגבל שח"ב יקרא; אלא כוונתו שקיבל עולמית, אלא שאנו ראינו אותו נוהג כן ל' יום וכו', והיינו שנוהג כל דיני חבירות, לאחר שעמד בזה מה דיני חבר ומה המעשה שיעשה. ופי' שני פירשי' שראינוהו נוהג בצניעא מה שידע מעצמו, אע"פ שלא נהג כל דיני חבר, שלא ידע מזה אלא מה שידע נהג בצניעא - מקבלין אותו מיד אם נהג כן ל' יום וכו'".****

לשמו החורבן נהגו הכהנים שלא לסמוך על ת"ח. לאור לשונו של רבי יוסי "נהגו כהנים סילסול בעצמן שאין מוקדין את הטהרות לכל אדם" דייק **רמב"ם** בהלכות (לש. ברייתו) דהני מילי לטהרות, אבל בכל מילי - כאנא שאול קיימא לו, דאמר תלמיד חכם אינו צריך לקבל, אלא ססתמא נאמן לכל מילי ואף אחרים מקבלין בפניו".

לחלק בתוס' בערכין בין דין ב'ל' תאחר ובין מניין שנים של הבהמה (אמנם רש"י ביומא הבין שכוונת הב"ח ממש לחילוק של תוס' בערכין). וכוחה שלפ"ז אין קשים בדבריו ביומא: **"וא"כ ניהא דברי רש"י, דהתם לענין שנתו מניין משעה שנולד, אבל לענין בל' תאחר שוה הקדשים בדבור (אולי צ"ל: לבכור; ימ"מ) למנות משעה שראוי להרצאה"**. אך אין זה מסתדר עם המתבאר בדברי רש"י בפסחים: **"אבל מ"מ זה חזינון דרש"י ז"ל יסבור דמונין משעה שנולד, ולא כדברי היש'מפרש, וא"כ תשאר הקושיא לדוכתה, מ"מ אמר קודם ר"ח?!"** ומסיק בכתר המלך, שברש"י ביומא יש ט"ס בעל כרחנו (שכן אם נולד ביום ב' בתשרי והוקדש בשמיני בעריוה"כ + 364 ימי שנה פשוטה - נמצא שביוה"כ הבא הוא לכל היותר ביומא ה-368, ע"י רש"י שבימא שהקשה זאת, ובשיח יצחק שם כתב **"נראה שצ"ל שס"ב..."**, וצייין ללזית חזן לרבי אפרים הקשר שכתב לקיים הגרסה, שיש שנים של 365 יום, ע"ש). וא"כ נצרכנו להניח בדברי רש"י, ובמקום שס"ד נהיה שני", ונסביר בדבריו כמו יש'מפרשם: **"ועל כן ג"ל דצ"ל דבי מטי ויה"כ לא הוי רק שני", דס"ל לרש"י ז"ל אפא, כמו היש'מפרש, דאחרי השמונה ימים - משקדשי - תתחיל השנה, וא"כ הוה שני"ד ביוה"כ, כיון דשנה הוא מעל"ע משעה נמנהר השמונה ימים, ושפיר דברי רש"י שם במס' פסחים דחשבינו משעה שנתא להרצאה, כמבואר" (תוספת ביאור: אי נקטינו דשמונת ימי הרצאה נמנים מעל"ע, והוקדש אז והיה זה עריוה"כ, מאז התחיל מניין השנה והסתיימו שני"ד ימים בעריוה"כ אחריו, וכשנכנס יוה"כ מצאנו שעברו עליו 364 יום והוא ביומא ה-365). הסבר אחר לרש"י בפסחים כתב **רא"מ הורוויץ** שם, וז"ל: **"נקט מילתא דפסיקא לכ"ע, דבר"ח משכחת לה שיהיו ראוי בערב הפסח בשנה חסירה שאין בה רק ארבעה מעוברין, אליבא דרבי, ע"י ביומא ס"ה"**. וזה החשוב: השנה החולפת מנתה 362 יום (כשמואל בערכין ט: ע"ש), ואם נולד ב"ח ניסן אשתקד, השתא צריך להשלים עוד 18 יום לרבי, ונמצא שבער"פ מסיים 365 יום, ואם נולד אחה"צ עדיין כשר לקרבן פסח עד אותה שעה. וראה עוד להלן.**

ה' עוד קשה, מערכין (לא:), **"וא"ר אבא בר ממל: נולדו לו שני טלאים, אחד בחמשה עשר של אדר הראשון ואחד באדר השני - זה שנולד באדר השני כיון שהגיע יום אחד באדר של שנה הבאה עלתה לו שנה; זה שנולד לו בחמשה עשר באדר הראשון לא עלתה לו שנה עד חמשה עשר באדר של שנה הבאה"**. אלא מונים מיום הלידה! וקשה לומר דבכבור שנולד במזמון מייר, דהא **פרש"י**: **"נולדו לו שני טלאים - והם בכבורו ומוזהר להקריב בתוך שנתו, דכתיב (דברים טו, כ) 'תאכלנו שנה בשנה'; למימרא דבכבור תם בזמן המקדש מיירי! בתחילה סברתי לדחוק ששם התעלם ר' אבא בר ממל ממניין שבעת ימי ההרצאה, כי לא בא להשמיטנו דין ימים בודדים אלא דין קרימה בלילי שנה מעוברת, ותוספת 2 הימים הללו עלולה לשטש את המסר. אח"כ מצאתי בתלמוד המבואר מהדורות **שוטנשטיין** (שם, הערה 21) שהציעו לבאר ש'נולדו' לאו דווקא, אלא נראו אז להרצאה. ובערכי עלי תירץ (ערכין שם ברש"י; ובעין זה **בהפלאה שבערכין** שם), שמדובר בדברי רש"י בכבור בעל מום וכשדוע שכלו חדשי, שאז מונים לו מן הלידה (והקשה בערכי עלי: ומי הכריחו לרש"י להסביר כן, ולא בשאר הקדשים הבאים בני שנתם? אלא מכאן שאף לשאר הקדשים אין מונים מן הלידה אלא משעת הרצאה). וכפי שהוזכרנו, יש בזה דוחק בלשון רש"י שם. וכבר כתבנו בשם שו"ת **תשובה שלמה** וע"פ **הרב חיד"א**, שבכבור בזה"ל, שמראש אינו עומד להקריבה, אפי' נולד תם ואח"כ הוקם מונים לו משעה שנולד. ויש לתרץ עוד: זו מחלוקת אמוראים. מצאנו בירושלמי (שקלים ה. פרק ג סוף הלכה א; ר"ה פ"א סוף ה"א; ועי' תוס' ר"ה ו: ד"ה שנה ור' הערתנו שם) שלכבור מונים מעת הלידה, וא"כ הירושלמי חולק על הסוגיה בבבלי ר"ה (ומתאים לתוס' בערכין), עיי' שם ביפה עיניים (ובתשובה שלמה הנ"ל כתב דאפשר דלא פליגי, ע"פ תירוצו האחרון הנ"ל, וע"ש). בערכין (לא: לגבי שנה מעוברת) הוא מאמר של ר' אבא בר ממל, מאמוראי אי', וכשיטת הירושלמי: לעומת הסוגיה בר"ה, שהיא לדברי אבאי ורב אחא בר יעקב, אמוראי בבלי. וכ"כ **בהפלאה שבערכין** (ערכין שם). ובמרומי **שדה** (לעיל כו:): כתב שהגמ' בר"ה כשיש רב יהודה בשם רב שדורש בסוגייתנו **"שנה בשנה"** וזוהו נפקא נמי שמונים לכבור תם משנראה להרצאה; ותנא דבי רבי סובר בירושלמי שהמניין מעת הלידה.**

ו' בדעת **רמב"ם** בנדון זה - מניין שנות שאר הקדשים - כבר כתבנו **שבערכי עלי** (שם יח: בתוס') ו**בהפלאה שבערכין** (שם, בר"ה דהא) הבינו שמונים משנראה להרצאה. והערנו שאין הדבר מפורש בלשון רמב"ם, ואדרבה, מסתימת לשונו (**"הקטנים הם מכן שמתן ימים עד שנה תמימה מיום ליום..."**) אפשר להבין שמחילת מן הלידה, מלבד בכור, שפסק רמב"ם בהל' בכורות (א, ח) ע"פ הגמ' בר"ה (ו:): ששנתו נמנית משנראה להרצאה (ושם הוא לעניין אכילתו, בפשטות שלא בתוס' בערכין שרק ל'ל' תאחר). ואכן כן כתב רבי חיים מורדכי וולד **בחידושי בן יאיר** (יומא טו). שלדעת רמב"ם מונים לקדשים מן הלידה. וכן יוצא מן הדוגמה שנקטו ר"י **קורקוס ובכפף משנה** לדיון 'שעות פוסלות בקדשים' (שם הלכה יג): **"ואשמועינן הכא דלא יתימא מיום ליום הוא דבעינו ולא משעה לשעה, אלא אף משעה לשעה, שאם נולד בבית ב"ד ב' ימים שעות ושחטו לשנה הבאה ב"ד בבית ב' ימים שעות אסור לזרוק דמו בעשירות, שכבר עברה שנתו"**. וכן דעת רבי יצחק שור **בבית' כה שור** (קולומיה דחזרמ"ה; סי' ב ד"ה סבוני, דף ב עמודה ה); וכן שאל אמרו למנות להרצאה אלא לבכור, אך לשאר קרבנות מונים מיום לידתם. ונראה שגם שיטת **רבנו חננאל** (ר"ה ו: כן היא - לחלק בין בכור ובין שאר הקדשים, שפירש מדוע שואלת הגמ' בבכור: **"כיון דכתיב 'לפני ה' אליהם תאכלנו שנה**

לא. וכן נהג רב יוסף שלא הלך אל רב הונא בר חיאיא. הו' קלדו' אמנם) למעשה זה מצאנו באגרת רב שריא גאון (מהדורות לזון עמ' 86): "ושמענו מן רבוותא דילנא דהנהו שני דבתו רב יהודה, דלך קביל רבה ראשונא, מלך רב הונא בר חיאיא בפומבדיתא, והוה ליה התם [בית] מדרש גדול. וכד שכיב ואצטרך ליה מלתא לרבה למהוי רישא, קביל עליה ראשונא כי היכי דלא תבטל תורה במתיבתא בפומבדיתא...". לפי המתואר שם (ובעמוד הקודם שם), רב יהודה (שהיה ראש הישיבה בפומבדיתא) נפטר בשנת ד'נ"ב, ותלמידיו המובהקים, רבה ורב יוסף, השילו איש על רעהו את ראשות הישיבה (עי' ברכות סד. והוריות יד.). ותקופה מסוימת לא היה ראש ישיבה בפומבדיתא ורבה הלך ללמוד אצל רב חסדא בסורא, ורב הונא בר חיאיא לימד בפומבדיתא. ונמצא שבסוגיותנו מתברר מדוע לא מינוהו באופן רשמי לראש הישיבה. אחרי פטירתו נאלץ רבה לישול את ההנהגה בפומבדיתא שלא תיבטל שם תורה.

יחיד מומחה רואה בכורות חוז משל' וכו'. ובהערת השוליים כיו"ב בענייני ראיתי נעשים, התרת נדרים ועוד, וכמוכא מקצת מזה בסוגיותנו. לגבי הכלל בזה כתב בפירושו ר"ש למשנה בנעשים (ב, ה): "ושמא יש לחלק בין היכא דאיתחזיק איסורא להיכא דלא איתחזיק איסורא, כדאשכחן בריש האשה רבה (יבמות פח). דמחלק גבי עד אחד נאמן באיסורין; דצורבא מרבנן חזי לנפשיה היכא דלא איתחזיק איסורא, אבל היכא דאיתחזיק איסורא לא". ובתפארת ישראל (נעשים שם בעז אה"ט) כתב שאין הטעם שווה בין כל הגידולים, והתקשה ביחס להתרת בכור (עי' גם כאן בתוס' ד"ה דהא חזו): "בשלמא נעשים - רחמנא אפקי' דכתיב 'והנבא אליהם' משמע אחר; ונדר נמי, הלא כתיב 'לא יחל' וק אחרים מחליו לו. ולפיכך הנך תרתי לאו משום חשדא אסורא להאדם עצמו, רק משום גזירה". אלא ראיית מום בכור מ"ש אסור בשל עצמו, ומ"ש משאך הוראת אסור והיתר, וליכא מאן דחש מלהורות לעצמו בביתו דינא אסור והיתר, ולא חיישנו לחשדא? (וכתב, דמשלם בהטלת מום בבכור, הכהנים חשודים (הלך לה), וכן בגרימתו (לד.); אבל היאך נחשינו שיתיר לשחוט הבכור בלי מום, שהוא איסור כרת לשחוט קדשים בחזן, וגם באכילתו עבר על כל כזית וכזית? ואת"ל היא הנותנת, מ"ש בהא איסור כרת החמירו בו טובא, טפי מבשאר הוראת אסור והיתר - ליתא, דהרי גם נדה יש בה איסור כרת, ואפ"ה נאמן בעל דראות ולהורות בכתמי אשתו [כתוס'] נדה ד"ב ב"ן ותרין, דהתרת בכור שאני: ונ"ל דאפ"ה, כיון דשרתחו מרובה, קשה עליו לטפל בל ימי חייו - חיישנו שיורה בודמי, במלתא דחליא בסכר, 'ומקלו יגיד לו' - מיקל לו יגיד לו (עי' פסחים נב, ימ"מ). ודמי להא דאמרין [כתובות ק"ה ב]: לא לידן אינש למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה, דמאן דרחים ליה לא מצי חזיא ליה חובא, ולמאן דסני ליה לא מצי חזי ליה זכותא". וכתב שמטעם זה לא קיבלו את עדותו של רבי זכריה בן הקצב על אשתו [כתובות כז:]. וע"ע בשו"ת חוות יאיר (סי' קכב) שהאריך ודן גם ביחס לשנים (הגידולים בעיקר ביבמות כה:). מעט מדבריו (גם בעקבות דברי תוס' גיטין סז. ד"ה דיבורא ויבמות כה: ד"ה לא חשו, המחלקים בין דיבור ובין דיבור שיעידו נגמר הכרח): "נמצא למדין לפי דברי הר"ש כלל נאמנות וחשדות: היכא דבדיבוריה לא עבדי מעשה - אפילו שנים חשודים, כנס"פ האומר התקבל: 'כשר, ולא תהי כזאת בישראל', וכמ"ש התוס' שם בד"ה דיבורא אמרי. ונראה דע"כ לא הכשירה תורה עד מפי עד, ודוק". היכא דבדיבוריה נעשה מעשה - לא חשידי תרי, כגון מיאנה או שחלצה בפניו וכל כה"ג, ועדים חתומים על שדה מקח לא חשו חכמים לדבר זה. ומ"מ אמרו חכמים 'הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו', ככש"פ ולא שריפות דף מ"ד, ונראה דאיסור גמור הוא, שהרי מקשי שם על רבה בר בר חנה, וכ"כ התוס' ספ"ב דיבמות".

יחיד מומחה רואה וכו' הקדשו יכול לבקש התרת נדרים. ומעשר בהמה יכול היה להטיל מומים בכל העדר. בסוגיותנו נקשרה מחלוקת אחרונים מעניינת - בשאלה האם אפשר להישאל (לעשות התרת נדרים) על מעשר בהמה, כמו שאפשר להישאל על הקדש ועל תרומה? לדעת בעל שאנא אריה בסורי אבן (ר"ה כה:). מועילה שאלה "ככל הקדשים הקדושים בפה"; אך לדעת בעל מנחת חינוך (מצווה שם) אין מועילה, שאין קדושת המעשר עליה דיבורא אלא ע"פ מעשה המניין, שעבר עשירי (ואף ה-9 וה-11) שעשויים להתקדש ע"פ טעות פיו של הבועלים, אין בהם שאלה, כמו שאין שאלה בתמורה בה"ל נדרים לרמב"ם ד, ז). בספר דף על הדף (כאן) הביא, שבספר נחלת יעקב יהושע רבי י"י פרומאן (ירושלים) ה"שט"ס; ס"פ בקהתי, ויקרא כז, (כ) הקשה מסוגיותנו על בעל סורי אבן, שאם מועילה שאלה במעשר בהמה, מדוע הגמ' בסוגיו, בעניין מעשר בהמה, נסתה מטעם זה שנקטה ביחס לקדשים? אך אדרבה - מכאן ראיה לטו"א! - "ואפשר ליישב, ולבאורה קשה: בשלמא 'ורואה את קדשו דאי בעי מתשיל', יש השתא הבירה ל"לך לחכם לישראל, וכן 'ונשאל על שהותיו דהא חזי ליה עתה כימי סומא'תו; אבל 'ורואה את מעשרותיו דאי בעי היה מקודם שדי ביה מומא' - זה לבאורה חשיב כמו 'מנו למפרע'! - וצ"ל רכיון דמועיל שאלה - שפיר הוי 'מנו דהשתא', דיוכל השתא לשאל וישידי מומא בכולי עדריה ויעשר השתא מעשר בהמה". וכ"כ הרב שלמה הכהן מקווימני (במכתבו בראש ספר זרע אברהם לר"א לופטביר, ורשה ה'תר"פ; ומובא בספר דף על הדף כאן. ע"ש). והביא עוד בספר נחלת יעקב יהושע (שם), ומובא בספר דף על הדף (הר"ה) שהרב האד"ת פלפל בנשאל שאלה במעשר בהמה (בלי להוכיח את מחלוקת האחרונים) בקובץ יגידל תורה בשנת ה'תרמ"ה, וכתב שע"פ הנאמר להלן (נט. לפי "הפירוש הפשוט") שלרבי יוסי ב"ר יהודה הוקש מעשר בהמה למעשר דגן שמועיל לתרום במחשבה,

"ולשיטת המאירי (עי' שבת קכז:) היכי דמועיל במחשבה אז מועיל שאלה; אבל לרבנן דחולקים על ר"ב בר"י וס"ל דאין מועיל מחשבה במעשר בהמה - שוב אין מועיל שאלה במעשר בהמה" (עי' מהאדר"ת כנראה, ולא ראיתי במקורו). וכתב לפ"ז (הרב פרומאן) שסוגיותנו (דהכא) "איתא כרבנן דאין מועיל שאלה במעשר בהמה" (והיינו להבנה הפשוטה, כפי שהקשה, ולא כפי שתיירז קודם לכן).

לא: "לא תפדה" בכור אך משנתן לכהן נמכר בבית וכו'. אופן הדרשה התבאר בדברי רש"י (ד"ה לא תפדה). ובהערת השוליים הבאנו מן המשנה במעשר שני (א, ב) וזמן הסוגיה בתמורה (ז, ח), שהבכור בבית הכהן "נמכר חי". וגם בסוגיותנו מוזכר פרט זה (והוא בניגוד למעשר בהמה, כאמור כאן ושם ושם). ונצטט מתורה תמימה (במדבר יח, יז הערה סו) לסיכום פרטי הדבר: "לא תפדה דבעלים אין פודין אותן לענין שיצאו מקדושת בכור למכור באיט"ל ולשקול בליטרא, אבל משיבא ליד כהן מוכרו לאחרים ומקדש בו את האשה, דממונו הוא, ואין חילוק בין חם לבעל מום, רק בזה שבעל מום מוכרין אותו בין חי ובין שחוט, וקם מוכרין אותו כשהוא חי ולא כשהוא שחוט מפני שהוא בשר קודש. ואמנם כל זה הוא רק בזה"ז דיש לכהן זכיה בגויה, אבל בזמן המקדש - דלהקדשה עומד - אסור למכור תמים חי, וכן הדין בזמן המקדש בחול"ל דינו כבכור בזה"ז דמותו לכהן למכור משקלו" (והעיר שם שאת הפרט האחרון רמב"ם לא הביא בזה"ל בכורות א, יז). וראה בסמוך בס"ד.

שם. ובהערת השוליים הבאנו מן המשנה בשביעית (ז, ז), שאסורה סחורה בבכורות. ע"ש במפרשים (ר"ש, רא"ש, רע"ב, תפא"י אות לב) שמדובר בבכור חי, ומדברנו, שמא יבוא לדידי תלמה בגויה ובעבודה (אך עיין מה שהקשה דין בזה הראשון) בחקרי לב י"ד סי' קמט). וכ"פ רמב"ם (הלכות בכורות ה, ט; ובפיהמ"ש למשנה הפאה בשביעית): "וכן אסור לעשות סחורה בבכורות, אף על פי שמוחר למכור על דרך שביארנו". והני מילי בבכור חי, אך בשחוט אין חשש לתלמה (מפרשי המשנה שם). ושם במשנה הפאה, "לקח בכור למשתה בנו או לרנל ולא צורך לו - מותר למכרו", ומדובר בבעל מום (מפרשי המשנה שם. ולא ירוויח מן המכירה, רבי בתוספתא שם שהביאו מפרשי המשנה ריבמ"ץ, ר"ש, רא"ש, ורע"ב ובתפא"י לח"ל שם סמך כו). וכן פסק בשולחן ערוך (י"ד שו, ז): "ויכול למכרו אפילו לישראל, אף על פי שהוא תמים; והלוקח ינהוג בו קדושת בכור. בד"א? שהלוקח קונה אותו לצרכו; אבל אסור לעשות בו סחורה, דהיינו לקנותו כדי להרויח. ואם קנאו לצרכו ולא נצטרך לו - יוכל לחזור ולמכרו" (אם לא הוכיח, גם לא ב"י, את התוספתא הנ"ל; ויכול מפני שכבר הוכיח בסמוך איסור סחורה. אך בערוך השולחן י"ד שו, יג כתב "הרמב"ם ס"ל דרבי פליג והלכה כת"ק" (וע"ש). וכ"כ בתורה תמימה (במדבר יח, יז הערה סו), שהתקשה באיסור הסחורה מול סוגיותנו, וז"ל: "ועיין במשנה שביעית פ"ז מ"ג שאין עושין סחורה בבכורות, ושם הדבר דייקא משהי להו לגביה ואותו לדידי תלמה להשתמש בבכור. ולבאורה צ"ע, דהא כאן מפורש דהא דמוכרין אותו חי ואפילו תם; וצ"ל דהתם איירי שהקונה קונה למסחר להרויח בו, וכאן איירי שהקונה אותו לצרכו, וכ"כ ביו"ד סי' ש"ז ס"ג, וכך צריך לפרש דברי הרמב"ם בפ"ה ה"ט מבכורות". וכתב בערוך השולחן (י"ד שו, יב) שמלשון הפוסקים משמע שאיסור סחורה בבכור חי כולל בכור בעל מום; והטעם - "וצ"ל משום שמא יעבור בו קודם התרת חכם; ועוד, דאם נתיר למכור בעל מום חי ישתנה במחשבו שמא יפול בו מום וימכרוהו חי".

ורבי עמנואל חי ריקן, בעל הזו עשירי, דייק (בפירושו) למשנה הנ"ל בשביעית ז, ד) מלשון המשנה "למשתה" בכו או לרנל" שלוש הלכות: "דלא נכון למכור למכור בכור בעל מום, אע"פ שמוחר למכור, אלא לדבר מצוה"; "ועוד רמז לנו שלא יערים אדם לקנות בכור לעצמו אף על"פ שאין צורך לו כל"כ כדי שיצטרך למכור"; "ועוד רמז לנו התנא דאסור למכור אלא בדמים שקנה אותו, כמ"ש הרב, ולפי זה לא שכיח שקנה אדם בכור כי אם לדברים כאלו, שקרוב הדבר מאד מאד שיצטרך לו, שלדברים אחרים שיש לו ספק אין דרך לקנותו כיון שהוא קרוב להפסד יותר מן הרויח".

לב. (השמשנה, ענייני הסוגיה כאן - המקור לאיסור מכירת מעשר בהמה - משולבים במש"כ לסיכום העמוד הקודם)

לב. ולכדור יצחק. "חז' לכדרי יצחק ורבי אושעיא" (לג). וכתב רש"י (ד"ה ואידך): "ולא נתפרש לנו היכן". וכ"כ רבנו גרשון (והוא דר' יצחק אמ"ר אושעיא לא משתכחא בכלה גמרא וידן). אך בתוס' (ד"ה חז' כתבו בשם רבנו חננאל (ונמכות כב. ד"ה שהרי ובחולין קטו: ד"ה בשני מינין, בשם רא"ש; וכן ע"כ רבא"י בהל' כלאים ט, יא ומ"מ שם) שהם שני מאמרים במס' מכות (שם), נזכרו בראשית בכורים לעיל ב. בת"ה (ונות), ואנו הבאנום לעיל (סו). בהערת שוליים; וכן גרס כאן בשיטה מקובצת (ג) בשם ס"א: "דאמר רבי יצחק: החורש בשור פסולי המוקדשים - לוקה. מ"מ? 'צבאי וכאלי'. גוף אחד ועשאו הכתוב שני מינין. ואמר ר' אושעיא: המרביע שור פסולי המוקדשים - לוקה" וכו'. והסבירו בתוס': "פירוש, שהשור בפני עצמו נחשב כצבאי וכאלי, דהיינו שני מינין; ולא כמו שרניגל לפרש שם שקצת הוא כקדשים וקצת הוא כחולין; אלא מצבי ואלי נפקא, כדקאמר רבא" (לגבי הפירוש שדחו, עי' ריב"ז במכות ד"ה המרביע, שסיים: "ולא שמעתי ר'א"ה מגלן דחולין וקדשים כלאים זה בזה; ודבר תימה הוא", וראה הערתנו שם. ולא זכינו לפרש"י לסוף מכות). עכ"פ, רמב"ה ורש"י לא שייכו את המאמרים שבמסכת מכות לכאן;

ונראה שהוא לפי שהגמ' שם לא הביאה את הדרשה "כצבי וכאיל", אלא הטעימה: "שהרי גוף אחד הוא ועשאו הכתוב כשני גופים"; והכוונה שהם חולין וקדשים יחד כפר"ש שם וכפר"ש בעלמא (חולין קטו: ד"ה בשני מינין): "פסולי המוקדשין שנפדו שני מינין הן: מותרין באכילה כחולין, ואסורין בגיה ועבודה כקדשים". ובאיהו מקומן (לעיל טו. בת"ד מה צבי) כתב שמחלוקת רש"י ותוס' כאן היא במחלוקתם לעיל (יד. רש"י ותוס' ד"ה קדושת דמים), האם פסול' שנפדו נחשבים קדשים אלא שיש גזירה להחיותם כחולין למספר עניינים (ומסילא יש עליהם תורת חולין וקדשים יחד), או דמהיקש לצבי ואיל נלמד שהם חולין גמורים אלא שיש עליהם מספר איסורים, ולתוס' הוא דאיצטריך גזירה לעשותם כשני גופים. ועוד י"ל לרש"י, דסוגייתו דהכא בבכור היא (עי' גם הנהגת שטמ"ק לג. אות ב), ודברי ר' יצחק ור' הושעיא במכות בכל פסולי המוקדשים.

ג: בכור שעלול למות וזקוק להקזת דם. מש"כ 'שעלול למות' הוא ע"פ רש"י במנחת (כו: ד"ה הכל מודים): "דפליגי במטייל מום אחר מום, כגון הכא דאחזו דם, דאין ג' דם גדול מזה, שהרי ימות" ומשמע שבגלל זה נחשב הוא בעל מום. ועיי' רא"ש (סי' יד) שכתב "דאחיות דם היכא דאין יכול להתרפאות חשוב מום כדפרישנא מ"מ אין נשחט עליו משום דהוי מום עובר ויש לו רפואה. ואף על גב דהוי מום עובר מותר להטיל בו מום". (ולגבי הטלת מום עובר, רש"י למד מרש"י במשנה (ד"ה אין מקדשין) שכן התורה אין איסור להטיל מום עובר בקרבן; ותמה מדוע. ובאחיזתו (חיו"ד לה, א) כתב שאף לרש"י איסור להטיל מום עובר, וההקזה אינה נחשבת אפי' כמוס עובר, כי תמיד להתרפא באופן שמקומה לא יהא נכר. ע"ע שו"ת אבני נור י"ד תיב.)

ר' שמעון. בגמ' אמרין דבקרפי פליגי, האם מותר להטיל מום בבעל מום. אך כששמואל פסק הלכה (דד. כר"ש הגמ' מקשה: "עד השתא לא אשמועינן שמואל דבר שאין מתכוין מותר?!", והא' וכו'). ולכאורה, מה עניין דבר שאין מתכוון לכאן? הרי טעמו הוא שמואל להטיל מום בבעל מום, ואפילו במתכוון! כן הקשו בתוס' (דד. ד"ה אילמא). וכתבו, שלפי פרש"י דלעיל (כה. ד"ה גזוז, ראה הערתנו כד: - שהגזוז שערות משחירות לתקן את הפרה האדומה אינו נחשב מתכוון לגזיזה - גם כאן הן אינו מתכוון להטיל מום אלא לרפואה, וכך קושיית הגמ': למה שמואל נצרך לפסוק כר"ש?!, הרי אפילו היה איסור להטיל מום בבעל מום היינו מותרים להקדש דם, שאינו אלא לרפואה, ודבר שאין מתכוון מותר! אכן תוס' עצמם מייאנו בפירוש רש"י דלעיל (ראה הערתנו לעיל). ולפיכך פירשו הם כאן (וע"פ שטמ"ק (דד) דבתרתי פליגי: בברייתא מדובר שאינו יכול להתרפא בלי הקזה, ונקלו' לגבי המטיל מום בבעל מום; ובמשנה חלקו כשלא ימות אם לא יקדו דמו, שעתה אינו בעל מום, ואסור להטיל בו מום - בדבר שאין מתכוון. ובאיהו מקומן (דד. בתוס') דייק מרש"י במשנה (ד"ה יקח אף במקום שעושה) שמואל אפי' עושה בו מום בוודאי, ורש"י לא מבר בתוס', אלא אזיל לשיטתיה וכדכתבו בתוס' בשיתון, וכאמור (וע"פ שו"ת אבני נור י"ד תיב, יב-טו).

ד' ר' אליעזר: וכו' והקוצץ נגעו יטהר בנגע אחר. כשיבוא או כשיטהר? נפק' לחתן וכו'. יש להוסיף, ע"פ לשון רש"י (דד: ד"ה מקמייתא: "דנטרין ליה יומי דחתונה או של רגל לכל אדם") ורובנו גרשום (דד: סד"ה למאי נפקא מינה: "דלא מצערין ליה כל ימי חתונתו ולא כל ימי הרגל"), דנפק' מבעיא זו גם לכל אדם, שקצץ בהרתו בימי הרגל, האם 'מקמייתא טהר ליה' וכו' (וכ"כ בביאור מתיבתא בערה, ע"פ לשון רש"י). וצ"ל דהגמ' נקטה חתן משום שזכור ראשון במשנה בנגעים (ג, ב) המובאת בזאת. (ולגבי תירוצו ראשון של תוס' דד: ד"ה מקמייתא, עי' תפארת ירושלמי דרבי משה יהודה לייב יהושע זילברברג (במהדורה החדשה עמ' רנז-רנח). ועי' איהו מקומן.)

ל: על מומי מעשר בהמה, ספקו. רש"י (ד"ה הכל נאמנין), ע"ש. ועיי' מהר"ם אלגזי (אות מו ד"ה ואולם) שביאר דבריו: "דלא שייך חשדא זאת דהטלת מום כי אם בדבר שאינו ראוי להקדשה, אבל בדבר הראוי להקדשה לא שייך חשדא זאת, וישראל כשרים הם, וניחא להו להקריב דורון לקונם ולא חיישי לפסידא דאמורין או לפסידא אחרת".

בכור בעל מום מובהק נשחט ע"פ 8 אנשים. עיי' תוס' (ד"ה התרת) ותפא"י (אות לו) שכתבו שמדובר בזמן הזה, אך בזמן המקדש אין מתירים ע"פ הדיוטות. ועיי' מהר"ם אלגזי (אות ג).

ל: המומים להחיות שחיתת בכור ופדיון קרבנות. עי' להלן (מג); ושם בתוס' (ד"ה למה ל"י) הקשו, מנלן בקדשים ובאדם מום שבגללו ואינו חוזר, וכתבו: "ויש לומר הואיל דגלי גלי".

ל: פגימה בסחוס וכו'. גם לגבי סדק ונקב מדובר בסחוס - רמב"ם (הל' ביאת מקדש ז, ב); תפא"י (ד-ה).

פגימה העוצרת ציפור. עיי' חולין (יז-יח).

נקב ככרשינה (אוצ'ערש"י: בקיה, צמח ממשפחת הקטניות). נשאל האם במדויק. בעיא דרב הושעיא, "כרשינה הנכנסת ויוצאה, או כרשינה העומדת?". השיבו רב הונא רבה: "זו לא שמעת", כיצא בה שמעת". כתב רש"י (ד"ה כיצא בה): "מסיפא נפקא לו, דקאמר מקדח וחיסומו שנינו, דהיינו נכנס ויוצא". מכאן נראה שנפשה הבעיא, דכרשינה נכנסת ויוצאה. וכ"כ רבנו גרשום (לח). על דברי רב חסדא: "ותפשוט מיהא דבעיא דרבי אושעיא". אלא שהפשיטות מבוססת על תירוצו רב חסדא ורב תחליפא לקושי בעניין מקדח דבית שמאי; ולקושי זה מצאנו בגמ' (לח),

בהמשך) תירוצו נוסף, של רב פפא, ולכאורה לפי זה אין לפשוט בעיא דר' הושעיא. לכן לא ציינתי שהבעיא נפשטה. וכבר כתב כן בלקוטי הלכות, וזו לשונו: "ולפי מסקנת הגמרא בסוף הסוגיא לא נפשטה האיבעיא, ומסתברא דלחומרא אזלינן".

(מהדור"ק - והוא סיכום מהלך הסוגיא) [חסרון בגולגולת, המבטל ממנה טומאת אוהל - ב"ש: כמלא מקדח, ב"ה: כסלע (שמואל). משנת 'מאור': שיעור חלון שעשה אדם בין שני בתים - כמלא מקדח (גדול) = כסלע (נירונית)! רב חסדא ורב תחליפא: מקדח דב"ש בגולגולת - בנכנס ויוצא ברווח; ר"פ ור"נ: ב'מאור' - מקדח גדול = סלע נירונית; ובגולגולת - סלע דב"ה קטן אף ממקדח קטן (דב"ש א"יבא דר"מ)].

לח: עפעף. במשנה נקרא 'ריס'; ועיי' תוס' להלן (מו: ד"ה ושנשרו) שלעיתים נקראות כך השערות שבקצה העפעף, ולעיתים (כאן) עוד העפעף.

עיניו נוטפות מים תדיר - ר"מ: 80 יום וכו'. כך משמע, שר' מאיר ור' יהודה חולקים. שלר' יהודה אין מקום לומר 80 יום (לדבריו הם 90, ואולי - קצד הספק שלא נפשוט - 45). וזו לשון פיהמ"ש דרמב"ם: "אמר וכן יקדעו שהמים קבועים אם התמיד זמן מסוים, והחל להודיענו את הזמן, והודיע שהוא בזמן מסוים מתקופות השנה, ואינו כמו שמונים יום הקודמים שהם זמן מסוים באיזה תקופה שתהיה מתקופות השנה..."

ספק האם דווקא לפני האוכל וכו'. לית פירוט, לגבי הספק הראשון - האם רק בסעודה הראשונה או בכל סעודה, ואם תמצי לומר בסעודה הראשונה - האם קודם אכילה או שאפשר גם אחריה (ועי' רש"י לח. ד"ה או ולמא). ולגבי הספק האחרון, האם בשעה דווקא או בעיר? ואת"ל שבה דווקא, האם הגינה הסמוכה לעיר בכלל? וזה?

לס: השפתים ניקבו, או נפגמו או נסדקו בצדן החיצוני. בלשון הגמ': "אמר רב פפא: תורא ברא דשפתיה". עיי' רש"י (ד"ה תורא ברא). בחזון איש (בכורות כה, ה) כתב שמלשון רש"י משמע ד"תורא ברא דשפתיה" - לאפוקי רחבה - קאי אנפגמו ואנסדקו; ולא קאי אניקבו, דנקב הוא ברחבה. ע"ש עוד.

מחוסר אבר פנימי פסול להקדשה. בגמ' בעיא היא, ושתי פעמים הציעו שזו מחלוקת תנאים. בראשונה דחו (רב חייא בר יוסף, ר' יוחנן) "דכילי עלמא... וחסרון מבפנים שמה חסרון". ובשנייה לא התפרש בגמ', אך כתב רש"י (לס: ד"ה אלא הא במומין שבגלוי פליגי, לפי גרסת הרפוסים) "דכילי עלמא חסרון מבפנים שמה חסרון", כלומר שבכל הארבעה הנזכרים שם (מעוד וכחות ונתוק וכרות) הם חסרון מבפנים ופסולים, והתנאים חולקים האם נחשבים גם מום להישחט עליהם (לקושי הלכות; חזון"א כה, יד. ובמסורת הש"ס הובאה הנהגת צאן קדשים ברש"י "לא שמה חסרון; ובלקוטי הלכות, בהעתיקו דברי רש"י, כתב על הנהגה זו "במחל"ל לא דק"; אך עי' שורש ישי). וכן פסק רמב"ם (הל' איסורי מצבח ב, יא).

לס: נחשפה העצם שבראשו. "או שראש זנב מפציל את העצם". לשון רש"י (ע"פ שטמ"ק): "ראש הזנב התלוי למטה נקלף העזר ובשר ונשאר העצם מנולד...". הסתפקי מהו 'ראש הזנב', האם תחילתו, במקום חיבורו, או קצהו. ומצאתי בספר מאור למסכתות חולין ובכורות (הרב ישראל מאיר לוינגר; ח"כ בכורות עמ' 54, תמונה ו-כ"ב) תמונה שבה ציין את 'ראש הזנב' במקום חיבורו.

מ. קלוט; פרסות עגולות ואפילו הן סדוקות. וכן להפך, שאינה סדוקה - מום הוא, וזהו קלוט האמור בתורה (רמב"ם הל' איסורי מצבח ב, ה).

ובהערת השוליים, הבאנו מנה (כד). ששדרתו עקומה. והוא ע"פ רש"י שם (ד"ה רבי חנינא), וכנזכר בהערותנו להלן (מג); ראה עוד בהערותנו לדנה בס"ד.

מא. מיני שחין וכו'. את סיכום הדברים כתבנו ע"פ רש"י בסוגיה ובחומש (ויקרא כא, ב), וכפי שביארו בחק נתן (ברש"י ד"ה דמצרים) ובחזון איש (כה, ב). זו לשון בעל חק נתן: "ור"ל והיינו ילפת דקרא במומי בכור, שהיא חזוית המצריה, והיא לח במחזו יושב מבפנים. וגרר דתוכי בקללות גבי חרס היינו ילפת, כמו שפירש רש"י ז"ל שם בחומש בפרשת אמור (כא, ע"ש). אבל חזוית דתני במתני' היא מלין שחין אחר, שיש לו רפואה; וליכא למימר שהוא לח במחזו ומבפנים כמו שפירש הרא"ם ז"ל בפרשת אמור ע"ש וכן הלח"מ ז"ל בפרק ב' מהלכות איסורי מצבח (הלכה ז) ע"ש; דא"כ היינו גרר דמתניתין, דתרת"ל ל"ש?... אלא ע"כ לומר דחזוית שאינה מצרית מין חולי אחר...". וזו לשון חזון איש: "נראה דתרי מיני שחין הוי: אחת חמורה, ואחת קלה הימנה. והחמורה יש בה שלוש צורות: יבש מבפנים ומבחוץ, יבש מבפנים ולח מבחוץ, לח מבפנים ומבחוץ. וגרר דמומין הוא יבש מבפנים ומבחוץ, וילפת לח במחזו; וגרר דקללות ילפת דמומין, וחרס דקללות גרר דמומין. וגרר דמתני' - כלל מבפנים ומבחוץ והוי מום עובר; ושחין דמצרים (כלומר חזוית מצרית - ימ"מ) כלילת דמומין; וחזוית דמתניתין ממין הקל והוי מום עובר, ואין ב"מ בין לח ליבש". ולקושיית תוס' (ד"ה אלא), עיי' מהרש"א.

פסולים נוספים להקדשה שאינם מתירים לחשוט בחזן - גזן וכו'. תנן במסכת פרה (א, ב): "רבי יוסי הגלילי אומר: פרים - בני שתיים, שנאמר (במדבר ח) 'ופר'שני בן־קָהָר תקח לְחִטָּאת; וחכמים אומרים: אף בני שלש; ר"מ אומר: אף בני ארבע ובני חמש כשרים, אלא שאין מביאים זקנים מפני הכבוד". וכתב רמב"ם בפיהמ"ש שם: "הלכה כחכמים. וזה שהוקמים מהן בהמות מרוחקין בכל הקרבנות הוא דבר נכון, וכאלו הוא מצב הקרוב למום כלומר להקנה ותשישות גובה הגיל", וציין למשנתנו. מזה משמע שהגיל הוא הפוסל משום "זקן", אם כי אין זה מום גמור. וכ"כ רמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות (א, יא) וז"ל: "והגדולים בָּקָר - עד שלש שנים שלִימוֹת מיום ליום, ובצאן עד שתי שנים שלִימוֹת מיום ליום; יותר על זה

את הפסול להקרה שז' זכר זה נימק רש"י (שם) במלים: "דנראה כבעל מום, לפי שאין לו זכרות, דהא ממעטין ליה מהקרה בכמה דוכתי 'הזכר' ולא טומטום". ויש לדון בדבריו, האם הפסול מדרבנן, שנראה כבעל מום, או מן התורה, "ואם ממעטין ליה מהקרה בכמה דוכתי"? בספר **ראשית בכורים** כתב (בעקבות קושייה אחרת - שהרי ממיעוט ד'הזכר' וכו' ממעטין שאף אינו קדוש כלל, דמש"ה כתבו בתנ"ה לא דלת"ק ספקא הוא), שלרש"י המטיל מים במקום זכרות הוא זכר ודאי, אלא שמשונה מפני שזכרותו מכוסה, וכיוון שייכתו שיקרע הכיסוי וימצא זכר דינו כבעל מום עובר (אע"פ שעובר ע"י רפואה או מעשה), שקדושה חלה עליו (כתבתו לעיל ד.י.). מכאן אפשר לומר - לקושייתו - דה"ק רש"י: המטיל מים במקום זכרות הריהו זכר ודאי ואינו ספק, ולכאורה היה לו להישחט במקדש, שנראה כבעל מום, לפי שאין זכרותו נראית, ומאידך, אינו ממש בעל מום כי ייתכן שהכיסוי ייקרע, ובכ"ז ממעטין ליה מהקרה מ'הזכר' שיהיה כמוס עובר. **ומעתה נמצא**, שיש מקום לדרוש מיעוט לטומטום ולא רק למ"ד בריה הוא (ע"י רש"י לעיל מב. ד"ה אם זכר וד"ה הזכר), דהכא קיימין למ"ד ודאי זכר הוא, וממעטין ליה מהקרה בלבד להיות כדן בעל מום עובר, כאמור. וא"כ מה שמגיה רב חסדא בברייתות (מב.) הדורשות "זכר... נקבה" ולא טומטום" (ולדידיה ספקא הוא ולא איצטריך קרא למעושי ספקא, כדכתב רש"י הנ"ל), לריש לקיש אין צורך בזה, ד"ל איצטריך קרא לטומטום המטיל מים במקום זכרות, דלאו ספק הוא אלא זכר ודאי, ולמעט מהקרה, כאמור. אך לרב חסדא אין לומר כן, וחייב להגיה בברייתות, כי לשיטתו המטיל מים במקום זכרות - אף שזכר ודאי הוא - כשר להקרה, כאמור בדבריו לעיל בסמוך (וכעולה משטמ"ק אות ה.). נולקושייתו ברש"י, כתבו בתלמוד המבואר מהו? שוטנשטיין (הערה 18) שנצרך רש"י לומר "דנראה כבעל מום" דאי לא הכי לא היה אפשר למעט מ'הזכר', שהרי זכר גמור הוא.

מג. ומחלל עבודתו וכו'. בלשון **רמב"ם** (הל' ביאת מקדש ז, ה-ו) נראה שכל המומים שישנם באדם בלבד אינם מחללים עבודה, אך ממה שכתב ב**שיטה מקובצת** (אות יב, ע"ש) בשם ר"י עולה שהמומים הנלמדים מן הפסוקים אינם בכלל 'שאינו שווה בורעו של אהרן' אלא מום גמור ומחלל עבודה, וכך העיר רש"י (מב. ד"ה זהו גבן האמור בתורה). ובעקבות זאת נקטנו בזה שכל המומים הנדרשים מפסוקים מומים גמורים הם (אף שאין זה מפורש בשטמ"ק הנ"ל); עיין **חזון איש** (סי' כו אות ד; כתב שם, שלכאורה כן משמע אלא שמדברי רמב"ם אין נראה כן). ונביא מקדמי חזון"א שם, שתמה, "דאם עיניו למעלה או למטה הוי מום כמו דק תבדיל - א"כ לפסול גם בכהמה; ומדתי להו ב'יתר עליהם באדם' ש"מ דאין זה פסול בכהמה! ואפשר דאין שינוי אלו חושבין מומין אלא באדם, הנברא בצלם, אבל לא בבהמה". עוד הסתפקתי לגבי 'סכי שמש' הנזכר להלן (מב. מד.), האם הוא בכלל 'מחסידייתא' דנפקא מ"ד"ק ומחלל עבודה (לדרד זו); ומצאתי בתלמוד המבואר **שוטנשטיין** (מד. הערה 23) שהולכטו בזה, וכתבו שנראה שנמשך עם המומים הנזכרים אחריו בסמוך, שהם משום 'אינו שווה בורעו של אהרן', שהרי לא הוזכר בגמ' בתוך הדרשות.

מג. ראשו באמצע הרוחב. מלשון **רבנו גרשום** עולה שדברי הבריייתא "נצאור עומד באמצע ראשו" הם פירוש וללפתן (ואולי גם ללילו) דמתניתין. אך ב**שיטה מקובצת** (אות ג) כתב בשם ג'יון שזהו מום נוסף.

רחב"א: שדרתו עקומה ונראית כ-2. ובהערות שוליים לעיל (ו: 1). הבאנו מן הסוגיה בנדה (כד.), שלכאורה היא המקור לדברי הגמ' כאן; אלא שרש"י שם (ד"ה רבי חנינא, כבהערת השוליים שלנו לעיל מ.) פירש שבנדה זו ברייתא שנשתנה לגבי מומי בכור, ועל פיו כתבנו; ובתוס' (במדה ד"ה רבי חנינא) ובחידושי **רמב"ן** שם תלול עליו וביארו שהגמ' שם מביאה את משנתנו, ע"ש. ראה בזה הערתנו לגבי בס"ד.

מד. עין או גבה משונה מחברתה; עגולות וכו' בעשה. כך נראה מתוס' (סד"ה עיניו). בשאר השינויים ש"לפני כן נקטנו שהם מום גמור, שהרי התרבו מ"בעיניו"; וכפי שכתבנו בהערותנו לעיל (מב.), ראה שם (וכן ראה שם לגבי 'סכי שמש').

מד. משתינים אף בפני רפיו וכו'. וכדברי סוגייתנו הביא להלכה במשנה **ברורה** (סי' ג ס"ק כב), "אם צריך לזכר, שאין לו מום"; ע"ש. ויש להזכיר דאסורא נמי איכא, משום "כל תשקצו" (מכות סז.; ראה הערתנו שם). ובסוגייתנו מנומק הדין בבריייתא בזו הלשון: "שני נקבים יש בו באדם, אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע, ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום, בשעה שאדם נצרך אם נקבו זה לתוך זה נמצא עקר". וכתב **חזון איש** (אבן העזר, במכתב שבס"ס יב, אות א) ששאל לרופא ובזמננו לא ייתכן שיניגם בזה לאדם להטיל מים קטני מקומות, שהרי לכסוף יוצאים מצינור אחד, וע"ש שכתב שכנראה השתנה הטבע לאורך הדורות, כדמצינו בתוס' (ע"ז כד: ד"ה פרה) ובספרי הנחות. ע"ש. וכתב **בילקוט יוסף** (השכמת הבקר סי' ג הערה ח) בשם אביו, **הרב עובדיה יוסף**, בספר הליכות עולם (ח"א עמ' לט), ש"כיוון הזה שרבים חושבים זאת למיעוט דרך ארץ, ויש מקומות שמוניעים זאת בחזקה ברשות הרבים, אדם שממתיין קצת למצוא מקום צנוע, אין בזה איסור, שגדול כבוד הבריות", והוכיח מאותם שיתין סכי דאיעקור מפרקיה דרב הונא (יבמות סד:). הרי שמפני כבוד הבריות לא חששו לאיסור זה. ע"ש שם. וכתב שכן כתב הרב מלבי"ם בספר ארצות החיים (ארץ יהודה סוף סימן ז).

מה: כשרים באדם ופסולים בבהמה. למאי הדר תני ליה?, הרי כל הפרק הוא כן, כנאמר בראשון! שמה אידי דנעא למיתני בסמוך "אלו כשרין באדם ופסולים בבהמה" תנא

הרי הוא זקן ואין מקריבין אותו". ובהלכות איסורי מזבח (ב, ו): "חזן מןן וחוליה ומזוזה, שאע"פ שאינו כשר לקרבן אינו נפדה, אלא יהי קיים ורועה עד שיגדל בו מום אחר קבוע". אמנם במסכת סוטה (מו.) משמע שאין השנים פוסלות: "מה קעגלה שכן שנים פוסלות בה! אטו קדשים מי ליכא דפסלי בהו שנים? כי איצטריך קרא - להנך קדשים דפסלה בהו שנים". מלשון זו משמע שלא בכל הקדשים פוסלות שנים, וכדפרש"י שם (ד"ה מי ליכא) והיינו "פסח וחטאת דכתיב בהו בני שנתו". ובמק"א גם רמב"ם עצמו הגדיר אחרת את ה"זקן" (הלכות ביאת מקדש ז, יב): "הזקן שהגיע להיות רותח ורועד כשהוא עומד", וכדאיתא בחולין (כד:): לגבי הכהן העובר. גם בתפארת ישראל כאן (אות צד) פירש: "זקן - שרעות מחמת זקנה". וכאמור, לכאורה הדברים סותרים. בתוס' יו"ט (במסכת פרה) חילק בין שני סוגי זקן הפסולים: האחד מן התורה - "דהיינו זקן ממש, שהוא מרובה בשנים הרבה עד שתש' כחו", לעומת האמור במשנה בפרה שאינו אלא "מפני הכבוד" - "והוא קאסיר רבנן אפילו בשאינו בא כימים וזקן בשנים". ואז"כ הביא בשם פירוש קרבן אהרן לתו"כ שגם "מפני הכבוד" הוא מן התורה אלא שאינו לעיכובא: "שוב ראיתי בספר קרבן אהרן בפרשת ויקרא רפ"ג שכתב דר"מ מדאורייתא קאמר שאין מביאין מפני הכבוד; כלומר, למצוה אמרה התורה שאין מביאין ולא לעכב...". והביא זאת במשנה למלך (בהל' איסורי מזבח) וכתב: "ולפי זה היה אפשר ליישב דברי רבינו, ד'הזקן' שכתב בהלכות איסורי מזבח הוא הזקן שכתב במומי הכהנים, שהוא תכלית הקנה, וזה הוא פסול, ולא מצד השנים אלא לפי שתש' כחו. ומ"ש בהלכות מעשה הקרבנות 'ותר על זה הוא זקן ואין מקריבין אותו' - לאו למימרא שהוא פסול, דהא זקן דמיעט קרא אינו זקן בשנים; אלא הכוונה היא ולכתחילה אין מקריבין אותו, מפני הכבוד". וכתב דלפ"ז אין קשה מהסוגיה בסוטה, ששם מודבר בשנים, ואכן הפסול המעכב אינו תלוי בשנים אלא במצב הגופני. וע"ע בדבריו. [ותודתי לר' שמואל עדני הכהן שהעמידני על בירור זה].

אנדורגינוס וכו' בריה פני עזמה. ובהערת השוליים. רש"י (ד"ה וחכ"א; מא: ד"ה מחלוקת; נז. ד"ה טומטום ואנדורגינוס), כלשונו של רבי יוסי ביבמות (פג.), אך ע"ש ברש"י ד"ה קמ"י ברייתא; וכ"כ **רמב"ן** כאן (נג. בדפי הלכותיו). אך דעת בעלי התוספות דהך "בריה" משמעה שהוא ספק, אלא שאינו עשוי להתברר כטומטום (תוס' יבמות פג. ד"ה בריה, בשם ר"י. ועי' יבמות ק. לשון זו "בריה בפ"ע" שאינה בדיוקא). או, שהוא ספק משולש - זכר, נקבה ובריה בפני עצמה (ר"ש משאנץ בפירושו למשניות, סוף מסכת ביכורים). וראה הערתנו ליבמות בס"ד.

מא: טומטום וכו' רב חסדא וכו'. וכתב **רשב"ם** (ב"ב קמ: ד"ה רבא אמר) שלדעת **רשב"ג** טומטום בריה הוא; ועיין תוס' (שם קמא. ד"ה אלא; תמורה כד: ד"ה סכסר); ראה הערתנו החיצונית לב"ב לגבי דינו כשנקרע כיסוי; ושם, שרב חסדא דהכא יתיר שלרשב"ג נמי ספק הוא, והא דאמר דאין קדושה חלה על טומטום - היינו קדושת הפה, כלומר - דעת המקדיש לזכר ודאי ולנקבה ודאית ולא לספק; ואמנם יש לו קדושת אדם (תוס' בתמורה). גרסת רש"י ורמב"ם וכת"י מינכן להלן (נז.) בדעת ר"ש בן יהודה, שטומטום בריה הוא. ורב חסדא וריש לקיש דהכא יאמרו שם 'סמי מכאן טומטום' - כ"כ בתוס' (סד"ה כי); ומזה נראה שלא גרסו שם "בריה היא"; אי נמי גרסו, והתם נקטה הגמ' כשיש ר' יוחנן (בדעת ריש לקיש, התחדש בדבריו להלן מב. בשיטת רש"י), שאפשר שיש מקום למיעוט "זכר" ולא טומטום, דמעט לטומטום המטיל מים במקום זכרות - שלדעתו זכר ודאי הוא - מהקרה; ראה שם).

טומטום וכו' בריה. ועי' רש"י (מב. ד"ה אם זכר וד"ה הזכר). ולפי זה, על כרחנו להסביר שהמילה 'דאי' בכיסוי (זכר ודאי ונקבה ודאית) אינה במשמעותו הנפוצה 'לחריטסופק', אלא באה לשלול מין אחר (בריה), וא"כ 'ודאי' במשמעות 'ברור', 'ממש' או בדומה לזה, או במשמעות 'דיוקא'. וכן יש לפרש להלן (נז.) ורש"י ד"ה טומטום ואנדורגינוס ורמב"ם שם, ע"ש בהגהת הב"ח ג ובהגהת צאן קדשים המובאת על הגליון ונתמכת ע"י כת"י מינכן, בריה הוא".

מב: לגבי מה שפצעה הגמ', בהתייחסה לשיטת ר' יוחנן, שהוראת ר' אלעאי מתאימה לרבנן בתראי. הקשה בצאן קדשים, שהרי לרבנן בתראי בריה הוא, ולא חילקו בין מטיל מים במקום זכרות ובין המטיל במקום נקבות! וכתב ש"ל דר' אלעאי נמי אינו מחלק, אלא שמעשה שהיה כך היה, שנשאל על טומטום המטיל מים במקום נקבות. ובהנהגות אחרות לקרבן (רש"י ד"ה הואיל וזכרותו). התעוררתי לזה במקום זכרות לבמקום נקבות הוא משום דאנדורגינוס קיימי, אבל בטומטום שפיר מחלקי, כפירש"י ב"ה הואיל" (ושם הקשה על תירוצו צ"ק ממשמעות המשך הגמ').

מטיל מים במקום זכרות זכר לכו"ע. נפק"מ בין רב חסדא ובין ר"ל ור' אלעאי, האם כשר לקרבן: לדעת רב חסדא המשנה (שנפלה לקרבן) לא עסקה כלל במטיל מים במקום זכרות (ע"י שטמ"ק אות ה בשם תוס' חיצוניות, בקושיה על רש"י, שנקטו כן בפשטות; וכ"מ בתחילת ד"ה כי לפיג, ע"ש); אך לדעת ר' אלעאי ור"ל המשנה עסקה גם בהם ונפלה אותם לקרבן (רש"י ד"ה הואיל וזכרותו). התעוררתי לזה ממה שראיתי בהערות שבתלמוד המבואר מהדורות שוטנשטיין ובסבלות הסיכום שם (ע"ש טבלות סיכום 3-5 דעות האמוראים). ובמש"כ שהתמעט כמוס עובר, הוא ע"פ ספר **ראשית בכורים**, ראה להלן.

הכי. וזו לשון תוספת יום טוב: "...לומר שאע"פ שבשרים בבהמה לא תיף באדם. ועיין במשנה דלקמן".

מו: שמואל וכו' ואיתותב. הגמ' בנדה (כו.) אמרה שבסנדל אין יציאת הראש לידה עד שיצא רובו; ורש"י שם (כו.) ד"ה היא לידה) כתב "דאין ראש נפל חשוב, דהכי אמרינן בבבורות (מו:). אין הראש פטר בנפלים". והרי בבבורות איתותב שמואל! כן הקשו בתוס' (נ"ה תיובתא; נדה ד"ה סנדל). ותיירצו, ד"נפל, דאית ליה צורת פנים, עדיף מסנדל" (ע"ש שהביאו א"ח כ"ח גרסת ר"ח שצריך שיצא כולו). ולכאורה, אפשר לתרץ בזה את דברי רש"י; אם כי מעט דוחק הוא בלשון. ואכן כתבו אחרונים (ערוך ל"נ ומרומי שדה נדה) שאין זה במשמעות דברי רש"י. בחידוד הלכות (סדרי טהרה; נדה שם ברש"י) תירץ, שלא איתותב שמואל אלא בנפל שיצא ראשו חי, אך בנפל שיצא ראשו מת לא איתותב. שרש"י שם (נ"ה אין הראש) פירש דברי שמואל בנפל שהוציא ראשו חי, ועל זה הסוגיה שם; ע"ש (וע"ש כיצד דייק זאת גם מלשון רש"י בחולין סח. ד"ה אע"פ שיצא). וכעין זה כתב במרומי שדה (נדה שם; כאן), וציין "והוא כשיטת הטור ושו"ע ביו"ד סי' ש"ה, דכן שמנה מת אין הראש פטר, ולא כהג"א ז"ל שם". וכאן הוסיף במרומי שדה, שלרש"י יש מחלוקת בין הסוגיות בהנחת דברי שמואל: סוגייתנו מבינה שבכ"ח חדשי היריון אין נחשב כלל רוח חיים באיפו, ואין חלק בין חי למת; ולפ"ז באמת איתותב שמואל. את הסוגיה נדה סוכת ששמואל לא אמר אלא במת, אך חי נשמת רוח חיים באיפו, וא"כ אין לומר ששמואל איתותב. ובערוך נדר (בנדה) כתב, שאמנם החילוק בין חי למת הוא אמת, אך אין משמע ברש"י בנדה שלכך התנוון. אלא - פירש - לדעת רש"י רבא בנדה סוכר כשמואל, ודבריו שם נדחו ע"פ מסקנת סוגייתנו: "כיון דקטג'גמרא שם שקיל וטרי להקשות אשמואל עד דאיתותב - אפשר דרבא לא ידע זה והוי ס"ל כשמואל, ולכן פ"י רש"י אליביה; ולפי האמת דאיתותב שמואל באמת ליתא לאוקימתא דרבא וצ"ל כרב פפא". עוד יש להביא בעניין זה את דברי שולת אמת בסוגייתנו, אשר מקשה: "וחמיה לומר דאשתמיט לשמואל המשנה! ופירש, שהגמ' שהסיקה לדברי שמואל כ"תיובתא" סוכרת כ"י יוחנן ובסמוך, שיציאת פדמת נחשבת לידה אף בנחלה; אך שמואל עצמו יכול לסבור כריש לקיש, שאין פדמת מועילה בנחלה, ע"ש.

מו: בת כהן ולוי וכו' מירשאל וכו' מר ב"ר יוסף פטר. ובהערת השוליים כתבנו שכן ה"לכה; ע"פ הגמ' בחולין (קלב.) שם גרסת הדפוסים: "אמר רבינא, אמר לי מרימר... והלכתא כוותיה דרב אדא בר אבהה: לוייה שילדה - בנה פטור מחמש סלעים". וברש"י שם (נ"ה והלכתא כרב אדא): "ואשמעינן רב אדא דלוקיה כל"י, אליבא דמר בריה דרב יוסף דמוק לה וכו' אפי' איעברא מישראל, וכו', ולאפוקי מרב פפא דמוקים לה דאיעברא מגוי אבל איעברא מישראל בטר אב אזלינן ליה וחיבי". ולכאורה מה הוקיעו לרש"י להיכנס למחלוקת ר"פ ומר ב"ר יוסף? שמה מפני שבקיור ידנו של רב אדא אין חולק. אך כתב רש"י כאן (סי' ב): "...ואתמור עליה בפרק הורוע (קלב.) הלכה כוותיה דרב אדא בר אבהה דאמר לוייה שילדה בנה פטור מה' סלעים. מיהו לא ידענא אליבא דמאן... וכן פסק בה"ג. ואשכחן מקצת נוסחא דמפורש בהו בפרק הורוע והלכה כרב אדא בר אבהה ואליבא דמר בריה דרב יוסף משמיה דרבא. והדין נוסחא דרב אדא משמיה ואפי' נמי בהלכות פסוקות. הרמב"ן ז"ל... אבל מההיא דחולין ראייה כי בכל הספרים כתוב 'ואליבא דמר בריה דרב יוסף משמיה דרבא'. ואפילו בספר שאינו כתוב מוכח דאליביה דמר בריה דרבא קפסיק, דמה ענין התם לפסוק דרבא בר אבהה, אלא משום דפסיק התם הלכתא כעולא דאמר 'כהן' ואפילו כהנת לענין מתנות כהונה - פסק נמי כרב אדא בר אבהה ולדויה כל"י לענין ה' סלעים, דבפטר רחם תלה רחמנא ואפי' איעברא מישראל" (את סוף דבריו אלו כתב גם בלב אריה בחולין). ואכן גרסת כתי"י מינכן שם "ואליבא דמר בריה דרב יוסף", וכפי שציין שם ברקדוקי סופרים (והערה ה).

עוד שם. בגמ' מזכיר רב פפא מחלוקת האם "מזהמין את הוולד". ע"י רש"י ותוס' (נ"ה ולא תימא). ראה על כך בהערותנו ליבמות (מה) בס"ד.

מו: הנהיג בביתו והבא אחריו וכו' ר' שמעון וכו' והבא אחריו בכור לכהן. קסבר בכור דבר אחד הוי בכור (גמ'). ומקשה רש"י, שלפי זה היה לנו לעשות גם את הראשון - אותו יוצא דופן - בכור, שהריהו בכור דבר אחד (לולדות, לזכרים!) ומתיר רש"י: "אפי' לא הוי בכור, דבפטר רחם תלא רחמנא". ובתוס' (נ"ה בכור) הקשו מהגמ' לעיל (יט.) לגבי בכור בהמה, שם ר' טרפון אמר ששניהם קדושים מספק (ויאלצו במומם לבעליהם), ומפרשינו דמספקא ליה אי בכור דבר אחד (ראשון, או פטריהם) הוי בכור אי לא הוי בכור, ואע"ג דהתם נמי כתיב "פטר רחם" לא פשט מינה דהראשון לא יאה בכור! ובתפארת ישראל (אות לב) כתב, דר"ש סובר לעיל בבהמה כר"ע, שהבא אחריו יוצא דופן אינו בכור, דמס"ל לר"ש בכור דבר אחד הוה בכור, על כרחו כרבינא ס"ל, דקאמר (לעיל יט.) דמראצטריך קרא למכתב "בכור" יתירא גבי בהמה - ע"כ למעוטי הבא אחריו יוצא דופן, שלא יהיה לכהן (ואמנם הגמ' שם דחתה סברת רבינא, אך על כרחו ר"ש סובר כן). ובתוס' תירצו, "דסברת ר"ש חלוקה מ' טרפון", ולסברת ר"ש "ואף על גב דהבא אחריו פשט ליה טפי והוי בכור מלך טרפון - מ"מ יוצא דופן גרע ליה וממעט ליה מ'פטר רחם". ובאור שמח (הל' ביכורים יא, טז) תירץ באופן אחר, וזו לשונו: "דאם נאמר דבכור דבר אחד הוי בכור - אם כן היוצא דופן בכור דבר אחד, לולדות, והבא אחריו ג"כ בכור משום דהוי בכור לרחמים, ויהיו שני בכורים, וזה אי אפשר, דבכור אמר רחמנא ולא בכורים. אך גבי בהמה סבר ריה"ג (שם י"ז ע"א) דכתיב 'לזכרים לך', שאם יצאו שני ראשים כאחת ששניהן לכהן, א"כ שני

בכורים ג"כ קדושים, לכן אתי שפיר דיוצא דופן והבא אחריו ג"כ שניה קדושים... אבל גבי פדיון הבן לא מצאנו לריה"ג לא במשנה ולא בתוספתא שיאמר שאם יצאו שני ראשים כאחד שיתן עשרה סלעים, ולכן חד בכור כתיב, ומסתברא דעל הבא אחר יוצא דופן קאי, משום שהוא פטר רחם, ולא על יוצא דופן, דאינו פטר רחם". [לכאורה יש להעיר במש"כ אור שמח שריה"ג אינו חולק בבכור אדם לומר שיתן 10 סלעים; שרש"י במנחות (לז.) ד"ה עשר סלעים) הסביר מה ההבדל בין בכור בעל שני ראשים, שאמרו שם שנפדה ב-10 סלעים, ובין תאומים; וכתב, "התם הוא משום דאי אפשר לצמצם, אבל הבא חד הוא ואפשר לצמצם שיצאו כאחד, והוי שניהם פטר רחם". ולכאורה יוצא מדבריו, שלריה"ג, שאפשר לצמצם, גם בבכור אדם תאומים שיצאו יחד יתחייבו בפדיון כפול - עשר סלעים. וגמציא, שלפי דברי תוס', אכן ר"ש חולק על ר"ע במשנה בפרק שני, ולדעתו גם בבהמה הוולד השני בכור ולא הראשון, דבכור דבר אחד הוי בכור (אך הראשון לא, שאינו פטר רחם); אך לפי דברי בעל אור שמח יסבור ר"ש בבהמה ששניהם קדושים, בדומה לדעת ר"ש שם, אלא שלר"ש הוא מספק ולר"ש הוא בוודאי (שבבהמה ייתכנו שני בכורים, דכתיב "לזכרים").

ומה יסבור ר' טרפון לגבי בכור אדם? לכאורה, לאור שמח, באדם אי אפשר שיהיו שני בכורים, ומסתבר שהבכור הוא הבא אחריו יוצא דופן, כאמור, אך כיוון דמספקא ליה לר"ש אי בכור דבר אחד הוי בכור וא"כ אין כאן בכור, פטור האב מלפדות כדן ספק. וגם לתוס', כיוון שר"ש מסופק האם בכור דבר אחד הוי בכור, וא"כ שניהם בכורים, או דלא הוי בכור, וא"כ אין כאן בכור, פטור לגמרי. וכן לתפארת, ר"ש יפטר מחמת הספק. וכן הוא מדברי מהרי"ט אלגזי (יג.) בדפי רמב"ן, אות כג, שביחס לדברי רש"י בפרק ב (סי' ה) - שהלכה כר"ע כי כאן סתם לן תנא כוותיה - הקשה, וזה מקצת מדבריו: "ההיא דפרק יש בכור יש לדרחות ולומר דאין ראייה משם דסתם לן תנא כר"ע, דאפשר דאפי' כר"ס אתיא, דהא לר"ש יוצא דופן והבא אחריו שניהם ספק בכור הם, ובבכור אדם שורת הדין הוא דפטורין מפדיון כיון דאבי הבן מוחזק ואיכא למימר המע"ה כדן כל ספק בכור, וע"ז קאמר התנא דאינם בכור לכהן דכיון דמצד הספק אין כאן לכהן כלום, חשיב כאילו על צד הוודא אינם בכור לכהן...". (ועוד הקשה עליו שם: "עודו קשה בדברי הרא"ש אלו, דאף אם נאמר דהאמת דסתם לן תנא בפרק יש בכור כר"ע - היינו ביוצא דופן עצמו; אבל בבא אחריו איך שייך לומר דסתם לן תנא כר"ע, כיון דמיייתי סברת ר"ש דס"ל דהבא אחריו הוי בכור לכהן, ונמצא דהבא אחריו עדיין במחלוקת שנוי, ואכתיי אפשר לומר דלית הלכתא כר"ע אלא ביוצא דופן עצמו, אבל בבא אחריו מנ"ל לפסוק כר"ע?...")

מו: מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה. למסקנה (רש"י מו: ד"ה והבא), דכו"ע "חמשה" ולא חצי חמשה. דעת ר"מ - מלכה הכתובה בתורה אינה ככתובה בשטר, וכבר אסי שהאחים שחקלקי מחצה יורשין ומחצה לקוחות, ובר"פ שפלקו שבע"פ נבנית מן היורשים ולא מן הלקוחות. ור' יהודה - או כרב אסי, מחצה יורשים ומחצה לקוחות (אך מלכה ע"פ נבנית אף מלקוחות, ועת"ה ודכולי), או כרב פפא שמלכה ע"פ אין נבנית מלקוחות (והאחין שחקלקי יורשים הוה לגמרי). מת האב אחרי חודש ויש נכסים מרובים - לר"מ מלכה ע"פ גובה 6 ממחצה דירושא; ולר' יהודה ג"כ.

כאמור, מסקנת סוגייתנו (הו דר"מ והו לר' יהודה) שפלקו הכתובה בתורה לאו ככתובה בשטר דימא. לגבי הקושי בין האמור כאן שפלקו הכתובה בתורה אינה ככתובה בשטר אף לר' יהודה, ובין האמור להלן (מט:) לגבי הוא ובנה לפדות שלרבי יהודה ככתובה בשטר היא (שהקשו בתוס' מת. ד"ה ודכולי), ראה הערתנו להלן (מט:) ע"פ דברי רמב"ן ושיטה לא נודע למי לקידושין (כט:). ויש להוסיף, כי לדעת רבה (ערכיו ו:)- סובר ר' יוסי (ותנא דבריייתא שם) שפלקו הכתובה בתורה ככתובה בשטר דימא; ושם בסמוך ז: ("והלכתא") נראית הכרעת הגמ' דלאו ככתובה בשטר דימא.

(השמשטה) נ"י ירמיה: שני יוסף בן שמעון בעיר אחת וקנו שדה בשותפות (ר"מ) או זה מזה (ר' יהודה) - בעל חוב של אחד מהם (ובלתי מזהה) יכול לנכות חצייה. ודחה זאת רבא. ע"כ. והבאנו דין זה בס"ד בב"ב (קעב:).

מו: לאבילות מודים שהוא נפל. בגמ' מנומק הדבר בדברי שמואל ש"הלכה כדברי הפקל באבלי". והסביר בספר שי למורא, שהכוונה, שר"ע, שאינו חולק כאן אלא מפני ספק - יורה לעניין אבילות, שהיא דרבנן ויש להקל בה (כפי שאמר שמואל שהלכה כפקל), שאין לחשוש לספק. ועדיין - הקשה בספר שי למורא - קשה, שמה ר"ע מסופק רק בבכור, שיי"ל דלגופייהו מלמדיו (כלומר בכור מבכור דמדקדק, אך לעלמא ודאי שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדים, וא"כ יום שלוש כיום שלאחריה, ולהפך מדברי רב אשי! ותיירץ, שהרי אין כתוב במקרא חודש לגבי אבילות, אלא שאנו מצריכים שיהיה בר קיימא, וממילא שייך להשוות לבכור ולערכין וללמוד מהם מהו גדר בר קיימא.

פדה תוך 30 יום וכו' שמואל חולק וכן הלכה. כך ע"פ גרסתנו. אך כתב רמב"ן בהלכות (דף סא): "והלכתא כרב, דק"ל הלכתא כרב באיסורי". ומוכח מדבריו שלא גרס את המשפט הנדפס בסוגייתנו פעמיים, שהלכה כשמואל. ע"ש באורך בדברי מהרי"ט אלגזי בעניין זה, ובעניין סיווג הנידון כאן כאיסור או כממון (ואותיות עה-עו).

מו: פדיון עצמו קודם לפדיון בנו וכו' ר' ירמיה וכו'. כתב רמב"ן (קידושין כט:), שרבי ירמיה הוא זה שהעמיד כאן את מחלוקת ר' יהודה ורבנן במלוקה הכתובה בתורה, והוא

שקבע את היחס $7/10$; והנפק"מ בין ר' חנינא דר' אמי 8 חלקי 40 - דר' חנינא היחס הוא $25/40 = 5/8$ ודר' אמי $28/40 = 7/10$.

ר' יוחנן. דינר זהב הוריאני טוריאני (של הקיסרים הרריינוס וטוריאנוס) ישן (שייפא - שנישוף שם המלך, רש"ש בהסבר דברי רש"י) 25 דינרים צוריים של כסף. מזה יש לחסר דינר (כסף צורי) ואח"כ לחסר שישית, ונמצא 20 דינר צורי; והם 5 סלעים של פריון הבר. שסלע אחד הוא 4 דינר צורי. והיינו כר' אסי, שיש לחשב דינר צורי של ימיהם. ובדינר ערבי כמה הם? $20/10 = 2$; $28 = 14/5$; $28 \frac{1}{2} = 56/4$ ור' פלגא דנקא' או 'פונדיון' דנקס לאו דווקא, אלא בציר פורתא - חזו"א חז"מ שם, ע"פ רש"י נ. ד"ה דאינון. ואפשר לחשב באופן אחר: לפי היחס האמור, 21 דינר כסף צורי = 80 ערבי. ויש לחסר דינר צורי, והיינו דינר ערבי $1/2$; הרי לנו $28 \frac{1}{2} = 56/4$ דינר ערבי. לעומת שיטת ר' אמי (ראה לעיל), שהבן נפדה ב- 20 דינר ערבי.

נא. נפרים בשווה כסף. לענין פריון הבר, נפקא לן בסמוך מדרשת כלל ופרט וכלל (ולרבי ריבוי ומיעוט וריבוי). לגבי הקדש, בערכין נקט רש"י (כו. ד"ה והא ק"ל) ביחס לפריון הקדש דרשת הגמ' בב"ב (ז. "שיב" לרבות שווה כסף ואפילו סובין" בענין ניקיון. כאן כתב רש"י (נא: ד"ה ולא הקדשות) דבתורת כהנים נפקא לן מקראי בפרשת ערכין; ובתוס' (ד"ה אימא) הזכירו זאת וכתבו שהוא מ"וכל ערכך יהיה בשקל הקודש". וזו לשון הספרא (בתקתי פרשה ד, יא): "בשקל הקדש" מה ת"ל? לפי שנאמר 'ופדה', יכול בעדים ובשטרות ובקרקעות? ת"ל 'בשקל הקודש' אין לי אלא סלעים של קודש, מנין לרבות דבר המטלטל? ת"ל 'ופדה' לרבות דבר המטלטל. א"כ למה נאמר 'בשקל הקודש'? פרט לעדים ולשטרות ולקרקעות". ורש"י בקידושין (כו. ד"ה שטר אין פודין) כתב "בכבורות נפקא לן... דכתיב בהו כסף. הקדש - דכתיב 'ונתן הכסף וקם לו'; ומעשר שני דכתיב 'וצרת הכסף' דבר שיש בו צורה" (ועי' בתוס').

חזק ממחצית השקל. רש"י (ד"ה מצרפין) הביא השעם מן הירושלמי שקלים (ב, א; דף ה:): "עישו אותן מרגליות! שמא תזיל המרגליות ונמצא ההקדש מפסיד".

נא. ואם לא נתנו האב במתנה שקמה וצמחה שיחזירוהו אין הן פרוי. ובהערת השוליים. ועיין מה שכתבו בזה בתוס' (ד"ה הלכך), שיש איסור לתת ע"מ להחזיר לכתחילה מפני שנראה ככהן המסייע (עי' קידושין ו; ו) ע"פ מה שכתבו. אכן דעת רש"י ורמב"ם שהאיסור האמור בנ"ב בקידושין לא נאמר אלא ביחס לתרומה, אך בפירוש הבר מותר - גר"א (יו"ד ש"ס ק"כ יב), וראה הערתנו לקידושין שם.

שם בהערת השוליים הבאנו תירוץ של ר"י קורקוס בהסבר דברי רמב"ם (הל' ביכורים יא, ח) קהלך בין סוגייתנו ובין הסוגייה בקידושין. ונביא מעט מלשוננו: "כל שמוכיח שלא נתן כלל שלם והחזירו - אין בנן פרוי. ולא קשה ממתנה ע"מ להחזיר, דהתם שאני דאין באותה מתנה הערמה כלל ולא טעות, ומתנה גמורה היא לשעתא אלא שהתנה שיחזיר; אבל כשנותן מתנה לגמרי סתם ואין בדעתו למתנה כלל - אין כאן נתינת כלל; והכי איתא בנדרים (מח.)...". עכ"ל.

נב. [האחים שחלקו וכו'. בהערת השוליים הבאנו מדברי תוס' (ד"ה אמר רבי אסי), עי' גם תוס' בגיטין (מח. ד"ה אי לאו). שם בגמ': "א"ר יוסף: אי לאו דא"ר יוחנן קנין פירות בקנין הגוף דמי - לא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש, דא"ר אסי א"ר יוחנן: האחין שחלקו לקוחות הן, ומחזירין זה לזה ביוכל, ואי ס"ד לאו קנין הגוף דמי, לא משכחת דמיתני ביכורים אלא חד בר חד עד יהושע בן נון!]. הקשו על רמב"ם, שפסק כר' יוחנן (הל' שמיטה ויובל יא, כ), והיה צד מצאנו דינו ורגליו בביהמ"ד? ועיין מש"כ בזה נושא כליו. ונביא מהכרעת הרב חיים קניבסקי בזה (דרד אמונה הל' ביכורים ד, ז, בבאור ההלכה): "הנהנין מה שחירץ במכירת המשנה, ובכבורות נ"ב ב' פליגי אי חוזרין לבטלה או לא, והיינו לפי רבנו אם חוזרין ונוטלין חלקם בכתחלה או כל אחד נוטל חלק חבירו; וי"ל דרב יוסף ס"ל כמ"ד שר"א נוטל חלק חבירו, ולדחי הוי קניין פירות; אבל רבנו - שפסק בהדיא שם שרק מחזירין לקיים מצות חזרה ואח"כ חוזרין ונוטל כ"א חלקו - א"כ ד"ש לא סמכה דעתו, כיון שידוע שחלקו יחזור לו מיד, ושפיר הוי קנין הגוף". ולביאור זה, "חוזרין לבטלה" שבסוגייתנו אינו כפרש"י.

נג. [השקפה - איסור קביעת העשירי בידיים "לא יקבר" הבאנו להלן נח; ור' שם הערתנו בס"ד].

[השקפה]. בעקבות הדרשה "יצא" משמע כל צאן אחד, הקשו (נד: שנידרש כן לגבי 'ודגן' ולהיתר מעשרות ממני דגן שונים יחד. ותיצא: איי ור' אילעא: בדגן "ראשיתם" לתת ראשית לכל מין. רבא: "ודגן" בצרך להוציא שאר מינים. ע"כ. ובתמורה (ה) אמרו שלאביי ולר' אילעא "ראשיתם" לומר שאף בדיעבד אינה תרומה (שנה עליו הכתוב לעכב - רש"י שם ד"ה שאני התם), ולרבא (דמילא אי עבדי לא מהני) בצרך לתירוש ודגן, דהו' "תלך" כתיב בהו; עיין תוס' (נד: ד"ה אמר אביי). ובתוס' בתמורה (ד"ה שאני התם) תירצו, דהך דרשה דסוגיין אתיא מראשית' והך דתמורה מן המ"ס הסופית. ועוד שם, אמרו שלרבא בצרך "ראשיתם" לתירוש ודגן (ודגן ודגן - תלוי בגמראות שם). והוא נפקא לן בסוגיין מק"ו! ושם י"ל דמילתא דאיתא בק"ו טוח וכתב לה קרא; תוס' (להלן שם). ועי' גם בתוס' בתמורה (ד"ה ולרבא), ועי' דבר שאלו (תמורה סי' יב).

נד. מצטרפות לחיוב מעשר. עיין רש"י (ד"ה ה' מכאן וד"ה דהנך ה').

הוא שביקש להעמיד את מחלוקת ר"מ ור' יהודה לעיל (מח. כשמת האב) בעניין אחר ("זאת אומרת שני יוסף בן שמעון שהיו בעיר אחת ולקחו שדה בשותפות בעל חוב גובה אותה מהם...") ולא בענייני שעבוד נכסים. ורבא לעיל דחה את דבריו והעמיד שבין לר"מ ובין לר' יהודה מללוח הכתובה בתורה לאו ככתובה בשטר דמיא וכו' (ע"ש). נמצא, שכשם שדחה רבא את דברי ר' ירמיה לעיל, כך אוקימתא דר' ירמיה כאן (לגבי הוא לפדות ובנו לפדות) נמי קודם דחיה נשנית ואינה למסקנה. וכנראה שרבא יסביר את המשנה והברייתא כפשוטה, שמחלוקתם בין קרימה, שר' יהודה בגלל שיעור מצוות הבר על האב חיובו כלפי בנו קודם לחיוב פריון עצמו שהתגלגל אליו מאביו. כ"כ בשיטה לא נודע למי על קידושין (שם).

לר' יהודה בנו קודם, ולפריונו גובה הכהן מהפכורים. "והיינו דקאמר 'שמצוות על אביו', כלומר שמאביו נשתעבדו אותו נכסים לכהן" - רש"י (ד"ה ודידיה). "ויש לחקור, פאיך אפשר לומר דהכהן אויל וטורף ממשעבדי בעד פריון דידיה? כיון דחוב זה אינו מבורר שהוא חייב לכהן זה ולא לאחר, וכל שאינו מבורר - ממון שאין לו תובעים הוא, ויכולים הקלוקחות לדחותו ולומר לאו בעל-דברים ידי איתו! מלשון הראשון מחר"ט אלג"י (סב. דפי ההלכות, אות עח); ותיצא: "ואפשר לומר דהבא מיירי בדרך-לו שטר-חיוב לכהן זה, שהוא חייב ה' סלעים", שמחויב לתת לו (כדלהלן נא). שאמנם שטר זה מאוחר ביחס ללקוחות, מ"מ אהני האי שטרא לבר דהבר דמסתמא לא ינחא ליה ליתן הפריון לכהן אחר כי אם לזה, דאם יתן לאחר יתחייב לפרוע ה' סלעים לזה מכח שטר החיוב". ע"ש עוד, וזו שם בתירוץ נוספים שנאמרו בזה; וכוננו (ביחס לדברי שיטה לא נודע למי קידושין כס', כתב מהר"ס א): "אך מה שתיצא דמיירי במפרי כהונה הוא תירוץ נכון, וכן כתב הריטב"א בחידושו לקדושין שם, יעו"ש". ועוד.

ר' אסי: סלע של צור. פירושו של דבר, הסלע היוצא במדינת צור באותם הימים, והוא הסלע המקורי של תורה (וכן דעת ר' יוחנן, ראה להלן). להרחבה ולביאור נוסף בענייני סוגייתנו והמסתעף - שיעורי המטבע, מהותם ומשמעויותיהם - עיין בספרו של הרב חיים פינחס בנשי, מדרת ושיעורי תורה (פרקים כא-כג, כו; ועש' כד-כה לגבי פרוטה ומטבעות הנחושת, כז למטבעות הזהב ועוד, כח למשקלות). ועל מחלוקת הראשונים במשקל המטבעות (רש"י ור"ף, וסיוע רמב"ן לרש"י ממטבעות א"י, והכרעת ההלכה כר"ף) ג"כ ע"ש (פרק כב).

ר' אמי: דינר ערבי. לשון רש"י כאן (ד"ה רבי אמי): "סלע צורי היינו דינר ערבא, ישמעאל..."; וכתב בחזו"א איש (חז"מ טז, יא), שאין כוונתו שסלע צורי = דינר ערבי (ככתבת תוס' ד"ה רבי אמי, שהקשו לפ"ז סתירה בדבריו), אלא שמשערים אותו בדינרים ערביים, 4 מהם שווים סלע צורי. וכן הוא ברש"י להלן (נ. ד"ה ראינו). ולגבי שיעור הדינר הערבי כתב רש"י: "ולא פורש לי שיעורו; ומצאתי בתשובת הגאונים בגללים ששבעה דינרים האמורים בכל התלמוד, שהדינר שש מעה כסף - עושין עשרה מאותו של ערבא, ובלשון ערבי קורין אותה מגרעות". 7 דינר של ימיהם = 10 דינר ערבי; כלומר, הדינר הערבי = הדינר הצורי = $10/7$ דינר שבימי ר' אמי. והסביר בחזו"א איש (שם), שחלקו ר' אסי ור' אמי האם גדל המנה הצורי שבימיהם, לר' אסי לא גדל ויש לשער בדינר הצורי שבימיהם, ולר' אמי גדל ויש לשער בדינרים הצוריים המקוריים, השווים לדינרים הערביים. לפי זה, יש לתת לכהן 5 סלעים ערביים, שהם 20 דינר ערבי (והם 14 דינר של ימיהם). ראה עוד להלן.

ר' חנינא. עיין רש"י (ד"ה דמזדבנא תמינא), ומה שכתבו בשמו בשטמ"ק (אות ז-ח) ובתוס' (ד"ה אמר רבי אסי). ר' חנינא חולק על משנתנו וסובר שא"צ מנה צורי אלא די בסלעים קטנים (סוריים - תד"ה רבי חנינא); ובשטמ"ק כתב בהערות ר"ש אישיש: שכונת התורה שלפריון הוי יש לכתב בכל דור ודור לפי שיעור הסלע כפי שנקבע באותו דור. ושיעורם של אותם סלעים קטנים, אמר ר' חנינא - לפי גרסת שטמ"ק ותוס' ברש"י: "סלעים קטנים, דמזדבנא תמינא מינייהו בדינר האמור בכל התלמוד שהוא דינר מדינה, שמינית שבדינר צורי... כלומר, כל סלע סורי (קטן) שווה שמינית דינר מדינה תלמודי. והיינו: סלע סורי קטן = $1/6$ דינר מדינה = $1/36$ סלע מדינה תלמודי = $1/256$ סלע צורי. 5 מהם ניתנים לפריון הבר; והיינו $5/256$ סלע צורי = $5/64$ דינר צורי. והוא שיעור קטן מאוד. בתוס' (ד"ה אמר רבי אסי) הקשו שלחשבונו זה השיעור קטן מאוד, וזו לשונם: "והשתא הוו חמש סלעים דבר מועט מאד, דקאמר 'חמשה מינייהו לפריון הבר', ותמינא מינייהו לא שוו אלא שמינית שבדינר צורי, ודינר צורי גופיה אין משקלו אלא שני פשיטם ומחצה; נמצא דחמש סלעים של בן אין שוין פשוט אחד ממטבע שלנו לר' חנינא! (לפי חשבוננו ק"ג, דינר צורי = 64 סלע סורי כאמור = 2.5 פשיטין). א"כ פשוט = 25.6 סלע סורי. 5 סלעים סוריים הם כחמישית פשוט, ולמה נקטו 'אין שוין פשוט אחד'?" ובחזו"א כתב שתמורה לומר "דיקא שיעור פחות מחצי פשוט ושיעור פחות מאחד ב'ק"ס בשיעור מנה של צור" וצ"ב החשבונות). איש לצייין, שגם הסלעים הקטנים נקראים בדברי רש"י סלעי מדינה (עי' שטמ"ק ח ורש"י נ: ד"ה כסף מדינה עם שטמ"ק שם ב), ונראה שהוא מפרש שטמ"קאיתא פירושו סלעים קטנים, ובימי המשנה היו אלו סלעי המדינה שלהם, שמינית מהסלעים הצוריים, אך אצל ר' חנינא היו מצויים סלעים קטנים יותר מאלו, והוא שיער בהם (עי' תלמוד המכאור שוטנשטיין הערה 135). ובחזו"א איש (חז"מ טז, יא) הקשה שהשיעור קטן מדי; וכתב שלגרסה שלפנינו ברש"י (ללא הנהגת שטמ"ק) אפשר לפרש שר' חנינא סובר שהסלעים הצוריים שבזמנו הוגדלו, בדומה לדעת ר' אמי, והיחס בינם ובין המטבעות הצוריים המקוריים (אסארייתא) הוא $1/6$, לעומת ר' אמי

נה. מבית יריחו ודרומה. פרש"י (ד"ה מבית יריחו): "אבל כל מה דמשך למעלה מירחו לא ירדו הוא, דבטל חשיבותו, שמתערב בימים גדולים", ועי' תוס' (ד"ה אין) שהקשו עליו ופירשו טעם דברי ר' יוחנן "דקרא 'והירדו יגבול אותה' משתעי מבית יריחו ולמטה". ועיין חזון איש (כו סוף ד) שכתב: "וצ"ל דגם רש"י ס"ל הכי, אלא רש"י ז"ל יחייב טעמא לזה, ועל טעמיה דרש"י הקשו תוס'". ע"ע בכור דל. ובתלמוד המבואר של הרב עדין שטייננזץ כתב (במדרש עיונים): "נראה לכאורה, כי אין לזהות את 'בית ירחו' המוזכר בברייתא עם העיר יריחו, אלא עם 'בית ירח' הנמצאת בדרום הביצת, על יד מוצא הירדן, ודברים אלו מתאימים לדרך פירוש של רש"י, שהרי בחלקו הצפוני של הירדן הוא זורם בתוך ים סיככי (החולה) ובים כינרת ואינו בפני עצמו, ורק מבית יריחו הוא זורם לבר". עיין גם מה שכתב שם בסמוך לגבי "למה נקרא שמו ירדן שירד מדן". ובהשלמות שם (למדרש 'החיים') נכתב: "יישוב שנמצא סמוך לציאתו של הירדן מן הכנרת, ליד דגניה של ימינו", והפנו לירושלמי במגילה (א, א דף ב:). המזכיר את בית ירח. ומצאתי שכבר כתב כן באנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית (פינחס נאמן, ערך ירדן), בשם החוקר נויבאור.

רשב"י: הירדן נחשב א"י. דמוקמינן כתנאי (עי' הגהת מהרש"א בגמ'; ודלא כהנהגות הב"ח). וכתב בחזון איש (כו, ד): "ומשמע בגמ' דחכמים ס"ל 'מה יריחו ארץ כנען אף ירדן ארץ כנען', ודמא ל' לחדש פלוגתא דת"ק סבר אע"ג דירדן גבול בפ"מ אינו מפסיק? כיון דאשכחון פלוגתא אי ירדן גבול בפ"ע שפיר אית ל' למימר דת"ק דמתני' הוא ר"ש, ולפ"ז ארץ וחול' מודה ת"ק דאין מצטרף, ואפשר דגם שני אנטאות אין מצטרפין, דבזה לא פליגי. ובלקושי הלכות לא כתב כן, גם הר"מ לא הביא; וצ"ע".

ירדן יוצא ממערת פמיים. ומצאתי כתוב, שכינים אין זה כך, אך כנראה אירעו שינויים ברבות השנים (הרב עדין שטייננזץ). ועיין אנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית, שהבניאם הוא אכן המקור העיקרי של מי הירדן.

ובהא דתניא ש'הולך ונופל לים הגדול' כתבו שאולי כוונת חז"ל שירדן תחת לפני הקרקע (הנהגות דר"ל לפקדי דר' אליעזר יא, כ: "ומתגלגל דקאמר היינו תחת הארץ, ועי' סילונות שמתחת הקרקע נופל לים הגדול שבמערב א"י", ע"ש). וכן הרב עדין שטייננזץ, במהדורתו המבוארת: "לא ברור אם התיאור כאן כולו תיאור של מציאות בעולם הזה, או של דברים שהם מעבר לו. לפי התיאור כאן הירדן ממשיך בדרכים שמתחת לארמה (כפי שיש בנהרות מסוימים) לים הגדול". ובדרך אמונה (הל' תרומות א, ז, ביאור ההלכה ד"ה מאשקלון) כתב: "צ"ב איד מתגלגל הירדן לים הגדול שהוא במערב? וראיתי במפה שיש שם נחל שקורין נחל צין והוא מתחיל סמוך לקצה ים המלח ונמשך עד נחל מצרים שהוא אל עריש לדעת הגאונים, אלא שנפסק קצת באמצע, ונראה ברור שנחל זה הוא יוצא מים המלח ונמשך עד ים הגדול ממש, והוא הירדן הנמשך (ויתכן שגם היום הוא מחובר במקומות המפסיקים קצת מתחת לארמה)" עכ"ל, והוסיף בסוגריים "אבל אין לפרש כלל שכל המשיך הירדן מים המלח עד ים הגדול הוא תחת הארמה, דהא 'מקיפין' תניא; וע"ע שם באורך (ובכלל, האריך שם בעניין גבול א"י הדרומי). ובמשמר הליז (הרב משה מרדכי שוליינגר; בכורות סי' מז) הקשה על דבריו, שנחל צין אינו מוזכר במקורות בהקשר זה, ושאינו אלא נחל אכזב, ועוד, ע"ש, והסיק בדברי דר"ל הגי' (וע"ש תשובת הרב קניבסקי, אך נראה שנחתכה בהדפסה). ובדומה לזה בספר תבואות הארץ (עמ' סא-סב): "ומוכח שיש לו דרך וחפירות תחת הארץ - או לים הגדול או לים סוף. ובהערת השוליים שם העירו (כנראה מאת העורך ר' אברהם משה לוינץ) שממני נמכיכותו הרבה של ים המלח אי אפשר שיוזמו מימיו לים אחר, ודברי דר"ל נאמרו רק בדרך אנדה". וכ"כ באנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית (פינחס נאמן). ואח"כ כתב לשער שהברייתא בב"ב קוראת "הים הגדול" לים המלח, שאינו נזכר שם). ובספר תגל ערבה (הרב ישעיהו נתן מלצר; פרק ז) כתב שבתקופה מסוימת בעבר היה חיבור בין ים המלח ובין הים התיכון, ולזאת כוונת התנא כאן. וכתב עוד (שם ס"פ יא) דעת רשב"ם, "שבעבר המשיך הנהר דרך נחל הערבה עד מפרץ אילת וים סוף, ומשם הלך דרך מפרץ עדו ונפל לאוקיינוס ההודי שהוא חלק מהים הגדול". ע"ש. ובספר מישור הערבה (רבי בצלאל חיים בלוי; פרק ב, יא) תקף בחריפות רבה את דבריו, ואת עצם השימוש בדברי חוקרים בסוגיות כעין אלו, וכתב: "אכן דברי חז"ל הקדושים נצחיים הם, ואם כתב"ל אמרו בתקופתם שהירדן מתגלגל לים הגדול - אנו מאמינים שגם כהיום מתגלגל הירדן ויורד ומגיע בסופו של דבר אל ים הגדול, אם בדרכים שאין אנו יודעים ומכירים, או אם ע"י מחילות וחפירות מתחת לארץ" (ע"ש עוד).

(השטמה) ר' יצחק: ככד (של מות) שנימוח - מטמא באוהל ברביעית, כדיו דם.

נו: אחים וכו' וכשנותנים יחד שקל למקדש פטורים מתוספת קלבון. במסכת שקלים (משנה א, ו; ירושלמי ד:). חולקים ר"מ ורבנן האם כל הנותן מחצית השקל חייב בקלבון, ר"מ מחייבו (שלומדו מההורה; וכל אחד חייב, מלבד השוקל לאחר במתנה), וחכמים פוטרים 2. שנתנו יחד סלע - חייבים קלבון אחד, ולר"מ 2. ואת משנתנו פרש"י (ד"ה האחים שהו שותפים; ביצה לט: ד"ה כשחייבין בקלבון; חולין כה: ד"ה כשחייבין בקלבון) כ"ר מאיר. ומטעם הדבר - ראה הערתנו בחולין - שושנים לדור בחולין (א, ז); שסתם משנה ר"מ (והוסיף שם טעם נוסף, המתאים דווקא במשנה שם ולא כאן); משנת אליהו (שקלים ד:); שלדעת רש"י הלכה כר"מ (ע"פ סוגיה במנחות קח).

אך הבדל יש בין פירושו כאן (כגורסת הספרים ולא כהנהגת שטמ"ק טו; טז; יט) ובביצה, ובין פירושו בחולין. שפירש לגבי "כשחייבין במעשר בהמה פטורין מן הקלבון" שפטורים מקלבון שני, הא באחד חייבין. אך בחולין פירש (ד"ה וכשחייבין במעשר בהמה) שפטורים לגמרי. וכתב בהנהגות מלא הרועים כאן: "ולכאורה היה נראה דתלי בשני הטעמים שכתב רש"י לעיל (ד"ה האחים שהו שותפים) על הקלבון, ולהטעם 'משום הכרע' גם בשקל שלם צריך הכרע, אבל לטעם 'משום חילוף' כאן א"צ חילוף, שהרי סלע שלם הוא נותן". אך - כתב - ברש"י בחולין משמע שטעמו שם אחר, "דשוקל בשביל אחר פטור מקלבון". וכבר בסמ"ג הצביע על השינוי בדברי רש"י, וזו לשונו (עשין מה): "ורבינו שלמה פירש בסוף ביצה שהמביא חצי שקל נותן מעה קטנה, ושנים שהביאו שקל נותנים שתי מעות, רק שהאב השוקל שקל בשביל שני בניו אינו מביא אלא (מעה שהוא) קלבון אחד בלבד; ובסוף פרק קמא דחולין פירש שפטור לגמרי". ובביאור מהרש"ל לסמ"ג, (עמודי שלמה) הסביר ג"כ שהדבר תלוי בטעמי הקלבון, שלפי טעם רש"י בביצה, שחצאי השקלים הם דקים ונוחים לקאבד ולכן מצרפים אותם לשקלים ונותנים הקרבן בחילוף, ואף כשמצטרפים 2 אנשים נותנים שני קלבונות, אך כאב הנותן על בניו - אפשר לומר שפיוון שהוא שקל שלם שאינו נוח להיאבד א"צ בקלבון כלל; ומאידך אפשר לומר שאין לפטור לגמרי, שנמצא נותן פחות מכל אדם, ודיינו שנפטור אותו מקלבון שני.

ועדיין קצת הבדל יש, לגבי אב השוקל ע"ש שני בניו ונותן שקל שלם, שכאן כתב רש"י (ד"ה פטורין מן הקלבון) שפטור מקלבון ומשמע שלגמרי פטור, זו לשונו: "ואילו היה יחייב אבואה סלע על שני בניו לא היה נותן קלבון לחילוף, שכן ררר לעולם שהמחוייב שני חצאי שקלים נותן שקל שלם, ולא הוי כשני אנשים המצרפין שני חצאי סלעים לסלע שלם". ובביצה כתב שהאב "פטור מקלבון שני", ומשמע שאחד חייב. ונראה היה ל"י שאצל הקדמונים לא היתה גרסת רש"י בסוגייתנו מבוררת דיה (וגם שטמ"ק מחק כאן תיבת 'שני' כמה פעמים, כאמור). שהרי סמ"ג (עשין מה) הביא שני פירושי רש"י - מביצה ומחולין, ולא הזכיר את פירושו כאן, בבכורות; וכן בשנות אליהו (לירושלמי שקלים ד:); וכנראה גרסת רש"י בסוגייתנו לא היתה מבוררת דיה. וצ"ב. ועל רש"י במנחות (קח). ד"ה והמעה) הקשה בשנות אליהו הגי', שפ"ת כר"מ והמשיך כרבנן ולקטיוס אין ביאור; ועי' ט"ס נפלה בדבריו. אך בשפת אמת במנחות כתב שאין קושיה, וכוונת רש"י ב"נותני קלבון" שמוסיפים קלבון אחר, מלבד הקלבון שכל אחד מחויב בו. ע"ש.

יתום שאמו מתה תוך דלתו. במהלך דלתו. ראה הערתנו לחולין (עד:). לגבי משמעות לשון משנתנו ביחס ל"איהו יתום".

לגבי שיטת ר' יהושע, בברייתא אמר ר"ע שאינו חולק על ת"ק. ומאחר שדברי ר' אלעזר בר יהודה דעת ר' יהושע לגבי יתום הועמדו בגמ' ביתום שהשלח קיים וכדברי ר' יהושע במשנה, נמצא כי ר"ע חולק על המשנה דעת ר' יהושע ולדעתו ר' יהושע לא חלק על חכמים בזה כלל. אכן יש בזה קושי, דא"כ מתניתין - דר' יהושע פליג ביתום לחודה (ומשמע דביוצא דופן ובמחוסר זמן מודה) - כמה? ואולי י"ל דלר"ע איירי ר' יהושע כשאין השלח קיים, ומתניתין (דעת ר' יהושע) ר' עקיבא היא. ודברתי בתלמוד המבואר שושנשיין ומצאתי כי שתי אפשרויות אלו הובאו שם (ג: הערה 4).

נו: ערקת לבנה. ריעב"ץ: מקום בהר הלבנון, והוא ארץ העקרים מבני כנען (בראשית י, יז). וכ"כ רבי יהוסף שוורץ בספר פרי תבואה (דברי יהוסף ג-ז, דף גג), ומוכח בשערי תורת בבלי, שצ"ץ גם למדרש רבה (בראשית לז, ו): "ואת העקרי" - ארקא וליכנן". גם באנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית (פינחס נאמן; ח"ב עמ' 301-302) ציטט ממדרש רבה הגי'. והוא ניקד: ערקת לבנה. וכתב, כי מהעדות על עץ הארז העצום "משמעת כי המדובר באחת מערי הלבנון העתיקות שהתקיים בו ישוב יהודי כל לאחר חורבן הבית". ולפי דברי המדרש הגי', ויהיה אותה עם "ערקת העיר הכנענית הקדומה, מקום מושבם של בני הערקי, הנזכרת בכתבי המאורות של המצרים", וע"ש שערק נזכרת במכתבי אל-עמרנה; וכיום קוזים אותה "עם תל עקא, בסמוך לשפת הים, כ-32 ק"מ דרומית-מזרחית לארוד וכ-124 ק"מ צפונית-מזרחית לצידון". ע"כ. וכתב רבי יהודה ב"ר קלונימוס (ב"ר מאיר) משפירא, מגדולי בעלי התוספות באשכנז, בערכי תנאים ואמוראים (סוף ערך רבי ישמעאל בן סתריאל): "ובמקומו של רבי ישמעאל, כל מה שהיה שם מופלא היה משאר מקומות של בני אדם ובמידותינו. ובמקומו הבריות והעשבים מופלא היו, משום אולי המקום שנשאר מיתר הקרפאים היה, כאשכול ענבים של מרגלים (סוטה ד). וכנחש של מרוטה (שמות רבה כד, ד)... ורובו העולמים ברוך הוא זכר עשה לנפלאותיו, ואין העולם חסר ממה שהיה, והניח דוגמא להניד ולהודיע גדולתו, ברוך הוא לעולם ועד". ור' להלן ששם המקום נדרש ע"י אחרונים, מרוצת לבנה (ח"א למהר"ם), או לבונה (בן יהוידע).

והנה העיד כאן רבי ישמעאל בן סתריאל (שדבריו נכנסים בסתרי' ז, מהר"ל מפראג בחידושי אגדות, ובן יהוידע) ארבעה דברים. הראשון - "במקומו" מפשיטין את המנהג וסלבישים את הוולד, והוא טעמו של רבי יהושע במשנתו לגבי יתום. ועוד העיד 3 דברים שהן מן האגדות העליונות (כמו לעיל ח: בסבי דבי אהנה, וב"ב עג.-עד:; ראה הערותינו שם ושם ור"ה בב. כס"ד - ב) לתיקון (=חסה, פסחים לט. ואצלערש"י כאן) שבמקומו יש 60 רבוא קלפות עלים העשויים כמו המסס. ולגרסת שטמ"ק (אות א, ובשם רש"י): גם לקמס'ת'ש שבמקומו 60 רבוא

קלפות; ושם הביא שיש גורסים (במקום תיש) "יתוש" (וכן בילקוט שמעוני בחקתי רמז תרפא ואיזו רמז תתקכו, וכן בעין יעקב בסוגריים). (2) ארז נפל במקומו, ועברו על חדו (=קצה גופו העליון, ע"י רש"י ד"ה ועוד העיד, ורש"י כת"ר ד"ה על חדו) 16 קרונות. (3) פעם נפלה ביצת בריוכני (מוזרת ללא אפרוח, שאל"כ "כנף ירנגים נעלסה") בטבעה 60 ערים ו-300 ארזים. ע"כ. ציונים נוספים לגבי המספרים 60 (כיום לכריכים) ו-300, ע"י ניצוצי אור. ומהרש"א פתח בזה: "הנם כי יש להאמין כל אלו הדברים בפשטן - מ"מ ודאי דלא נכתב בתלמוד רק להורות על המכוון בעניינו, כמ"ש באגדת דפרק הספינה ורסבי דבי אתונא". בעקבות הנחה זאת - שגם "הדברים בפשטן" - ביאר בעיניו יעקב (על עין יעקב) את מסרת עדות זו: "נראה דנפ"מ בעדותו של דברים אלו, שהם לכאורה דברים הנמנעים מלחיות כן, ואמרנו בפרק שבעת שנים דף כ"ט: איזו שבועת שוא? - נשבע לשנות את הידוע לאדם, אם לא ראיתי נמל פורח באויר ואם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד; קמ"ל דבנשבע על דברים כאילו שראה ולא הוי שבועת שוא; חזי מאן גברא רבא מסחיד עלה. ועיין במהרש"א". עכ"ל. וגביא קיצור מהקברו של מהרש"א לעומק הדברים - (1) 60 ריבוא רומז לריבוי עדות שיש בעם ישראל כמו בדור המדבר. הדימוי לחסה רומז להלחיך שכל דעה עוברת משמאל לימין, משומאה לשמאלה, שבתחילה דעתם לצד שומאה, ולבסוף (בקושי רב) לצד שמאלה, חסמה שתחילתה רכה וסופה קשה (פסחים טז). ההמסס הוא מקום מיוחד; כלומר, לעם ישראל היו 60 ריבוא קליפות שומאה במצרים, אך סופם שבאו למדבר, לצד התורה, ימין "מימינו אש חת". (2) נפל ארז - פסירת משה רבנו, 16 דורות (ומה ענין שיעור זה צ"ב, ועי' מהרש"א סנהדרין לח. ושמות רבה בא טו, כח) קיבלו זה מזה מלפולו ומחידודו שפטר ישראל בטובת עין (ע"י נדרים לח). (3) הציפור היה התורה (ציין למנחות צט. וז"ב עז: ע"ש בדבריו), והיא בר יוכני - שראוכה מארץ מדי; הציפה היא לוחות הברית (הראשונים, שלא עשו פרי, כביצה מוזרת), ונשברה בעוון העגל אשר העונש עליו התחלק לדורות (סנהדרין קב). וגם גדולים כארזים מוח בלילו (כנגד ואביהו, שמחצה בעוון העגל, ע"י יק"ר י, ה). ובחמם סופר (על התורה במדבר ד, יח) ביאר את כל 4 העדויות (כולל זו השייכת לביאור משנתנו) כרצף אחד. באחרית הימים נהיה נשמטים מארץ העמים כעבר הנשמט מהרמס, ובהקשותם בלךקם אותנו מפשיטין את המטה - הרשעים הנקראים מתיים - ומלבישין את החי, כי מוציאים מפה הקדושה, וכל אשר להם יהיה לישראל". (1) (אך יקשה לנו, שלכאורה עד כה אנו רואים להפך: 60 ריבוא כתיים שזכינו ממלאכי השרת (שבת פח). אחרי חטא העגל היחיד - אף שרובו נתכפר בתפילת משה - לקחום 60 ריבוא מלאכי חבלה, ומקליפותיהם ינקת "חזיר מעיר" (רומי'אדום, ע"י פסחים קיח): האוכלים ושותים בהמסס המאוס שלהם. (2) (אך אנו הרי -) ארז אחד נפל במקומו - חטא גדול, הוא העגל, ועברו עליו 16 קרונות קרני הוד (חוס' שבת פח. ד"ה שני כתיים) שזכינו ב-16 ימים שפ-38 לעומר ועד חג השבועות, ניטלו מאיתנו על חדו (שהרי רוב החטא נמחל ונתכפר!) (3) (והתשובה לחמיהתנו): פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני ("כנף ירנגים" - רנה היא תורה, שמות רבה מז, ה) וקורס 60 כריכים ("ששים המה מלכות") ו-300 ארזים ("תלת מאה קטירי תגא איכא בגרמא של אדום", מגילה ו:), בפחאום יקבלו הנגיים את ענשם, שלהם הקב"ה מעניש באחת, אך קעם ישראל נפרע מעט מעט כמפורש במסכת ע"ז (ד). ומקשים: "ומי שדיא" את הציצה? הרי הדרך אינה לבלות את האומות אלא לקרבו הקליפות, וכנדרש ב"נעלסה" ומהר"י: "והיה מוזרתא הוא" - בקיום המצוות לשמן כתיקונן יש אפשרות למשורר לקדושה ולקרב, אך בקיומן שלא לשמן ("מוזרתא" דאינה יולדת, המ'מאמיליים) - מכלה הרשעים הכל. ומהר"ל מפרא בחידושי אגדות פתח את ביאורו לסוגייתנו בהבהרה שאין כוונת חז"ל לדברים הנשמטים, שאין בזה חכמה, אלא כוונתם למושכל. ובסיום כתב: "כלל הדברים: חכמי ישראל דברו על הדברים להכיר ולקדש הנמצאים במהות העצמי שלהם, ולא הבישו אל החומר כלל, רק אל המהות. ולחכמי האומות עיניו במחוש ולא ידעו המושכל...". עוד כתב שיש לחלק בין הדבר הנשמי בפועל, אשר מנוע מלבטא את תכונותיו מצד ה"צורה" המופשטת. ונקט "שבמקומו", שאין כל המקומות מתאימים ל"צורה" בשלמות, אלא יש מקומות יותר מסוגלים לחכמה. (1) מרור הוא מרת הדין, והריבוי בא תחתיה, "ואשר יענו אותו - כן ירבה וכן יפרוץ" ובשעבוד נעשו 60 ריבוא, והם 60 ריבוא העלים. וכן היותו (לגרסה הגורסת כן), בעל חיים שאין לו ציאות (גיטין נז:). ולו 60 ריבוא קפלים בהמסס (בקיבה) לעיכול האוכל לגמרי שלא צטטר להוציא. (2) ההפך מן החזרת שהיא דין, הארז הוא ביטוי לגדולה. מעבר של 16 הוא ביטוי לרוחב (כרה"ר, שבת צט). והוא ראוי לארז מצד הצורה אם כי לא בפועל, בנשמיות. (3) בר יוכני - ביטוי לגודל; העוף מתייחס אל השמיים (עוף השמים), ובר יוכני הוא גדול ביותר, מתייחס יותר אל השמיים, ולכן גובר על הארזים אשר בארץ ועל הכריכים. בר יוכני אינו מושפע לא מצד ימין ולא מצד שמאל, אלא ממידה כוללת. הארזים ביטוי לגובה (ע"י עמוס ב, ט), וכלפיהם שיר המספר 300 (= 100 הנבדל מן התחתונים ומתורם מן הארץ, כפול 3, מספר שיש לו אמצעי); והכריכים ביטוי לחוזק, וכלפיהם המספר הוא 60 (כמו "ששים גבורים"). ומתבאר בנ"מ כי השלכת הציצה אינה מחסרון בגודל הציפור שאינה יכולה לשאתה, אלא מחסרון בביצה (עדיין לא יצאו ממנה חיים, והביטוי לזה הוא נפילה). והמקום "מערכת לבנה" - מוצתת הלבנה; ולכל ארבעת הדברים יש קשר ללבנה, ובנקודות שונות - התורה (תורה), לשון חזרה, הכוכב היחיד החוזר בכל חודש הוא הלבנה, הקטנות (יתוש), הראשון לתחתונים קרוב אלינו (הארז) נחשב

עוד ביחס לעדות האחרונה (3) של ר' ישמעאל בן סתריאל. מלבד הדברים האמורים, הזכירו המפרשים (מראה כהן, רבי זאב בן אריה, בן יהוידע, ומשנת יוסף הני' להלן) שבספר הזהר (פרשת פינחס דף רטז, דע"א מהמנא) יש התייחסות לאגדה זו, "ועל משיח בן דוד קאי דהוא בר נפלי, ע"ש, רס' כריכים הם ס' מסכתות, על שם ששים המה מלכות" (מראה כהן). ש"ר נפלי" הוא המשיח (סנהדרין צו:). ע"ש. מלשון הזהר: "דהכי ארז דמארי ריזן, אמרין מרגלית לתלמידיהון ולא אשתמועין ביה ברמיזא - אהרן לון ההוא מלה במלי שחוק (כך דרך בעלי הסוד, אומרים מרגלית לתלמידיהם, ואם לא הבינו ברמיזה - חוזרים ואומרים בדרך שחוק); כנוונא דההוא דאמר דביצה אחת אפילת שתין כרכין, ואחא ביצה ונפלת מן עופא דהוא פרח באורא ומקאאת אליו שתין כרכין". וממשיך הזהר (במשנת יוסף כתב בשם רמ"ק שייחבן שזו הגנה מבחין שהוכנסה פנימה), שלצים אמרו על אגדה זו שכוונתה שהביצה מחקה את המלים "שתין כרכין" שהיו כתובות: "ומארי דליצנותא אמרו דלא אמר הוא אלא דבר'נש כתב 'ששים כרכין', ואחא ביצה דנפקת מן עופא ומחשת 'שתין כרכין' דכתיבה". אך "חוס ושלום דמארי אורייתא אמרין מליך דשחוק ודברים בטלים באורייתא". "אלא הא אוקמוה: אפרוחים אליו מארי משנה, או ביצים אליו מארי מקרא, וכנוונא דנפל ההוא נפל דאיהו 'בר נפלי' נפילת ביצה דאיהו אתרוג שיעורא בכביצה, ובגינה אתמר (עמוס ט) 'ביום ההוא אקים את סכת דוד הנפולת'. ונפלו עמה (שיר ו) 'ששים המה מלכות' דאינו כריכין בה... ואינו לקבל ששים מסכתות...". וביאר בספר משנת יוסף (על אגדות התלמוד, לרבי יוסף ליברמן, ירושלים תשנ"ב); מובא בספר דף על הדף כאן, "דביצה הוא כינוי לשכינה, ולכן אתרוג שהוא מלכות שיעורו כביצה" (ע"י סוכה לו:). והביא בשם פירוש מתוך מדבש, שהשכינה הקדושה נקראת ביצה, בחיובי הזהר בהקדמה דף ב: "נקראת אתרוג בזה"ק פ' פנחס דף רנו. 'אתרוג מלכות'". ו"צפור" כינוי ליסוד המשפיע למלכות, וזה בקדושה; לעומתו בקליפה, שעוף טמא גדול הוא ה"ס"מ המוציא ממנו השרצת הטומאה, ביצה טמאה מוזרת שאינה מולידה, כמו הס"א הנקראת עקר, ועי"ז נחרבו 60 עיר, "וכמו שהיה בדורות שלפנינו ובדורינו, שהס"א ע"י ההשכלה החריבה מדינות שלימות בעולם, והציונות הרחיקה עדות שלימות מזה, עד כי יעביר ה' רוח טומאה מהארץ, והיתה לר' המלוכה בב"א". ועי"ז גם בן יהוידע (מדבריו הבאנו לעיל). ובפירוש הסולם לזוה"ק ביאר (אות נז), שהשכינה היא שנפלה. "שעוף אחד, שהוא ז"א, הפיל ביצה, שהפיל המלכות לגלות, ונמחקו ששים כריכים"

ונוטל אחד מן האלוזין שכתבו שאין שייך לאסור משום "לא יבקר", אך לא פירשו מדוע. ועכ"פ הם לא כתבו שצריך לזנון רבוצות או שמעט שמונה. ומשמע שמונה אחרות בשבט אלא שמוכוזן את העשירי. **צאן קדשים** בהסבר דברי חז"ל: "לא יבקר" הוא לזמן שיצא עשירי דווקא תם (כעין דברי רש"י על הפסוק, ויקרא כז, לג, ע"ש) או דווקא בעל מום (כדלעיל בגמ';) וכתב שאין זה כפרש"י (לעיל) שהאיסור הוא עצם ההוצאה של טלה מסוים עשירי. **חזון איש** (בכורות כז, ה): במקרה המדובר אין אפשרות אחרת לפתור את הפסוק אלא בהתערבות שלו, אך כשאין בזה צורך מצד עצם המעשה נאמר איסור "לא יבקר". וכתב: "ודבריהם דלא כפרש"י דבאמת מונה רבוצין, ומשמע מפרש"י דעדיף לעשרן רבוצין מלהעבירם תחת השבט ולעכבם מלצאת מעצמן".

לא צבע, לא אמו, וכו'. מן ההלכות שבפרק (מכאן ועד 50) עולה שקדושת המעשה אינה מותנית בהקדש ברזל ודי בהקדש קדוש של מצב "ראוי" בלבד להחיל אותה על הבהמה: לא סקרו בקסרא, לא מנה בשבט, מנה רבוצים, נשתתיר העשירי ברזל, מניין הראוי. זאת למדו רז"ל מלשון הפסוק "וכל מעשר... כל אשר יעבור... העשירי יהיה קדש לה". תחבירית, נושא הפסוק הוא הבהמה העוברת / העשירי; ואין בלשון זו התייחסות לאדם כפועל את המצווה, כמחיל את הקדושה (אלא בפסוק הבא "לא יבקר... ואם המר ימירו"), אלא ככיוול הכל נעשה מאליו: הצאן עובר, העשירי יהיה קדוש. זאת, בשונה לחלוטין ממצוות הפרשה אחרות, שהנשון היא פעילה ביחס לאדם עושה המצווה: "עשר תעשר", "כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר... והרמותם ממנו תרומת ה'", "ראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה", "בהרימכם את חלבכם ממנו", "כל חום אשר יחרים איש לה'", "ולקחת מראשית כל פרי האדמה", "כי תכלה לעשר", "וראשית גז צאנך תתן לה'", "איש כי יפליא נדר". ואפילו במתנות עניים נאמרה לשון פעילה ביחס לאדם, "תעזוב". ולמה? לעת עתה עלה ברעתי, כי בשאר התרומות והמעשרות האדם מעורב יותר בעשייה שלהם עובר, חרישה, זריעה וכו'. יש יותר חשש שהאדם קרא יזכור "כי ה' אלקיך הוא הנותן לך כוח לעשות חיל", ויחס את ההצלחה לעצמו. בבהמה האדם אמנם מטפל, אך מעורבותו ברכיית הבהמות מזערית עד אפסית - כל שלבי העיבוד סמויים מן העין וברי שמיים. לכן יש פחות סיכוי שהאדם יבסס את ריבוי הבהמה לעצמו; ולכן ההקדש כאן מתקבל אף באופן רפוי. **ובספר החינוך** (מצווה שס) הטעים מצוות מעשר בהמה, "כי יודע אלהים שרוב בני אדם נמשכים אחר החומר הפחות בשגם הוא כשר, ולא יתנו נפשם בעל התורה ובעסקה תמיד", לכן עשה במצווה זו ובמצוות מעשר שני קשר הכרחי ואישי לירושלים, שיעלה בעל הממון או ישלח אחד מבניו שילמד שם ויהי ניוון באותם פירות, וכך יהיה בכל בית ובית מכל ישראל איש חכם יודע התורה, אשר ילמד בהכמות כל בית אביו, ובכך תמלא הארץ דעה את ה'; ע"ש (ולפי טעם זה אפשר שהעיקר הוא חלוקת הקדושה, שחצירך אותו לעלות אותה לירושלים, ולכן א"צ לדקדק כ"כ באופן ההקדש, שהרי התכלית היא להעלות את האדם לירושלים למקום התורה).

נב: **רבא**: הלכות אלו דרש רבא בשבת הרגל, כאמור ב"ב (כב). ורש"י ד"ה הו' ור"ה שמעלתא, "שמעלתא דמעשר בהמה - בפרק אחרון דבכורות, ורבא אמרינהו בסופא דפירקא", נראה שלשמועות הללו התכוון. עיי' שם.

העשירי קדוש מאליו. ולהלן (50), לגבי ברייתא ד-19 טלאים, שכוונם לדיר ומוציא עשרה והשאר פטורים, "ולישני ליה: כגון שגנה תשעה, וכי מטא עשרה קרי 'חד' מרישא! קסבר עשירי מאליו קדוש" (ע"ש בפירוש רגמ"ה). וכתב **בחזון איש** (בכורות כז, ז), שמשם מוכח שכאשר יצא מן הדיר קדוש אע"פ שהנעלים מתנגד שיקדש (שהרי קראו 'אחד'). וכתב בבאור **חברונתא** (הרב יעקב שוליצין, ס. הערה 8) שאולי מפני חידוש זה השתמשה שם הגמ' במילה "קסבר".

[שיטת ר' שמעון בן יהודה בשם ר"ש - לגבי קרא לתשיעי 'עשירי' ונשאר העשירי ברזל, שאין התשיעי קדוש אא"כ עקר שם העשירי מן העשירי - הבאנו להלן (50). וכאן נעיר על הסוגיה (א) בגמ' (בא): דוח את הק"ל של ר"ש בן יהודה; והגמ' הסיקה "ותו לא מיד". לפי רש"י בתי" (נט: ד"ה וקא מהדר להו רבנן) הק"ל, וכן הדחייה (היא הנותנת), הכל מלשון הברייתא. ורש"ש הצניע על סמיה בעניין זה דבריו **המיוחס לרש"י** (נט: ד"ה אף התשיעי, "ובסיפא דהך ברייתא מפרש טעמא"; וד"ה היא הנותנת, "מהדר תלמודא" (כצ"ל, כדפוס ונציה טרם הצנזורה); וכתב שמשמע שאינו מלשון הברייתא, מדמסים "ותו לא מיד" ואין זו לשון ברייתא. ולכאורה, לרש"י בתי"י, י"ל שהכל לשון הברייתא מלבד "ותו לא מיד" שהיא הכרעת הגמ' אחרי סיום הברייתא, דקמ"ל דוודאי אין להשיב על טענת רבנן "היא הנותנת". **ב** לשון רש"י בתי" (נט: סד"ה וקא מהדר; ובאמת הוא ד"ה דהוברה העשירי, כבששט"ק השלם מהדורות הרב יעקב דוד אילן): "והא דקתני לעיל התשיעי חולין - משום דנשתתיר [עשירין] בריי ולא נעקר שמו ולא קראו תשיעי". הסתפקתי בכונתו, האם קמ"ל שהגמ' לבסוף דוחה את העמדת הברייתא כר"ש בן יהודה, ויש חילוק אחר (וא"כ צ"ע מהו) ותייתי אף לרבנן? (אולי סוברת שאין דעה כזאת ודך בשמו משבשטא?) דבר זה דחוק במהלך הסוגיה. ולבסוף נראה ל"ל: לא בזה כוונת רש"י, אלא בסיום פירושו לברייתא הסביר את האוקימתא. שהרי העמידו את הברייתא שאמרה 'תשיעי חולין' כר"ש בן יהודה, וכאן ביאר את כוונת האוקימתא: בברייתא התשיעי פטור - כי לא נעקר שם עשירי ממנו, וכר"ש בן יהודה].

נט: ואפילו יש 2 פתחים דיר (בעניין שני פתחים עיי' מה שדן בהערות ר"ש אלישיב). פירוש מימרא דרבא בעניין זה: 14 טלאים ברזל, ולו 6 פתחים. א. יצאו 6 מכאן ו-4

(כדלהלן). "אפרוחים" הוא ו"א, שבו אחוזים בעלי משנה. 'ריצים' היא המלכות, שבה אחוזים בעלי מקרא". והוא לא ביאר 'בר נפלי' שכאן במשית, אלא "שהוא ז"א, הנקרא נפיל ובר נפלי משום שממנו הנפילה, בדומה לעוף שביצה נופלת ממנו. ביצה ואחרון הם מלכות (וכאמור), ועל כן אחרון שיעורו כביצה". "ובשביצה נאמר 'ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנפילת', כי היא שנפלה בגלות וצריכים להקימה. ונפלו עמה בגלות 'ששים המה מלכות', שהם חג"ת נה"י שלה, שכל אחת כללית עשר. שהן נקראות 'כריכים', משום שכרוכים בה... והם כנגד ששים מסכתות, כי תורה שבעל פה, שהיא המלכות, מחולקת על ששים מסכתות. שהן כנגד ששים מלכות הנ"ל". וע"ש. ועי' בן יהודה (שהבאנו מדבריו לעיל). עוד הביא **במשנת יוסף**, ביאור "על דרך רמז בגמלה" מאת חתנו **רבי חיים אלעזר וייס**, "שנפלה ביצת בר יוכני - כלומר שנפלה ונחרבה מדין", שבוכחים (סכ:). נקרא בני קטורה 'בני יוחני'; אבל זה גרס שנחרבו ששים עיר, היינו "ששים עיר כל חבל ארנוב ממלכת עוב" שבהם ישבו בני גד ובני ראובן; וכונת הדברים, שבני גד ובני ראובן, שהיה להם "מקנה רב" כי בזו מארץ מדין (עי' אור החיים הקדוש במדבר לב, א) וביקשו אותה לנחלה, גלו ראשונים לפני שגלו ישראל (מפני שמאסו בזה בא", במדבר רבה כב, ז), ויה"ר שנגאל בב"א".

בר יוכני. ציפורי ענק. בתלמוד הבאור מהדורות **הרב עדין אבן ישראל** (ששינינא), מובא כאן (מדר: העולם): "אף שאין אנו יכולים לזהות בוודאות עוף זה, מכל מקום בזמן חכמי התלמוד עוד חיו באי מדינת אף במקומות אחרים העופות הענקיים מסוג *aepyornis* שביצו היו גדולות פי כמה מביצי בתייענה ולשעם הגיע בוודאי למרחקים". וז"ל רש"י בפירושו לאיוב (לט, יג): "כנה רגלים נעלסה - כן טעם עוף גדול רגלים", ולשון משנה קרוי 'בר יוכני'. **ומלבי"ם** פירש את העניין באיוב כינעה (ע"ש בבאור המלות בשם המפרשים. ועי' מ"ש" עפ"י הרב חיים קניבסקי **בטעמא דקרא** ויקרא יא, טז, ומובא בדף על הדף כאן). וכתב **רבנו בחי** בפירושו לתורה (שמות טז, ד), שכמו הגוף ש"היה מאכל גופני קיים תולדת האור העליון", כך יהיו בעלי חיים לאכילה לעתיד לבוא, והקב"ה יעשה מהם סעודה לצדיקים - דג הלווייתן ו"בהמות בהררי אֶלֶף" (עי' ב"ב עד; ועי' מנחות קי) וכן "עוף ששמו בר יוכני... ונקרא בר יוכני לפי שהוא מוכן לסעודת הצדיקים... ואין ספק כי אלה הם מאכלים קלים וזכים מחדדים השכל כפון ויותר ממנו, שהרי באותו זמן יהיה שפע החכמה...". ועי' במאמר 'זיו שדי' - מי הוא ומה הוא? של **הרב דב בר פריימן** (קובץ נור התורה, כה, תמוז ה'תשע"ב, עמ' שלו-שדמ), שבריוכני הוא הוא 'זיו שדי', הציפור הענקית הנוכרת באגדות רב"ח (כ"ב ענ:). הסיק בן מדברי התרגום לאיוב (שם) ולתהלים (ג, יא; בשניהם "תרגול ברא"), ומדברי רבנו בחיי. וע"ש עוד באורך.

נח. ראש השנה וכו' ר' אלעזר ור"ש וסתמא. במשנה כתב רש"י (כת"ב ד"ה כל הנוגדים, כפי שתוקן במהדורות הרב יעקב דוד אילן, וכן בגדפס) דמתניתין סתמא כר"א ור"ש שר"ה למעשר בהמה באחד בתשרי. וכבר לפני כן, בדעת ר' עקיבא, נקטה המשנה "פרוס התנ", כלומר ערב ראש השנה (היום האחרון של אלול). אלא שס"ל לתנא דמתני' דר"ע כר"א ור"ש ס"ל דר"ה למעשר בהמה באחד בתשרי. ולכאורה ר' מאיר יסבור שר"ע רב אמר בשלששים של אב.

בן עזאי: ספק (שאמרוה בשם נביאים) וכו'. לשון הגמ': "ולחיוי טעמיה דמאן מסתבר! וכי תימא לא מצי קאי אטעמיהו - והתנאי: בן עזאי אומר: כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה! א"ר יוחנן: מפי השמועה אמרוה, מפי חגי זכריה ומלאכי". במק"א, רש"י מציין לדברי בן עזאי כאן, בהסבר לדברי **אב"י** בעלמא "הריני כבן עזאי בשוקי טבריה". כגון בערכין (ל:), זו לשונו: "הריני משוכח במקומי, שאני דרשן ובקי, כבן עזאי שהיה משתבח בשוקי טבריא, כדתניא בבכורות ב' פ' תשיעי: 'בן עזאי אומר כל חכמי ישראל לפני כקליפת השום'". ובקידושין (כ) ד"ה אמר אב"י: "כי הוה בדיחא דעתיא הוי רגיל למירמרה הכי: הריני פתוח ומוכן להשיב לשואלי דבר תורה, כבן עזאי שהיה דר בטבריא שהיה חריף ודרשן ואמר 'כל חכמי ישראל לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה'". וכן בעירובין (כט) ובבבא (מה) וע"ש ברש"י. והסביר **בהערות הרב יוסף שלום אלישיב** בערכין, דאיתא בגיטין (סו) "רבי יהודה חכם לכשירצה", ופירש שם מהר"ז חיות שלכל אדם קשה לעיין ולהעמיק בכל עת, שיש כל מיני צער וטרדות המפריעים לו ללמוד, אך ר' יהודה היה מסוגל להעמיק בחכמה בכל עת שהיה רוצה, מפני שישירדוהו ענייני העולם. וכן דברי אב"י, שבן עזאי היה גדול כוחו שהיה יכול לעיין כראוי אפילו בשוקי טבריה. ואב"י אמר על עצמו שרק כעת, בזמן העידית שלו, מסוגל לעיין ולהעמיק כבן עזאי בשוקי טבריה. נמצא לפ"ז דבריו הם דברי ענווה. ע"כ.

בן עזאי וכו' רבא: גולדו 5 באב 5 באלול 5-6 בתשרי מעשרם רבוצים ומקדש אחד מהאלוילים. לגבי איסור "לא יבקר" ראה הערתנו בסמוך בס"ד.

נח: כיצד מעשר וכו' אסור להוציא טלה מסוים עשירי שנאמר "לא יבקר". מלעיל (לו: גנ:). ופירש **רש"י** (לעיל גנ:): "לא יבקר - משמע שהוא לא יציאנו אלא הוא יצא מעצמו" (ועיין בפירושו לחומש, ויקרא כז, לג). ועי' בסמוך (בסוגיה הקודמת לשמעתא) דברי רבא שאם גולדו 5 באב, 5 באלול 5-6 בתשרי, מעשרם רבוצים ומקדש אחד מהאלוילים. ובפירושו **המיוחס לרש"י** (ד"ה ונוטל אחד מן האלוזין), וכנראה ש"כ **ברש"י בתי"י** (וזו כוונת ה"וכו" שברבדיו בסוף עמ' א), ביאר שלא היה אפשר לעשרם באופן רגיל, שאז אי אפשר לכוון מי יצא עשירי (מפני איסור "לא יבקר"), ורק כשמעשרם רבוצים או עומדים יכול לכוון זאת. ועי' **חז"ל** (ד"ה

ס. יצאו 2 יחד. לגבי 'א'א' לצמצם, כתבו בתוס' לעיל (יח. דיבור ראשון): "יש לדחות
ההיא דלקמן בפרק בתרא (דף ס:), דאפילו סבר אי אפשר לצמצם, כיון דאין יכול
להכיר אי זה קדם משהו לחבירו, ונתכוין לקרות שניהם עשירי ובבת אחת קראם -
לא דמי לקרא לעשירי עשירי ואח"כ לאחד עשר עשירי. ובסמוך דקאמר התם דכל
בבת אחת תרוייהו קדשי - לאו ממש בבת אחת בצמצום, אלא כדפרשינן".

ס: רבא: או שיצאו בבת אחת. פירוש מאמר רבא בזה: א. יצאו 2 בתשיעי. קראם 'תשיעי' -
עשירי וחולין (9) מעורבים; 'עשירי' - עשירי ותשיעי הקדוש בטעות מעורבים. ב.
יצאו 2 בעשירי. קראם 'עשירי' - עשירי ו-11 הקרב שלמים מעורבים. '11' - עשירי
וחולין (11 רגיל) מעורבים. קמ"ל דבבת אחת תרוייהו קדשי כאילו נעקר שם
עשירי.

מכאן; וה-4 הנותרים יצאו בפתח הראשון - מעושרים, וה-4 של הפתח השני
צריכים להצטרף עם אחרים להתעשר. יצאו האחרונים בפתח השני - ה-6 פטורים
(מניין הראוי), וה-4 צריכים להצטרף לאחרים. ג. יצאו 4 מכאן ו-6 מכאן; וה-
4 הנותרים יצאו בפתח השני - אלו ואלו מעושרים, אפי' ה-4 הראשונים (מניין
הראוי). יצאו האחרונים בפתח הראשון - הם צריכים להצטרף עם אחרים, והשאר
פטורים (מניין הראוי). ג. יצאו 4 מכאן ו-4 מכאן; וה-6 הנותרים יצאו יחד -
מעושרים, וגם בני הפתח השני פטורים (מניין הראוי). התחלקו ה-6 האחרונים ל-
2 הפתחים - הם צריכים להצטרף עם אחרים, וה-4+4 הראשונים פטורים (מניין
הראוי).